

ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XXIII књига XXIII свеска LXXXVI мај 2026

86

Јавна библиотека „Данило Киш” Врбас

ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Јавна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Мирјана Баста

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић,
Драгица Ужарева, Никола Шанта,
Данило Јокановић и Павле Орбовић

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
e-mail: tragvrbas@gmail.com
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слаати у електронској форми

Корица и илустрације

Ана Делић: *Пар (Истанбул), уље на платну, 60X80cm, 2023.*
Учесници 52. Палете младих

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас,
Секретаријата за културу АП Војводине и Министарства за културу РС*

САДРЖАЈ

пјраї пјезије – финалисти 58. ФТМ

Милица БОРОВЧАНИН.....	5
Дуња ВУЛИЋ.....	8
Кристина КЉАЈИЋ.....	11
Наталија ПАВЛИЧЕВИЋ.....	14
Анастасија РАДАК.....	18
Андријана СЛАВИЋ.....	21
Хан ХАЏИБУЛИЋ.....	23
Јелена ШАРКОВИЋ.....	25
Фарук ШАХАТ.....	28
Раде ШУПИЋ.....	32

пјраї пјрозе

Милутин Ж. ПАВЛОВ.....	34
Момчило БАКРАЧ.....	39
Саша МИЉКОВИЋ.....	54
Данијела Божичковић РАДУЛОВИЋ.....	56
Павле ОРБОВИЋ.....	62

пјраї на пјраїу

Светозар М. МАРЧЕТА.....	66
--------------------------	----

пјраї црцијех

Софија ЈЕЧИНА.....	79
Силвија ПЛАТ.....	82

п̄раї д'оје

Славица ЖАРКОВИЋ.....90

п̄раї ищчиїавања

Милутин Ж. ПАВЛОВ.....92

Ранко ПАВЛОВИЋ.....95

Стефан ЕЛЕЗОВИЋ.....98

Амина ХРНЧИЋ.....101

п̄раї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....107

Милица БОРОВЧАНИН, Соколац

ЛУК КО ЈАБУКУ

Желим с ове цесте коју попут бува
На длакама носе фризирани псићи
Негдје гдје пас коље и гине да чува,
На земљану шпуру у опанку стићи.

У њему ко лађи, ко у љусци лука
У кориту из ког кокоши се поје,
Да ме попут вјетра гура ова бука
И задах тјелеса што се крвна зноје.

Морам с ове даске по којој се ходи
С повезом на очма, у урбано море
Гдје се дави свако ко не зна да броди –
Од опанка лађо, извуци ме горе!

Лука ко јабуку да гризем и пљујем
По орању црном одакле сам никла...
Смрадно градско љето неко за мном псује,
Још никад на трамвај нисам сасвим свикла.

ИНФИНТИ(В)

Скочити са Дрине, али не са моста
Већ из оне капи у којој је врела
Пјесма тихе смрти, свечана и проста
И која је Богу у зјеницу сјела.

Падати полако кроз скупљене прсте
Кроз које се често судбе око гледа,
Ударити главом о камене чврсте
И срасти с Балканом – тлом крви и меда.

Полећи ко путић преко којег газе
Само да би прије побјегли од њега,
Нестати са сликом како душе с'лазе
И полако пада небо преко свега.

СУСПРЕТИ

На час затрепере као када травке
Уздрхте на вјетру пуне капи росе
И испуне небо – мастиљаве чавке,
Што на крилу звијезде ко привјеске носе.

И тако у трену што је зрно мака,
А онда се опет на Кумову сламу
Откоси навуку непрозирног мрака
И угледам сјенку, неку чудну, саму.

Све што живо јесте протиче и струји.
Видим неке руке како грле немир,
Као вјетар барке у тихој олуји...
Усамљен и далек, примиче се свемир.

Помно пратим прсте у ритмичном лету
По уснама што се кроз шапате мичу,
Једно људско тијело и дух у сусрету
И, тек на тренутке, звијезде опет ничу.

Кум стогове ваља у небеске стаје,
Слабашне и крхке, златне сламке вену.
Све се живо креће, умара и стаје,
А ја још не могу стићи своју сјену

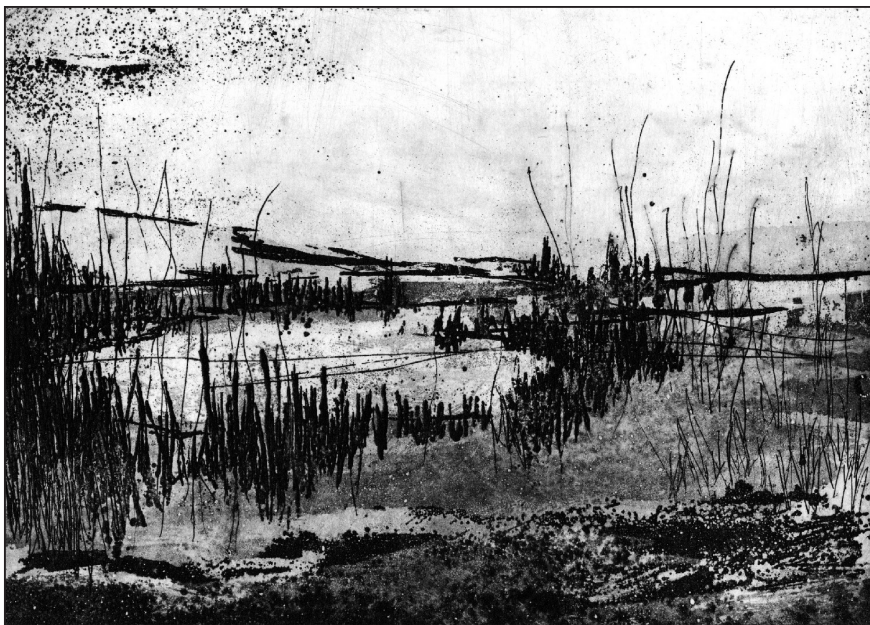
ЈУТРО

Ко су ови људи чије горе сјене
У освиту зоре на линији видика,
Лица су им блиједа, очи угашене?
Ко су ови људи, одбјегли са слика,

Гдје су некад били, смијући се свему?
Ко су ови људи што се јутрос вуку
И сви носе сјенку, исту и голему,
Виси им са врата, рамена и руку?

Ко су ови људи којим мрзну прсти
И којим се зима завукла у шаке,
Да л' још иком, можда, служе да се крсти,
Ил' требамо ипак крила јер смо свраке?

Студен стеже јако, пробија до кости,
Зрневље је неко просуо за птице,
Гријехе да му Господ зими лакше прости,
Ко су ови људи, чије цртам скице?

Катарина Дошић: *Вјежба 7*, комбинована техника, 2026.

Дуња ВУЛИЋ, Костолац

САВРШЕН ДАН

То неухватљиво, то злато тишине
хвата ме у паучину извезену данима
о којима сведоче тек начете песме –
белешке о добрим, тихим тренуцима.
Треба их саставити – каже – у песму
јер их треба раставити у песни
до прве мисли о настанку стиха,
до првог додира, и невештог узмицања.
Сети се где је болео савршен дан,
где је на твојем телу показао да се боји
свог поновног рађања, у блиставом грчу.
Он је тражио једну непроходну реч
како шибље о које ће се посечи и рећи:
жив сам, а сутра ћу бити још живљи, сутра
када искрварим пред твој први корак у трави.
Реч заоштрена од нејасног утиска
у том времену пуном ситних пукотина
о којима је ћутао, крећући се лако,
чинећи сав зрак игралиштем лептира.
Преч предрхталу, лек и бол
он је прогутао, и укочен заспао
тај довршен, довршен дан.

РАДОСТ

Сад кад смо искусили
све што смо желели
сад тек треба наставити даље.
Сад тек треба пробудити се,
сабрати све дрхтаје у прстима и очи
спустити пред светом. Тек сада

треба да знамо, ми подвојени и сједињени,
да свет није престао себе да посматра
кроз своје напрелине. Да се смеје док умире.
Не, ми нисмо искра што стидљиво тиња над
крововима кад све се смири.
Јер, на другом крају
ноћи,
ове приче које мислимо да откали смо сами
нешто боли. И то се прелама, као светлост,
кроз град.
И то треба да знамо, макар горе, у слутњи.
Ослушкују се топли и хладни ћошкови
удаљени за читав поглед на свет.
И то само лавез заптивен у ноћи
још може да изрази.

БЕЛО ЈУТРО

И све се већ десило. Окусио си смрт,
и све што долази после. У мраку
слушаш жамор људи и ћутиш шта је било.
У очима човека наспрам себе
читаш сав живот, и пружаш руку у нади
да ће је ухватити голицава радост,
да ћеш се најзад стопити са тренутком
и постати читав. Ма како празан,
постаћеш читав; човек; живот.
Остајеш сам, потпуна слико бола.
У теби звекећу речи које немају где.
У теби луди одсутност песме коју не знаш:
ти си жив, уколико се то сме бити након свега,
након одласка, након растанка којег није било.
У том растајању сада живиш, у том раскораку
сањаш бело јутро сусрета, вапиш за руком у руци.
Умиреш за било чијом главом на грудима.
И живиш
за топлоту коју не умеш замислити
јер је никад није ни било.

У СТРАХУ ДА ЋУ РЕЧЈУ ПОВРЕДИТИ ЖИВОТ

У страху да ћу речју повредити живот
радије ћутке носим љубав, и похрањујем је
у костима и очима, у покрету и погледу,
у златастим капима по усни и образу –
ту где је сунце прозракнуло дечје безазлено
ту се баш ништа више нема именовати.
Моје пусто лице сад је тобом острвљено
и ветрови који туда дувају на концу су изговоривог
у срцу су свега доживљеног што место своје тражи
у стиснутом ил пруженом дохвату речи.
И ја схватам, јер не могу да обуздам глас,
да наш живот ипак морам баш ту да сместим,
баш ту, у варљиве речи у које морам веровати,
које творе меру за безмерне ветрове и сунца
на твојим рукама. Ако их пустим да ми се по лицу
траже и губе и напослетку нестају; ако их пустим
да се неименоване устискују у кожу, бојим се –
нећу ништа разумети. Нећу се разабрати
у тој бујици што се таласа испод непца, изван гласа,
нећу задржати тренутак у коме нам се лица мешају
у један лик. Зато бирам речи, али речи отворене,
да одагнам све што личе на стиснуту шаку,
да одагнам сваку која не би могла бити твоја,
да дозовем оне налик на ветрове који отуда
све су, све раздували, па и моју помисао
да нас не умем именовати. Да не могу саздати
кућу или песму или реку или тврђаву или макар
заклон од овог свевидећег, свегорећег ветра
заклон тек да смогнем памети и срца
ка *кажем* зашто твоје ми је лице
познатије од властитих руку
и ближе од овог света.

Кристина КЉАЈИЋ, Врњачка Бања

ПРВИ САН: ПРИЧЕШЋЕ

а ове речи су отровне и старе
и било ми је мука од њих
и овај твој бог код ког си ме довео
гледао је у мене све време
у машине на корсету, у гола рамена и привезак на огрлици
како се померам и једем брескве
и рекао је да прегазим реку
и рекао је да не одем тамо где је светло било топло и мекано
а ова вода је црна и мутна и отровна
а деловала је тако чисто, кад сте ме позвали да кренем
кад сте ме позвали да сањам
и зато сам ушла у воду а не у кућу, у воду а не у собе
имаш стопала као вилењакиња, рекао си ми
само се плашиш шуме само се плашиш воде само се превише
плашиш
док сам газила вртело ми се у глави
од нечег цветног и лепљивог
поред узглавља си држао пластир.

ДРУГИ САН: ТРПЕЗА

ја сам била уморна и уморна
најела сам се отрова за твојим столом на
крају света
у твој кући у твојој кући
давила сам се преслатким смоквама
повраћало ми се од врућине
рекао си писаћу о теби
рекао си мислићу о теби
нема те соли нема те воде нема нема
отровни сируп густе црни

сируп сируп сируп
прогутао ме је док сам се смејала док сам се досађивала док сам
пребројавала
док сам цртала мапе бега
из твог подрума из твојих шака
ко зна чега је имало ту
ко зна шта је спавало
у црној води у црном сну
у који сам загазила боса и уморна.

ПОСЛЕДЊИ САН: ПУТЕВИ

шта нас је омело да стигнемо

прејаки мириси и отровни цветови
док смо дошли усијале су нам се главе
уз пут смо брали топле кајсије
дивље купине растопљене на сунцу
убадало нас је трње дивљих ружа
од сирових слика вртело нам се у глави

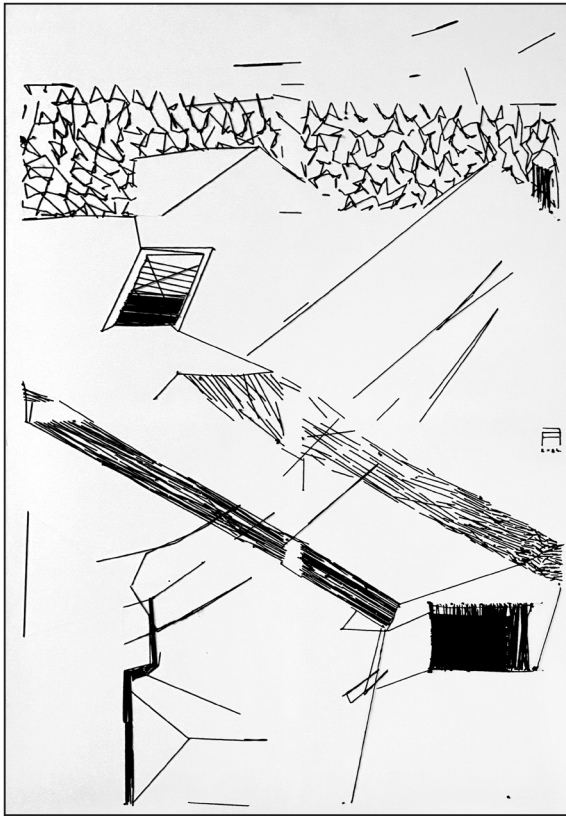
били смо на пола пута
кад су нам се ноге ужелеле блата
и грла воде
и руке воде

и тела воде
а онда смо
пожелели да пливамо и пожелели да сањамо
и пожелели да то траје баш дуго
и вода нас је гледала и шума нас је гледала
и нежна мекана кожа кајсија рекла је да тако треба
а ми смо, стајали на сунцу и на топлоти
и бог нас је тако лепо лагао да смо му поверовали
да не треба да журимо, да је све како треба
ако останете довољно нећете се отопити
само ће бити лепше, и луђе, и брже
од тада се нисмо померили
и само зато нисмо стигли.

ИЗ НАРАНЦАСТИХ ЗАВЕСА: ХОЋУ ДА СЕ ВРАТИМ

пост је и ја једем месо
и дрвена Богородица је пала испод кревета
била је са мном у болници
била је са мном у лечилишту
у једној соби, у другој соби
у некој у којој је мирисало лето
и мрдале су се завесе и ја сам сањала
тако лепо и мекано и гледала филмове
и говорила: овако ћу ја

а дрвеће је шуштало и трг је био топао
врео, врео и ја сам хтела да ме жели
као што се путује на море
као што дрвеће дише по врућини.

Анђела Амицић: *Mirrors Embroidery*, 100X70cm.

Нагалија ПАВЛИЧЕВИЋ, Блаце

ХОМОНИМ

срећо
за десет година
проклињем
нећемо постојати

само шум који звучи познато
истоветно
шетаће улицама
поздрављајући исте људе
док заборављени питамо
шта је жеља

желим истину
извучену из контекста проживљеног
закуцану изнад прага дома:

коначно смо код куће мада
не испуњава
очекивања
сазидана од неармираног бетона
бојажљива на кише и земљотресе

све је што остаје од младости

град
над градом
затрпава остатке недостајања
сећање је твоје
утеха је ничија

шта ће зауставити Дунав кад пожели
да поруши пристаништа
ништа
горе смо сви једнаки
горе пламеном очекивања
недовољно армирани темељи

кад се бојимо рушења
обојени лошом проценом
градимо прошлост

срећо
исто је падати и владати
питање је времена и схватања
срећо(м)
нисмо схватили на време

АУТОБИОГРАФИЈА ПРВОГ ЛИЦА

одједном нестаје кров
кроз прозоре шикља коров
и мислим да никада нисмо оволико патили

ако смо
и када смо
задужбине својевољно вратили
шта још остаје да ти дам?

ни трунка овог света
који весело чами

изађи напоље
чека те поздрав испод плафона
трошкица овог света
заузети за громобране
одузети од атријумских шина
и белих рада
ако издахнем икада
биће то дах саткан од сплина
и лакоће

одјеном нестаје кров
и док путујеш
знам да додирујеш античка здања
а ја сам полубог који остаје
на твојим прстима
следећег пута ме додирни

вољом из постојања
већ је погрешно у овом животу

наталожени у течном азоту
одјекују поздраву
треба остати гладан
смрт памти
ти не мораш

одједном нестаје кров
ако постојим

висим као ехо цимеров
са пода
пода мном нестаје тло
раздељено вољенима

волим те

али дланови моји су празни
и када ти дајем земљу дајем ти руке

темељи цуре као киша
кроз лоше закачене олуке
заборављам обећање дато црепу
исцепих себе у покрету
али и даље плешем
улицама којима расту хризантеме

ја сам клептоман људских срца
али теби ћу украсти време

ДА ТЕ НЕМАМ НАЈЛЕПШЕ НА СВЕТУ

ако ћу те већ желети
морам те желети тихо и дуго
тако да траје
и да те немам

морам да те немам
морам те желети тајно
вез шале на рачун жеље
морам те једнако сањати
твој глас
твоју близину
морам те желети са дистанцом

кад научим тако желети
бићи слободна од своје жеље

ВИШЕ НЕЋЕМО ПЛЕСАТИ

више нећемо плесати
кораци су намењени људима који долазе
ми смо заборавили како се чека
шта је вера
ако судбина не поставља конце и канапе
преко којих се саплићемо
чији су
тако постојано намењени
нама
више нећемо плесати
могла бих певати улицама али
не смем сипати глас
низ твоје грло
стога звиждућем
док зуби не иструну од немоћи
трулеж звучи
попут твојих додира
кожа
не постоји на булевару
то трамваји развлаче остатке стабала
из јесени од пре три године
више нећемо плесати
због твојих младежа верујем
у предодређено
небо на твојој кожи
исцртава сазвежђа
док корачамо улицама
дај да заобиђемо булевар
јагодице мојих прстију су остале
на твојим уснама
у Улици краљице Марије
на брзину бих
да их покупим
обећавам
више нећемо плесати

Анастасија РАДАК, Београд

ПРОЛАЗНОСТ

Проћи ће,
То је само мећава у глави
мојих мисли, осећања,
заломљених снова,
имагинарних суза
што у додиру са стварности капају.

Проћи ће,
То је само дрхтавица усана
које хтеле би да врисну,
али ипак не могу.
На том хладном месту
у мојој глави
свако би заплакао.

Проћи ће,
сваки сат, сваки минут, сваки трен!
Али то не сачињава утеху.
Остаће празне речи
што по маргинама висе,
као обешене мисли,
ти капути које више нико не носи!
Остаће амбис бесмисла
и тмина непремошћених илузија.

ПРИСУТНОСТ

Додир на рамену довољан је
да осетим жмарце
додира хиљаду прстију,
док чујем гласне откуцаје срца.
Окренем се, а оно они нису моји.

Један пољубац довољан је
да живот нестане,
са тако мало додира.

Мешају се гласови у глави,
док из стереа допире музика.
Летим погледом по пољима,
када видим: увели кукурузи.

Прошла сам пејзаж,
али мисао није престала
да ме опседа.

ТРАЈАЊЕ

Накупљено цвеће у вази чека
да увене. Слика га осликава,
у нади да ће очувати
време цветања.

Оно ће постојати
једино у том тренутку
и у тренутку запамћеног смешка,
девојке, којој је слика поклоњена.

Закупљене мисли, попут клупка,
развезаће се када поново угледа
то цвеће, а пред њим ће искрснути
љупка прилика тог смешка.

Та два тренутка повезује
нит осећања,
која из сећања призива
те вечне тренутке,
чија је једина особина да трају.

КИША

Оставићу себе да киснем,
да се громогласни урлици
прожму небесима,
да се капи леде при додиру
и опеку кожу.
Оставићу себе да киснем.

Оставићу себе да киснем,
а када станем испод стрехе
оцедићу мајицу и косу,
па ћу да наставим да идем
као да кише није ни било,
нити да још пада.
Оставићу себе да киснем.

Оставићу себе да киснем,
и коначно ћу да станем,
пустићу је да се слива
низ неравнине моје коже,
жалићу што се не слије
све до моје душе,
да утолим жеђ.
Оставићу себе да киснем.

Преплавељена,
помирићу се са тим да киснем.

Јелена Алексић: *Без назива*, 50X60cm.

Андријана СЛАВИЋ, Лепина (Липљан)

СТРАХИЊА

имам страх од бунара,
од змија се плашим,
плашим се бесних мачака,
од бесконачности ме је страх.
бојим се свега дугачког, безногог, дубоког и кивног.

Ако упаднем у бунар
са змијом око ногу
док бежим од бесне мачке,
само ми крст ставите на гроб.

КОШМАР

чврсто спавам
откључаних врата
са отвореним прозором
у ветровитом дану
дајем свету мач
и окрећем леђа
не размишљајући о поверењу
ни заслугама
врата су отворена за гонитеље
прозор за гоњене
мач добијају зли
све заслуге иду њима
све казне добрима
чврсто спавам
ветар ми затвара прозор
на врата улазе тиранини
прогоњена сам ја

ОЧУХ

родила сам се.
избио ми је први зуб.
појела сам први чврсти оброк.
почео је рат.
комшије су се одселиле.
добила сам прве батине од оца.
пошла сам у школу.
добила сам прву књигу за одличан успех.
потукла сам се.
прокрварила сам.
отац се преселио у хумку.
покварио ми се вид.
мама се преудала.

ПУПЧАНА ВРПЦА

Мама, бојим се
неко ће ме стрпати
у црни ауто без таблица
неко, коме се мој став не допада

Мама, хладно ми је
у твојој утроби
сопствена ме крв трује
пупак се прекида и гушим се

Мама, бојим се
непознати људи на кркаче ме односе некуд
смркава се
то су људи на које нас упозораваш одувек

Мама, хладно ми је
и даље не дишем
овај ме свет шамара
док ја модрим али не плачем

Мајко, отацбино, природо
Земљо,
смилуј се на мене,
прими ме назад к себи.

Хан ХАЏИБУЛИЋ, Нови Пазар

ШУПЉЕ КОСТИ

Куда куда, по јаркоме сунцу или ка великим крошњама,
Гледам на кога кога, сличног као ја,
Црног шареног перја,
Не умем да трчим нико од нас то није ни знао,
Све иза мене је сиво и избледело,
Никада није ни постојало,
Слетећу на запаљене библиотеке да се угрејем
Са хиљадама моје браће, црне као кап ока,
Изгубили смо мало боје која је сјајила над нашим
мастилом од перја,
Не смем се окренути, тамо негде иза мене стоје
скамењени Опали, на њима само прашина,
На дрвету оцртане канџе теку из смоле где се
примитивно залепило, заледило,
Не купа се у сунцу милионима,
Далеко је од мене, далеко,
Та нека зубата прошлост,
Једе ме за реп, не желим да верујем можда је ватра или бар
још једна атомска бомба прерушена у метеор.

ЛАВЉА РИБА

Испуцан је из пиштоља овај бели талас,
Једно је са водом,
Заувек шарено, отровна перја поносно прате ритам воде,
Сикће и риче, своје пруге не крије,
Свако прави места за лављу рибу,
Нико да приђе, нико да не види,
Отрове из њене боје,
Парализује свако тело и звук,
Под плавом водом даје контраст на безначно, бескрајно,
Ако би погледи убијали, бацали само мастило ока,

Јелена ШАРКОВИЋ, Сремска Митровица

СИНЕРГИЈА

За собом вуче приколицу
подмаже јој точкове и
спушта се низ
Градско гробље

Упознала је Давида
он има топлу собу
увенула је у његовој
постељини са аутићима

Избегавала је цигарете
мислила је, ако се икад
нађе у великој кућној
библиотеци запалиће је

Откопао је гроб свог
ујака да би га питао
у ком цепу је носио
ружу са марамицом

Она је видела свежу земљу
сетила се игре вира и чамца
претворила се у шаманку
он у врача па су се играли

ВАДИЧЕП

Кад је куја у терању она носи
ватрену лоптицу заноса поносно
њом отрује ваздух и небо

Кад бих ја, некако, могла да
 престанем да бројим и рачунам
 дане слободних удова, дане зиме срца
 дане природне обнове, дане вештачког
 раста, могла бих онда да уђем
 у твоје уређене просторије

Закључала бих све собе једним кључем
 стајала бих на вратима и пуштала једино
 жуте лептире ћудљиве чежње да уђу
 али брзо би увидео да чувам твој замак
 а једним заветом ћу га оборити, желим да
заједно тражимо нове антиквитете

КРЕВЕТИ

Замишљам те у експрес-ресторану
 у склопу приземног тржног центра
 скупљених руку, жедних капака
 ломиш чачкалицу на три дела и
 свакој додељујеш страну света
 ка којој ћеш поћи кроз рукавце
 после толико година унапред одлучених

Позваћеш конобаре из ресторана и
 Пустити их да бирају део чачкалице
 оном ко ти се најмање буде свидео
 рећи ћеш: води ме својој кући
 да ти помажем око родитеља и деце

Замишљам те у соби облакодера
 посвојио си малу која доноси новине
 добростојећем деди у стану до тебе
 заносиш прамење њене косе скокоитим
 променама у гласу и краватама
*Краватама, јер она учи у школи,
 кожа је највећи орган а кравата му пристаје*

ХЕРОЈ СА ХИЉАДУ ЛИЦА

Представио си се, мајорски, галијски, овидијски
 одвукао ме из шминкераја у којем нисам
 плесала него шапутала гнусне изјаве
 глумцима на старом хебрејском

Владати кампом смрти је једно
сасвим друго је водити ме
међу те војнике и пришивати
им лице наше судбине у више наврата

Стампедо слонова значио је катастрофу
у време нубијских краљева. Фројд
је знао да подсвест влада сновима и
пушта малобројне душе у тај простор

Третман фебруарским сунцем је
највећа привилегија. Узмицање ноћи пред
сипљивом предекстазном буком је
криминал, ако се не доврши

Јана Делић: *Без назива*, акрил на платну 30X30cm, 2026.

Фарук ШАХАТ, Сарајево

СЕВДАЛИНКА

А док је млатио момке у вагону
Сјетио се тате, од којег узе занат:
Зинут у пјесму је прошао Европом,
Верону, Банат, Хамбург и Атину
Досегао цјелодневним бауштелским возом
Гдје га је печалба частила паром,
Гдје је било паре, гдје не би – лозом,
Сиром, месом и разговором.

Сјетио се тате, од којег узе занат
Како је десет љета од севдалинке јео
Па га мајци на десето милиција достави
Плавог и шутљивог, омео га сноп
Пијаница унапријед љутих у предњем купеу
Што су нашли шегу у дуњама стамбола
И тражили длаку њему на језику –
Још је и милосно тукао како редари бију.
Жалио је син његову коначну тишину
А док је млатио момке у вагону
Што су одмах први наступ поплъували
Схватио је да је стари рекао како јесте
Времена брже иду него давно ономад
Не стигну ни воћке праведно да дозрију.

Кад ушао је јутрос у талго вагоне
Дочекали су га редови као у бусу:
Па чак и оном ријетком сједишту сучелице
Купе би био као камерни театар.
Још мора човјек низ центар као вјетар кроз њиву
Да увијек леђа гледају стиху који иде.
Кад властитим гласом није зарадио ни поглед
Схватио је да је стари рекао како јесте
Сине, јазук прати свачији танзимат;

Замјерио је ћаћи на сиру и разговору.
И ту би жалост носио кући у рукама
Да не би провокације на самом крају воза
Гдје на сицеве сучелице, на оно мало душе
Протегоше пете бубуљичави младићи
Што су одмах први наступ поплљували
Па му руке осташе песницом заузете.

Времена брже иду него давно ономад;
Прије редара стижу посматрачи
И син се трзну пред шамар, са ишчезлим бијесом
У спектаклу опкољен нијемим камерама.
Истину за рећи, било му је драго.
Сјетио се оца, од којег узне занат:
Знајући да је ово задња за вечерас
Осврнуо се момцима покислим од шака
И повео у пјесму уз слабо опирање.
У току принудног кочења да полицајци уђу
Три пјевача су се здушно присјећала
Жутих дуња, аман, аман,
Здушно, здушно, сва три у сузама,
Жутих дуња из Стамбола.

КОПЧА ЗА РЕМЕН ЗА ПУШКУ ЗА СЛОНОВЕ

Звекеће, звекеће
Копча за ремен за пушку за слонове
Звекеће, звекеће

А нема слонова
Грехота је лов великих животиња
Замак је само, обилазак само
А нема ни потребе
Да носи се толика пушка за слонове
Са метком за рану
Кроз читаву њиву, индустријску зону
Да ђуле пропућује
Кроз жиле земље
И звекеће, звекеће

А нема рамена
Да мило ће вјешати
Кожнати ремен за пушку за слонове
Да клати грехотну цијев на леђима
Само је копча потребна
Умјесто ожилка ордења
Жуља у цепу, опомиње

Ступају дјеца низ калдрму
Ненаоружана
Цепа бременита
У којем звекеће
Копча за ремен за пушку за слонове
Звекеће, звекеће
Дозива наново уснуле тмушине
Звекеће
Звекеће

У ТАЛАСИМА ФАБРИЧКЕ ПРОИЗВОДЊЕ

У таласима фабричке производње
Амортизерима и прикључцима за батерије
Милион опруга изговара молитву човјечанства.

Зашто опруга, зашто њена ријеч,
Опруга и пруга О и око себе саме,
Која губи своје име кад се тијело стисне,
Чија је пруга та празнина што је – шта јој ради тачно?
Не зауставља је више него било која шипка,
Успорава оно чега нема,
И зашто она
Поред значајних употреба,
Калема што чува набој,
Навоја што крије полугу,
Зашто она као једина стишљива?

Пружамо руку и стиснемо
Пружамо залогај и стиснемо
Један образ Земље се протеже мјесечином
Други се сабија да поднесе спрегу
Постао сам човјек сасвим
И само сам човјек био у мировању
Али одједном откуцај
Откуцај уздах чешање
Ништавило што истјече и утјече
Кроз пустињака који једино ништавило и задржава
Треба нам спомен на највећи домет
Треба нам мјера за највећи притисак
Плафон куле вавилонске
И Нухова лађа као јединица надморске висине.

МОЈ БРАТ, СТАРИЈИ

Мој брат, старији, шије жељезнице,
И челик силни споји длан два велеграда.
Лице му одражава све државе прошле,
Кад махне прстом као иглом и каже
да су аустријанци положили трачнице уске
да су суве ударничке вене земљописне
да су маслаци никли крај пјешчаног спруда
куда иде теретњак за Добој –
Мој брат, старији, шије жељезнице,
и не сања о новом руху без крпљења
и не сања о баршуну неутабаном кишом
и не сања о рукавима
и сања али не говори шта сања
кад сједне и састави
колодвор са колодвором
колосијек са колосијеком
да неке анонимне пословође искоче
у знакомљење као браћа изгубљена
да дјеца краду шљунак под кованом кичмом
да се врбак окити кружним таласима –
Мој брат, старији, шије жељезнице.

Марија Јерemiћ: *триптих*, акрил на платну 210X90cm, 2022.

Раде ШУПИЋ, Лазаревац

ЈЕДНООКО СУНЦЕ

1

Посрећило ми се

из себе пустих прах
прах с краја света

прах се у злато поретворило
па се сад размеће светлом

па ми сад маше заставама
па се рамеће собом

не знам шта ја још
чекам

2

Сунце остаје након свега
остаје након наде

ово сунце се не боји
других сунаца

по свемиру близнакиње
обилази

ако се друга угасе
заувек да не сијају

ово барем светли

3

Ово сунце се не боји
других сунаца

сунчадија ништа не зна
о његовој светлости

једним оком оживљује
акцентом спасава

могло би убити сва друга сунца
само кад би хтело

кад би смрт била добродошла

4

Сунце прави круг
не прави полукруг

креће се иако стоји
корача на штакама

земља му пртину ствара
да циља једним оком

сунце прави круг
не прави полукруг

иначе се обе ноге

нажуљају од сећања

Милутин Ж. ПАВЛОВ

МАГАРАЦ У БОЈИ

*Није лако бити магарећа фела
Међу шшшаним овцама.*

Дошла нека рупичаста и фелерична времена. Шири се неко сабласно малерозно доба са гадним вирусима у облацима. Ни не разбудиш се како треба, а утрефи те, одмах, и ту, на кућном прагу малер. Изгледа ми да сам малерозно и рођен. Размишља Миленко Врдулић, у својству Магарца у боји, загледајући образе рођене фале како се луфтбалонски надувавају сјајним гланцом широког огледала, трепери зрикавим очима сав уфлоћкан од среће.

Подбочио се на фотографији урамљен на тесном собном зиду као надмени ћуран себи самом. Уредно је фотографисан на сточном вашару, намештајски леп и раширен као кухињски креденац илити разбашкарени контејнер на маловарошком тргу усред ватрених демонстрација, загледан у рогато варничеће овнова и јарчева. Од када се учланио у *Партију вуненог предива* ушао му неки мољац у мислима, па не зна са текстилном памећу на коју ће страну. Није баш најбоље уштепан за штофане панталоне спрам свилених гаћана који бучно раздувавају лимене трубе. Неће га ни овај ревер од сакоа искићен полтронским значкама. Неки нови полтрони дигли се против зарибале полтронерије да тронирају у фотелјама царски, бар неко време, у крекетној баруштини власти обраслој шећерном трском. Има више значака на реверу комотног сакоа него пас на паради керећих бува. Варош је пуна значака, доносе ту лимарију камионима као да су плаве шљиве за ракију. Миленко Врдулић у својству Магарца важи за шрафцигер човека, онако, када га гледаш са стране, али не уме. И нос му личи на мајсторска клешта давно заборављеног столара. Забаталио је знат само да би се дочепао власти и како би бар мало одахнуо пре него што му време не издахне испред носа. Да није фамилијарно и магареће уштиман био би алатница, у пролазу, за свашта. Живи окружен у куплерају политичких заврзлама и личи на полупану стакларску радњу у чија оба крила креште радознали папагаји који су гадљиви на мишије рупе кућних зидова. И у сну се пита како да

ускокне и буде фактографски главни до споредног у Партији вуненог предива, *а да га не нагризе мољац изнутра.*

Окружен је Миленко Врдулић којекаквим шмирантима, лажовима, корњачама успорених трка, козама мекетавих оговарања, курјацима залуталог урлања, мајмунима, петловима који кукуричу у празна јутра, свињама, мувама и комарцима, бумбарима и мравима по свим маловарошким пукотинама, а и он сам звижди у ветар без временске прогнозе.

– Искрено речено, не знам да ли ми је живот више буварник на временском хиподрому механичких штоперица, скачем ал’ никако да ускочим – жали се Миленко у својству Магарца комшији Пери Коњу чије су копитаве руке свакаква чудеса увртале чим изиђе на сокак из кућне штале да кине алергичан на коприве и амброзивна збивања док фотографише пропагандно и овог Магарца за изборе главног до споредних народних посланика на хиподрому.

Амброзија цвета, а коприве више него ружа у жеженом врту животног оцветавања. Срећно је овенчан као трпни Магарац са женом чије очи сличе тек убраним трешњама. Само има једну ману, та окато венчана трешњевка, када се ноћу враћа пијан из кафане размаштано умишљен да је некаква висока буца у личном партијском интересу, иза кућних врата га ишчекује са оклагијом у пуном замаху као да је, да простите, тесто од човека. Никако да му оклагијом избије из главе ту партијску омаму пуштања ветровитој машти на вољу. Пун је промаје у отвореним ушима празне главе.

Играју Магарац и Коњ шаха. Шахују дане пионима и ловцима.

Магарац комбинује, а Коњ тегли сатаром мишиће ринтајући у месари за виђене банкарске шалтерције и трговце маловарошких врдалама. Некада су играли домине на дупло голо, па ко коме доака.

Потезно се развлаче фигурама журно на полако, како би казао ваљани Банаћанин који се нагледао свакојаким раздувавања оцвало узрелог маслачка од Чоке до Дебељаче преко Орловата. Није их случајно, обојицу, за сва времена осликао Урош Пређић како лумпују блатњавим сокаком као *Весела браћа.*

– Видим ја – помера десног пиона Пера Коњ – како ти данима зјакаш у празно, а и ја сам се упрег’о да очувам ово мало ситне плевне и детелине у јаслама. Оно јест, ринтам благим галопом, топотам калдрмом као парадни парип, а уздахала ме нека оловна туга с којом не знам на коју ћу страну. Осећам као да сам папирна белина ошинута штамбиљем државне ветеринарске канцеларије за говеђа питања. Знаш, увиђам како морам разговарати са самим собом, себе сам запустио као што си ти испустио себе умишљајем да ћеш од свашта направити нешто.

– Шта ћеш, брате мој, ждребећа нарав, располутила ти лубеницу пуног месеца о гривату главу, месечариш, док ти ја њачем магареће самотно измеђ’ блејања доконих овнова и мекетаво метиљавих коза, ено, неки трећи јарац усликан у новинама оштри рокове на политичком брвну, а не види провалију испод те исте брвнарије. Неће да ме пусти преко Дунава да дипломатишем за тамо на овамо, онамо намо, да се искажем међу мочварним крекетанима и

загракталим вранама у јату. Та и ти си некада имао ждребећу нарав, забленут у нечије подне. Нема тог трута у васцелој булументи која није загледана у цветни нектар власти.

– Право кажеш, ти из жабље којој не мањка и та птичија перспектива – фркће Пера Коњ узвратно – кога су, и то стоји, разасуто по разноразним бојиштима седлали и ови из жабље крокираних и птичје карикираних перспектива. Бар тако им изгледају потези над шаховском таблом са два бела топа с леве и два црна скакача с оне друге, међу шах алавим ловцима.

– Искрено речено, ја сматрам, онако, гледајући ствари из моје магареће угломерије, ветеринарски виђено, да је во побеснео онога дана када су га трактором заменили у орању, чиста роботика, па сад ти оштри рогове о свако багремово стабло. Не каже се цабака, мој Перо, блене к’о теле у шарена врата, не поткивају се они маштом к’о, рецимо, ти ја. Ми смо Копитари, од Вука до Медведа растегљени, има нас, Богу фала... Све нам је обрнуто на изврнуто, и када јеси има да ниси. Не пева се тек тако: *Јури тројка кроз ветар и снег*, зна се ко је коме упрегнут и код Шваба, и код Руса, и код Срба, и да Пољаке са Франкузима не прескочимо. *Подмосковске вечери* нисам измислио ни ја као Миленко у својству Магарца, нити твоја маленкост Пере Коња, то је хемисферски синдромус од пре Наполеона Бонапарте и његовог накитног сјаја у пуној позлати ономад опљачканог Лувра. Тутње лопови кроз жуто лишће и магле јесењих даљина. И знаш шта, Коњино моја, радио апаратура има глас, а ја, шта чиним ја када ме нема у том гласу, где нисам ни мрвица од статистичког податка, отела се *радијска вест* од народа, из визије зашли смо у гологузију. Е, ја ти, ево, овако на онако, слушам туђи глас и надомештам се спрам иностране слике. Опет, више верујем, спрам сопственог гласа својој слици у огледалу него оном полтронском снимку чије нијансе фарбају ови телевизијски молери својим крештавилом.

– Па ми, Миленко, имамо (за)штитне жлезде за сваку прилику, обострано, треба ту пуно камења у бубрегу, па и около бубрега, е, да се схвати шта нам звечи када не дречи. Ако је магареће млеко на цени, не значи да кравље није ваљано за милерам. *Бик који седи* ни у биоскопу у боји не гледа ко кога музе већ ко може коме да музе, кадрирано то тако изгледа. За будале је измишљен рај када мандркнеш, а за политичке шпекуланте и свеколике трутове избори зарад фотеле која важи као чардак ни на небу ни на земљи, разумеш, обратно на супротно, чим седнеш да уседнеш. Није важно у коју ћеш се партијску фарбу забленути, важно ти је како ћеш се у ситним нијансама снађи и мимоићи партиске џепароше распоређене по парламентарним секцијама. Ако не бараташ умножено са цифрама лош си еквилибриста међу народним посланицима.

– Добро, имаш ли ти фермената у крајницима за све те керефекалије? – Миленко у својству Магарца повлачи ловца.

– Немам, али зато имам излапелу тетку у Канади са адресом на кућној промаји и њен шлајпик са џепом мојих панталона на дупету, иако сам тесан за крупне новце у памети – одвраћа топом Пера Коњ.

– Е, ја сам обострано ускраћен, да живим без слепог црева и

трећег крајника. Комбинујем са личном картом за изборе народних посланика, и гледам, спрема шлајпика за кога ћу, и са ким ћу партију шаха заиграти када изборна фрула засвира нашим сокаком. Можеш ти бити тупоглав к’о точак док партија окреће, преокреће и тако то, блесаво звучи, још блесавије вреди на извол’те.

– Слушај, многи ови што шетају голе гаће с керовима сокаком, агитују контејнере без смећа, али то умеће и кошта, баћо мој – одважно ће Пера коњски осмехнут.

– Није лако просипати оно што немаш – теши се Миленко да се не ритне у још тупоглавију реченицу уз шаховско померање фигура.

*

Свиће јутро са истока као узрела диња, котрљају се лубенице сокаком, а на кућном забату венац крваво румених паприка да се ољутиш чим зинеш да искажеш неко биберово зрно за супу са резанцима у врело летње подне.

*Чије речи, чије речи,
крекећу сокаком?
То ми гракће, то ми гракће
врана са сумраком.*

*И док њачем, и док њачем,
магареће скачем
с крупним оком, с крупним оком
да коњски не плачем.*

– Да ми је ове магареће памети са коњским срцем у малом мозгу ја би већ поодавно био слон у стакларској радњи. Овако, навек шкомрчим са временом у тесном шлајпику, а што се ближе времену примичем оно ми још брже измиче – вајка се Миленко ословљен као Магарац, док песмом галопира, пред Магарцем у боји, опет, изнова расположен Пера Коњ.

НИКАД ЈА ЊЕМУ НА ГРОБ НЕЋУ

*Видим на концу неба
И моје гладно око
Како будно тоне
У сан дубоко
Док минулим трагом успомене звоне.*

Кревет у полутмини жуте собе. Молерај розликастих ружа. Уз мрки наслон тешке ораховине јастук као снежни смет. На постелини руке квржавих прстију.

Повремено се зањише пламичак петролејке померајући сенке.
На таваници светли круг налик пуном месецу.

Клатно зидног сата тихо време разбројава.

Мита Коларов очима пребира једва видљиве флеке по таваници и сажима у само њему знане ликове којима пардонира ружне успомене. Оно што му остаје у души рајски лепо и топло понеће тамо далеко да га вечној тмини, огрнутог земљом, греје кад нагрну зимске мећаве.

Уловила га болест и мрви му дане и ноћи несаницом. Што га мање има све се више губи у мислима густим и лепљивим као ћилибарска смола на стаблу оронеле кајсије, нестаје у потрази за речима на отежалом језику. – Ево, чај од шипака, мили мој – гугуче глас са прага отворених врата жуте собе.

А он, у том трену, погледом скида урамљену фотографију са његовом краватом и њеном венчаницом.

– Полако, остави ми ту шољу на натхасни, драга моја, нека се мало расхлади – узврати Мита жени и левом руком покаже јој да седне крај њега.

Одложивши тацну са порцуланском шољом топлог чаја примакла је столицу.

– Мили мој, чујеш ли, шклопоће векер?!

Миловала је мужевљево шаку.

– Ех, Јованка, Јованка, оде нам време у неповрат.

– Имаш ли ми још шта казати, а да време не бројимо? – Мислиш, пре нег’ што одем с ону страну села...

– Ако ти је што на души, а ти кажи.

– Боље би било да оћутим.

– Кажи, мили мој, само ти кажи, распакуј ми цео пакет душе, та шта све нисмо прегрмели. Нема те швалерске муње коју ти ја не би могла опростити, макар с које стране да те је ошинула.

– Не, немој тако, Јованка – жмиркале су покајникове очи на јастуку.

– Нека – осмехивала се жена – с којом год да си ме варао, кажи, купићу јој златне минђуше чим окрунимо и продамо кукуруз.

– Нисам, никад те ни моја рођена сенка с другом женском варала није, ал’ те ја никад, драга моја, ни волео нисам.

И тишина је уздахнула, али уздах нико у полумраку собе није чуо, само је Јованки, иза мужевљевих речи, срце застало у устима.

Момчило БАКРАЧ

ЗЕВ ПРВИНЕ

На травнатој заравни под кућом представа, као у амфитеатру. Боре се човек и пас.

Унаоколо, по танкој хладовини кржљавих планинских грабова поседали су косци, и ми деца, беспосличари. Задивљени, мој млађи брат и ја готово без даха гледамо први пут оно што су остали присутни много пута видели. Борба је жестока, пас скаче високо, удара човека силном телесном масом, одгурује се и мигољи из захвата, насрће с бока, двоношца да покоси по ногама, опако режи и реско сопће, али зубе не користи. Ледина бубњи од удара шапа и босих табана. Људски је гладијатор го до појаса, само у звонцавим фармеркама, млад и жилав, сав од мишићних струна, гибак, муњевит.

Кад се усправи на задње ноге пас је огроман, досеже скоро до човековог стаса, рундав, плећат и прсат, велике главе. То је господин Пацо.

Нешто искошено постоји у том перформансу, чудовишно и смешно. Наиме – све је то глума, опонашање крвавог обрачуна, а толико уживљено ратују те две звери, као да се неће раставити пре смрти једнога од њих двојице.

Веско, мој брат од стрица, цудиста је браон појаса, по занимању пандур. Будући, још је на академији. Онижи, савршено складно грађен младић топлх кестењастих очију које умеју страховито да се смраче и зјапе убиственим миром из кога севају оштрице, па се очас разведе, као весело небо иза брзопутујућих олујних облака. Леп је, финих правилних црта, таласасте модерно ошишане вране гриве, елегантних шака са паметним прстима. Непознато је каквим је начином склопио са псом такав договор о послу на сцени. Како му је објаснио шта треба да чине и где су границе? Као да се ту није радило о неком немуштом говору, него о игри припремљеној до у потанкости, са јасним и детаљним објашњењима.

Господин Пацо у тим тренуцима живи своју сушту природу крволока из дивљине, прастарог вука предводника који ратује са својим ривалом за чопорски трон, за своје семе и ген у крви потомака, за вучице. Стрaшан је у томе бесу и сили, у надвучијем

знању, у окретности која надмашује пуку телесну моћ. Не зна се ко ће надјачати, шакати цудиста или четверошапа неман.

У неком муњевитом трену пас окрзне зубом Вескову подлактицу, једва да грицне, али на кожи заблиста крв. Човек подвикне, мукло, љутито, плесне отвореним длановима у груди пса који је опет ђипио увис, ударац је толико жесток да се господин Пацо заротира у ваздуху, пада надоле вратом и потиљком, не стиже да се окрене и осови на ходаљке пре него га Веско преклопи и прикује за ледину челичним захватом. На тренутак Пацо се разгоропади налетом страшне љутње на себе и на своју изненадну немоћ, чини се да ће искочити из мере коју подразумевају правила игре, сви зуби су му голи, обличје лика смежурано у језовиту маску беснила, још не угриза, али појмови о свему као да му се муте и губе изван свести, но тада човек псу шапне нешто кратко и нејасно, нешто брујно и топло, и пољуби га у чело изнад ува, опушта стисак и меко тапне звер по кудравим плећкама. Оба устају.

Господин Пацо нагло напушта своју театарску улогу и помало млохаво, као млади страствени првак драме, без позе стоји на позорници, готово осмехнут, готово се клањајући, тромо маше репом, задовољног питомог израза у очима. Чују се гласни повици и аплауз, дечије циктање, скандирање „браво, Пацооо!“. Борци се потом поливају умлаченом водом из бидона, човек нагиње слап по својим и по псећим леђима, оба лапћу из ваздуха, још силно задихани, као да гасе кипућу варенику на шпорету. Онако мокри грле се, чини се – као браћа.

То је било у време кад је господин Пацо био јуришан и посве млад, оран за расипање преобиља снаге. После, у зрелости, презирао је сваку игру и глумачко кревелење, престао је да спопада говеда на испаши, да облеће младе поплашене јунце који су смешно скакутали измичући папке од претње његовог угриза, није се шегачио са неспретним овновима вукући их за репове, све у круг, као на лудој вртешци. Држао се достојанствено, суздржано. А умео је свашта. Знао је да усмери стадо брава тачно ка капији тора, у сумрак, без ичије помоћи и упутства. Одвајао је јагњад, спраћао их у њихов одељак, све без јурњаве, помутње и лавежа. Умео је да се рукује, али је то чинио само са одабранима, и само у посебним приликама и нарочитим расположењима, умео да стане на задње ноге, протегне се до прозорског забата и ноктима куца у стакло меким додиром, као од шале баратао је кваком, отварао врата, али у кућу никад није улазио.

Ко зна шта је све знао, а што је измицало људској перцепцији и остало непримећено.

Временом је ослобођен задужења. Устоличен је у сердара надзорника. Никада није био на ланцу, а кућара му је, раскошна, накићена, била више статусни симбол него боравиште.

Кад год смо приспевали у завичај предака, ми родбина из далека, прашњавим тромим аутобусом из правца Никшића, или супротно, аутомобилом преко Фоче, сачекивао нас је покрај црвене земљане цаде, некад у пару са својим врховним командантом – мојим

стрицем, а понекад самцит сам, за дивно необјашњиво чудо. Како је знао да се рубом планине, уз танку траку пута котрља наш долазак – нико није успевао да схвати. Да ли је чуо да се о томе говори међу укућанима, разабрао откуда стижемо и у који сат?

Сећам га се како стоји на узвисини понад друма и непомично зури у тетураву тврђаву из које ћемо изаћи, знојави од пута, смрдљиви и згађени.

„Ко је послао Паца да нас дочека?“ – питао је једном таквом приликом мој отац седећи за софром у колиби, гласно, као да се не обраћа никоме од домаћих, већ неком невидљивом ентитету скривеном негде под стропом, међу надимљеним гредама. „Ја сам му рекао – одговара стриц – иди доље да сачекаш Милово племе, стижу у пола четири.“ Док то саопштава бркови му се криве у поспрдан осмех. „Бе му не рече да понесе ракију, одржи здравицу, а не онако без ишта!“ – надовезује отац са намртно озбиљним изразом лица. Ту се заковитла мало смеха, али ни дугог ни прегласног. Испод ока погледујем Паца који скрштених шапа лешкари пред широм отвореним вратима колибе и слуша. Назирем мудрост у његовим очима што мирно плутају.

Првих неколико дана по нашем доласку није се одвајао од мог брата и мене, пратио нас је где год бисмо пошли, озбиљан и миран као гардиста. Колико знам, за тај посао није добијао налог од било кога.

Не би се рекло да му је било до дружења, напосто нас је надгледао. Престајао би да стражари, верујем, тек кад осети да смо се одомаћили, попримили мирис кајмака и сламарице и овчијег руна, кад би нам кораци по камењару и уз ћувике постали глатки и лагани. Повлачио би се тад у дискрецију, некуд мимо било чије путање и бављења, у властити дневни и ноћни распоред ствари, радњи и збивања. Знало се да је непрестано ту негде, а само он зна где и зашто. Но лако га је било дозвати, после два-три отегнута повика пред кућом појавио би се однекуд, након десетак секунди или неколико минута касније, у зависности од тога где се у том тренутку затекао током патролирања забржејем.

Господин Пацо није био пас за мажење нити било какве снисходљиве гестове, као ни за зивкање и пујдање, наређења или дресерске команде. Све је чинио по властитој разборитости, недокучивој мада посве очитој и свима јасној, и то сам од себе, без икаквог људског позива или упутства. Нико га није питао куда ће, ни где је био – кад се однекуд врати после краћег или дужег одсуствовања. Потпуни слободњак, одрешен готово свега што је пасја судбина. Није марио за мамљење залогајем, нити је покушавао да јело искамчи врзмајући се околу људске трпезе пуне сласних послужења.

Сећам се јагњећег печења које је једном приликом, по обичају, послужено у част нашег доласка у госте. Његово псеће господство беше се сместило подалеко од астала изнетог пред кућу, лежао је у положају сфинге, украј дворишта, под гранатом питомом крушком у чијем хладу су му дрвени двори, окренут мало укусо, погледа упртог ка далеким планинским падинама. Није прилазио нити је на себе скретао пажњу, тих и неприметан као сенка. За столом се дизала граја, рођачки скуп, појачан најближим сељанима, пријатељима и кумовима,

орио се од веселја и свечане говоранције уз ракију и медовину и сок од дрењина, комадао се јањац са ражња, набадао сир и језици пршуте, две домаће мачке увијале су се око ногу и добијале нешто хрскавице и кожуре. Стрина је пришла са лименим пјатом на ком су били овлаш пропржени комади беле цигерице и слезине и оба јагњећа бубрега, покупила је са стола недоглодану парчад ребара, прешла преко дворишта и пред господина Паца спустила послужење, без речи, пажљивом кретњом. Испратили смо је погледом нас неколицина. Пас је зирнуо равно у женино лице, трепнуо, па опет окренуо главу некуд у простор свога дубоког интересовања, својих мисли, ваљда. Није се обрушио на послastiце ни добрих туце минута потом. Грицнуо је најзад лагано као да бирка. Умотрио сам тај моменат. Пацо је видео да га гледам. Чинио сам то још једино ја. Погледи су нам се срели. У његовом није било ни глади ни страсти. Само лагано одмеравање нечега. Можда неке танане размере између вредности и потребе.

Сасвим је сигурно, господин Пацо надрастао је халапљивост, чак и животињску радост због сласног плена у виду човекових удараја. Био сам довољно стар да се запрепасти над тим приказом. Чинио се нестварним, готово немогућим. Знао сам да је то необичност коју никад нећу заборавити.

„Гледај како Пацо једе, без журбе!” – јавио сам брату прилично гласно. Стриц је преко залогаја прокоментарисао да се не чудим, оно и није пашче, никад не кидише на јестиво, још од задњих кучећих дана, колико год да је изгладнео. Неке главе су се обрнуле у оном правцу, да осмотре егзибицију надпсећих манира, а Пацо је своју главу сфинге полако померао укруг као да премерава панораму, није хтео да настави обед пред неумесним зурењем двоножаца.

Покренула се прича на тему Пацових скорашњих подвига. Стрина Цвија је натенане приповедала како је дотични чувар имања прошле јесени пред колибу довукао лисицу, живу и неповређену, коју мора да је час пре увребао у близини кокошињаца пред којим су вршљала перад. Подмуклог ловца пас је зубима држао за уши и кожу темена која се од његовог стиска беше покупила тако да се лијино лице затегло до широког осмеха. Као дама која се подвргла фејслифтингу, – да овако накнадно допуним ту слику.

Дивља живуљка није се опирала, корачала је послушно, малаксало, делујући као да је премлаћена, мада на њој није било крви ни трагова угриза на лепом риђем крзну. Господин Пацо притиснуо је лијину главу на земљу па се она прострла свом дужином. Стрина је, згранута тиме што види, истрчала из колибе и онемела, остала укопана у месту. Није јој долазило у памет шта Пацов поступак значи ни шта је њој чинити. Не попуштајући стисак вилица пас је ка жени погледивао кривећи око из незгодног положаја, чудно је махао репом, неким истрзаним кратким покретима којима као да нешто пита, и чекао је одговор. Зашто ли није преклао уљеза, помислила је, него га је живог привео, зар би хтео да му она суди? Стрина је дограбила секиру са дрвљаника, пришла лисици с леђа, стиснула зубе и замахнула. Али није могла да спусти сечиво на крчки врат тог створа. Одбацила је секиру, јурнула неколико корака напред, замахнула руком у правцу

шумовитог брега и рекла: „Пацо, носи то тамо.” Пас је одмах одкаскао носећи крзнату крлицу међу зубима, не осврћући се.

Шта је било с лисицом – не зна се. Од ње није у близини нађено никаквог трага, нити је на Пацовој њушци било скорене крви, нити какве огреботине. Само пилићи и кокошке више нису нестајали, као што се дешавало у месецима који су претходили. Укућани су се после домишљали о томе шта је била Пацова намера кад је довео заробљену лисицу, како ју је ухватио и зашто је није ни повредио, камоли задавио, те шта је с њом урадио потом. Било је неких идеја, но све је, најпоследње, остало енигма. Мени се, још док сам слушао стринину приповест, намах указало решење, све ми је било јасно.

Господин Пацо у лоповској лији није видео такмаца за бој, ни истинску претњу. Видео је шуњало које би нешто да штрбне и утекне. Ништа за озбиљну љутњу. Он таквима не суди на смрт. Можда је, привевши ухапшену зверку, хтео да стрини предложи да лопужу привежу ланцем и припитоме, одомаће. Свиђала му се лија – тако сам тада закључио. Сада, у накнадном разматрању, пада ми на памет да је та лисица морала бити женског рода, а псећи алфа мужјаци никад не бесне на женке, не испољавају агресивност ни кад их нека од њих нападне, то је племениташки кодекс. Биће да се Пацу допала помисао да се скући са том необичном китњастом кучком финог ломног стаса, па је идеју изнео својој газдарици, а она је одбила. Лисицу је потом одвукао у шуму и пустио. Можда се са њом мало поиграо, можда су се спријатељили. Не би ме чудило ни да је лија постала и остала његова шумска девојка, забрањена љубав.

Пацо је годинама упражњавао један ритуал од велике важности по општи поредак.

Наиме, мој други стриц, Ђорђије, најстарији од тројице браће, чија је кућа била ниже у сеоском присоју, међу шљивицима великог очинског и дедовског имања, почетком би лета одлазио са целим домаћинством, људством и стоком, алатом и покућством, увис у планинску резиденцију, имање звано Јасике, где су испаше биле богатије и накупљала се преобилна кошевина која се пред јесен свлачила до сеоских стаја и торова. Након отприлике месец дана њиховог одсуствовања господин Пацо им је одлазио у походе преко планинских врлети. Пре поласка се значајно поздрављао са укућанима свог господарства, давао им до знања шта је намерио. Како? Речитим гестовима, увек другачијим, али недвосмисленим. Прилазио би стрицу Љубу кад би га затекао пред кућом и значајно му се загледао у очи ловећи његов поглед упорно. Кад би Љубо то приметио остављао је оно што је у томе часу радио, шта год да је било у питању, окретао се псу и чекао, осмехнутог брка, већ слутећи о чему се ради.

„Шта је било, Пацо, реци!” – праврио се стриц невештим, вадио кутију са дуваном и полагао савијао цигар.

Пацо би се кратко огласио својим баритоном, вуф-вуф, потом окретао главу у правцу удолине из које је кроз крошње шљива провиривао кров и део бока плаве куће која је била празна и забрављена.

„Па шта? – питао је Љубо – Не знам шта хоћеш.”

Пацо би направио неколико кругова, као да је наједном поблесавио па јури свој реп, као у доба штенећег лудовања. Стриц сачека крај представе, па почне да се окреће унаоколо у глумљеној збуњености, чинећи комичну имитацију Пацовог играказа. Пас блене у човека као да не верује својим очима колико је овај глуп. Тад крене преко дворишта у правцу Разбиглава, врлетне стазе која се успиње ка висовима, стане, погледа газду, па се врати назад и зуре у напетом ишчекивању.

Љубо зашишти смехом преко дуванског дима: „Па иди, аветињо, пуштам те, слободан си,” – каже; дотакне пса грубим миловањем, довикне стрини да нахрани Паца, сердар се спрема на пут. Не полази он док не обиђе све који су тада присутни на дому, понеког лизне по лицу или руци, неког гурне главом у стомак, оде за стрином да фруштукује на брзину, па се запути уз Гредину. Стигне на Јасике већ тога дана по подне. Тамо га дочекају срдачним повицима, као жуђеног госта. Проведе горе и по недељу дана, испоздравља се, па се врати доле у питоми Сињац. Поход је понављао неколико пута током дугог лета.

Једном је, доходећи фамилији на катунима, донео у зубима један предмет, тутнуо га стрицу Ђорђију у руке. Била је то лепа преклопна бритва коју је Ђоле изгубио претходног лета незнано где. То се препричавало на све стране, чуђењу није било краја.

Горе би Пацо обишао закаменску пашчад, као да врши смотру, пропитује их о служби и задужењима. Но није много марио за псеће друштво. Не би се рекло ни да је облетао око куја у фази терања, није примећено. Свега неколико пута, колико је познато, морао је да у борби доказује своју мужјачку премоћ над крупним рундовима.

Обрачуни су трајали кратко, изазивачи би се повлачили уз цичање, подвијеног репа.

Осим у једном случају. Било је то на Закамену којим је пролазио на путу ка Ђорђијевим Јасикама. Умотрио га је и ка њему јурнуо силно стасит овчар сурог крзна, лавовски обрасле главе и попрсја, чувар неког од тамошњих имања који се затекао за овцама на повратку са паше. Крвава се битка заподенула. Људи су узалуд покушавали да их викањем раставе, али да приђе, ма ни са вилама, нико није смео. Тај шарпланинац је био крупнији од Паца и опакије нарави. Чинило се да Пацо једва одолева његовој силини и сабљама зуба, но није се повлачио. Сури је, кажу, одиста био страхота.

Борци су маневрисали, размењивали кратке муњевите угризе, ниједан се није хватао у замку неопрезног посезања за брзом победом. Након неких четврт сата сури је почео да малаксава, промашује и посрће. Издавала га је израњављена лева предња нога. Пацо није журио да га докрајчи, искидао му је уши на фронтле, поцепао губицу, зацепио плећку бразготином која је крварила. На крају, већ скоро обневиделог сурог горостаса који је очајнички покушавао да се одржи у стојећем положају Пацо је стегао за врат при левој страни вилице и оборио под ноге. Држао га је тако, миран и неумољив, све док се сури није потпуно омлохавио. Тад га је пустио и отишао храмљући.

Немоћном противнику није покидао куцавицу ни смрскао гркљан, оставио га је живог, међу гужвама почупане крваве длаке.

Боловао је Пацо после тога код Ђорђија на Јасикама читавих десетак дана, лижући ране, лочући воду у којој је откувавана коприва и жалфија, за све време не узевши ни једног чврстог залогaja. Стрина Маја му је привијала облоге од размућеног меда и прополиса, правила одвар од биља, касније приносила омекшани лој и варенику. Рањеник се опоравио, на њему није остало готово никаквог трага од страшног окршаја, осим пар ожиљака изнад печурке носа које ће носити кроз године.

Мора бити да се и међу псима прочуло о томе догађају, закаменски овчари обилазили су Паца у широком луку, мицали му се с пута, поданички се клањали савијајући шију кад би им однекуд ненадано прилазио. Све у свему, прихваћен је као неприкосновени владалац висова и долова под планином Леденицом. Псећи такмаци више се нису јављали.

Пацо је ипак скупљао нове ожиљке, све чешће како су године одмицале.

Временом, куће су се испразниле. У ствари некако намах, за свега две-три године. Од Ђорђијевих и Љубових потомака на селу је остао само један Љубов син, остали су се разишли по свету, кћери се којекуда поудавале, мушки отишли за школама и градском срећом. Тако је било и са осталим домаћинствима у крају. Није више било великих стада, није имао ко да их чува и опошљава голему работу. Остарели Ђорђије и стрина Маја ишли су на по петнаестак дана да обиђу имање и кућу на Јасикама, да онамо мало таворе, па би се враћали у село још више оронули. Одозго је, као да их прати, надирала дивљина, лето за летом прилазећи све ближе. Најпре је имала облик зјапеће тишине. Потом је проговорила многим гласовима. Јастребовим кликтањем, орловим вриском, цијом дивљих свиња. Зимом, у завејаном селу чуло се како вукови певају однекуд изнад Гредине, рекло би се ту одмах, над крововима. Медведи су ујесен долазили да плене кошнице пуне сиротињског меда, чак у сред дана, онако у пролазу, успут су кршили шљиве, пењали се на прастаре крушке оскоруше, горе се сладили чућећи у доколици, без икакве журбе и страха.

Осим неколико неугледних жујова што се врзмаше около заглувелих кућа и пар ситних биза на ланцима које једва да су ишта облајавале, господин Пацо је био једини пас у сињачком крају, није могао све да контролише и чува, распао се његов поредак.

А он се прозлио, кажу.

Напао је младог калуђера који је једном у освет пришао стричевој кући, кроз густу маглу што се грушала по забрежју. Беше Велика Госпојина, пригушена влагом брэнчала су прозукла звона манастира ког су за пар сезона изнели одоздо из Плужина, потом покривених дубоком зеленом водом акумулационог језера. Манастир је заживео на лепој утрини опустелог села, неколико црноризаца окупило се у општежиће.

Мора да је момак у мантији, сав црна сенка у измаглици, Пацу

заличио на некакву дивину која је одисала чудним мирисом тамјана. Кренуо је новопечени инок за духовним послом, да обиђе сељане, позове на литургију, носећи древну добру вест и благи осмех.

Господин Пацо се није служио лавезом ни недостојним пасјим бесом, био је, читав живот, такорећи ћутолог. Нити је кад претио нити упозоравао. И овог пута само је безгласно утрчао у једнолику правоугаону сенку која се примицала, оборио је худог монаха коме је с главе одлетела камилавка и под Пацовим зубима расуле се дрвене бобе бројанице са крстом, којом се бранио. Пацо му се наднео понад лица оголивши очњаке, тако се укочио, засигурно изненађен што види човека, али није одустајао од претње, онако зверски искревељен, као да чека најмањи подстрек да закоље. Монах је запомагао гласом налик на мукли назални лелек, док стрина није истрчала из куће, незабрађена марамом, у ноћној кошуљи. За њом је дотрчао и буновни стриц, отирући очи као да одагнава слику која му се чини као једна од оних из ружних снова. Ни под његовим громогласним наредбама Пацо се није повукао.

Баш то је било оно што највише забрињава.

Љубо је горко опсовао, шклепио пса по лабрњи тешком тежачком шаком, по први пут откад иједан од њих памти. Пас је одступио погледавши газду увређено, одмахнуо је главом као у неверици, одбауљао некуд у маглу, губећи па налазећи правац.

Монах је потом, клекнувши, скупљао зрна покидане молитвене ниске, извињавао се домаћину што је тако бануо мимо обичаја, предао је обавест о божијој служби и манастирском сабору на који су тог дана позвани сви унаоколо и широм васељене, али је одбио да уђе у кућу и поседи барем накратко. Мада се трудио да то сакрије видело се да је прилично потрешен, или најпросто пометен страхом, као и сваки обичан човек.

Паца се није могло дозвати тога дана, самогласници његовог имена малаксавали су у магли брзо тонући у безвучје. Искрсао је однекуд тек свечери, понашао се као да ништа није било. Али се у њему и надаље, месецима, накупљао неки немир, неразлучен, чинило се без очитих повода. Одлазио је да луња. Каткад га није било на видику по неколико дана. Враћао се као из хајдучије, с мрљама усирене крви преко белог попрсја, с ранама на затылку и плећкама, посекотинама по њушци. Љубо је испрва мислио да су то случајни сусрети са отпадницима из вучјих чопора, слаботињом којој није било места у њиховим друштвима, непланирани двобоји са каквим залуталим вуком, или јаловом вучицом – тешко да је и њима опраштао, онако заклето закрвљен са тим родом – но то се понављало пречесто, постало Пацова редовна пракса, па је Љубо дошао на помисао да то његов кућни мезимац по сопственом хтењу налази окршаје, шуња се шумом и вреба.

Да, Пацо лови вукове, схватио је.

Неколико пута појавио се грдан, као да се купао у крви, и некако као опијен, обневидео, занет од крвожедног сладострашћа. Очи су му биле препознатљиве, поглед шупаљ и зјапећи. Љубо би га тад везивао и поливао водом, згађен трљао кудељаним цаком

за кромпир умоченим у со или мокар пепео са огњишта, или би, за зимског вакта, снегом брисао улепљену масну длaку. Сваки пут се уверио да пас није крварио из својих рана, била је то крвава купка, обилата, из вена неког другог створа.

Одувек је било добро познато да је за господина Паца вук архинепријатељ. Биће да је то осећање природено псећем соју, непотребна је овчарска обука или било какво хушкање, код пса закрвљена мржња према вуку, ако пас ишта вреди, најснажнији је импулс, врховна заповест уписана у генима. За псеће ништарије пак – језиви страх, неизмеран, поништитељски.

У томе би се могло тражити извесно оправдање за господина Паца, мада тај пуки факт не објашњава његову позну острвљеност.

Горе на Јасикама мушкадија Ђорђијевог дома умела је да се нашали на рачун Пацове страсти за прогањањем вукова, за време његових визита изводили су, пречесто, грубу игру, никако да се засите призора жестоке реакције која се понављала, истоветна: неко би истрчао из куће, савио дланове околу уста и повикао из свег гласа у правцу глувих шума, отегнуто и помамно – *ааа нуууст остооооо* – на шта би се Пацо тргао из медитативног дремежа у хладу испод надстрешнице, наступио је муњевит преображај у силу која кипи из псећег тела, надраста појмљиву меру, пробуђена неман би одскакала по дворишту као да се одбија од тла на крутим челичним опругама, крзна нарогушеног, чинило се, до његове дупле величине, из грла би му се ваљала грмљавина једва налик на режање, то нешто као да је кретало да искочи из коже и експлодира, али остаје на врху грча, као на крају до бола затегнуте праћке, не налазећи правац ни обрис циља у звуку, слици или мирису. Неколико пута затекао сам се на лицу места да мотрим тај језовити исказ природе. Шаљивција заурла опаку лозинку још који пут, слушајући одјек како се ломи по каменитим брдима у сумрак, пас пригушује бректаје зурећи напету истурених ушију, као да чека да звук људског гласа опцрта вучију силуету негде у простору, па да се он онамо стушти као горопад; преко кућног прага провирују начичкане главе чељади, лица им осветљена некаквим инфантилним дивљењем и смехом који их изнутра надима, још који трен ћуте притворно, потом заглагољају честитањем и похвалама на Пацов рачун, уз одушевљене грцаје кикота и јуначке паролe.

Псу је требало неколико минута да дође себи и примири се. Следовала га је награда за спектакуларни излив моћи и јарости, добијао је, протоколарно, у име човекове кривице и искупљења за обману, добро парче сувог овчијег меса или рујне свињске пршуте.

Тај чудни повик упућиван је вуку, беше то директно обраћање старо вековима, које су знали сви, сваки човек и пас, па ваљда и свака вучија сподоба, од почетка времена. Какав је споразум усталио ту конвенцију – мора да сам се и тада запитао – како је Пацо поимао смисао језичке фразе двоножног језичавца, који, ето, уме и да кривотвори, прича упразно, лажно узбуњује? Да ли је господин Пацо разумевао шалу, опраштао спрдњу и лаж? Морам да кажем: ако то није умео он, никада у томе није успело ниједно друго нељудско биће, чак ни делфини. Но увек би тај умни псећи племениташ

поверовао у истинитост глумљене хајкачке наваде и јурнуо би тад из своје коже, онамо ка прапочетном бесу, очекивање остварења потере за фантомским вуком било је јаче од урођене му промућурности и искуства, а немогуће је да није поимао јаловост те мноштво пута поновљене лакрдије.

Љубо ми је, годинама касније, сред доколице разливене у дугу јесењу ноћ, поверио како је Пацо знао све о вуковима, могао је на дотичну тему да брани докторат, када би икако било псећих студија. Био је то плод његове упорне вишегодишње специјализације. Насмејао сам се грохотом на слику Паца као докторуса вулфологије, а стриц се није смејуљио како иначе уме, зиркао је ка мени, учинило ми се, безмало прекорно.

Пуким случајем затекао сам се тада у стричевом дому, неким потмулим чувством слутећи да сам дошао последњи пут. Осећање ме није преварило. Седио сам близу ватре која је пуцкетала и сјактала из старог задимљеног шпорета, трљао промрзле руке, кусао врелу цицвару и сладио се медовином чуваном годинама у омањем грабовом бурету запечаћеном воском, које је отворено у част мог позног, ненаданог доласка.

Разгаљени, стриц и ја причали смо о важним стварима из прошлих времена, уживљено и озбиљно као да проветравамо слике и мисли, претресамо талог збивања, да би га преслижили у прави распоред, припремили, ваљда, за ултимативни склад и смисао.

Господин Пацо био је неизбежна тема.

Стрика Љубо се није ни вајкао нити жалио, биле су то, уосталом, ствари давно свршене, говорио је течно, вешто, допадљиво, као каква оумдрена Шехерезада, разнежено пратећи како се дувански дим извија из прицврљка међу његовим прстима, али на лицу му се указивала, па негде губила, сенка чуђења. Била је то стара недоумица: како се његов кротки чуваркућа, трпељив и смеран, благе нарави, потајно прометнуо у крвожедног ратника.

Рекао сам му како претпостављам да је пас био приморан на то, морао је да брани територију свог и човековог света од надируће дивљине, па се одлучио да не чека вучије хорде, већ да изабере тактику герилца, вреба у заседи, прати и пресреће курјаке прогнанике и неопрезне чопорске извиднице. Љубо није марио за моје објашњење, наставио је да расподела.

Дуго после Ђорђијеве смрти, кад онамо већ нико није пристизао, Пацо је редовно походио опустело и запуштено имање на Јасикама, престарели горштаки са висоравни виђали су га како онамо иде, посивео и намрштен, тромог корака, неколико пута на годину. Зашто, и шта је тамо радио, ко ће знати. Као да је то чинио из ината, пре него под теретом туге и носталгије, ако се псу може приписивати ишта од тога.

Један закаменски домаћин, даљи рођак, причао је стрицу и стрини, сусревши их на некој сахрани, мора бити, јер сахране су биле једини преостали повод за окупљање, да му се плакало на призор пашчета које иде у поход сенима бившег живота. Покушао је рођак да

доваби оронулог, но још увек кршног пса, поведе га кући, нахрани и напоји, утеши причом и миловањем, одговори од болног ходочашћа. Пошао је ка њему дозивајући га умилно, но Пацо је одговорио јаросним кежењем, дивљом претњом, на шта се човек стресао и устукнуо.

„Задивљао је, кукавац, заличио ми је на вука самотника кад под старост занемоћа, па се довлачи надомак кућа, не би ли уграбио какав отпадук...” – закључио је рођак свој злехуди извештај, на шта је стрица подишла језа.

То се запажање поклопило с његовом мучном слутњом.

Према преосталим укућанима, двоје старих и њиховом сину нежењи, Пацо није постао прек, само је деловао равнодушно, толико да су помишљали да је оглувео. Пометнуо би уморно крупно тело у какав хлад подаље од куће, дахтао зурећи негде у даљину, без икакве реакције на дозивање, или ма какву ларму и кретње, чак ни на ретке доласке намерника и комшија. Мировао је тако сатима. Прилазио би својој црвоточној резиденцији пред коју су му остављали храну у лименој ћаси, али једино кад никог у близини нема, па би се полако спустио стрмином до сеоског врела, да лизне ледену воду из каменог корита огрезлог у зелену барску скраму, потом је одлазио, мало бодрије, завојицом само старог обиласка територије, лутао је трошећи сате у осами незнано где.

Господин Пацо предосетио је коначно нестајање животне снаге. Ваља истаћи да је запањујуће дуго био несхватљиво крепак, лик бојовника и сердара није га напуштао, мада је по њушци и челу добио седине и очни му капци висили отромбољено и уморно. Дух му је био неначет, несаломљив, храброст неокрњена.

Стриц је данима раније наслутио да се Пацо на нешто спрема, окретао се према шумовитој Гредини и стругао ноктима по земљи са све четири шапе, чинећи пасји сугреб, који је увек лош знак, белег на који не ваља гзати.

„Шта је, Пацо, ђаволи те стригали, јеси ли то нешто нањушио или ти се причињава?” – подвикнуо би на пса који му у старачкој сенилности сеје злу коб по окућници. Пацо на то није обраћао пажњу, рогушио се, љутито загледан у привиђења.

Једне ноћи без месечине и звезда, тамне као у пећини, у најглувљи сат, нешто је пришло колиби, спољашњу половичну преграду извалило из шарки и жестоко бубало по унутрашњим вратима, срећом масивним и чврстим, закључаним добром бравом. Стрина је коначила онамо, на сламарици покрај шпорета, у плитком старачком сну бдејући над недовршеним послом топљења масти и варења чварака последњег свињчета на дому, закланог претходног дана. Пренула се и разрогачила у тмину, престрављено чекајући. Тад је зачула Паца како уз бесне хронтаје гризе телесину оне силе што је нагрнула да провали у самотни људски забран скружан иза танушне препреке. Оно Нешто огласило се лењим, готово поспанним мукањем. То би морало бити медвед, шта друго, осим ако није каква неименљива препаст придошла са друге стране бивања, шумски дух помамљен слободом и комоцијом насталом опадањем човекове власти, замирањем живота по селима. Бректање и врвљење трајало

је кратко, она дивина затрупкала је поред зида колибе, одваљала се некуд ка долу. Настао је мук, дубок, спокојан. Стрина је дном слуха само на тренутак назрела цвиљење које је одмах усахло у тмини. Целих пола сата потом стриц је ситно покуцао, зазвао дрхтураво, она је смогла снаге да откључа и отвори врата, па је свог човека угледала у ореолу светлости гасне лампе, рашчупаног као после струјног удара. У другој дрхтавој шаци држао је секиру. Очи су му биле крупне и лепе.

Уждили су огњиште, будни сачекали зору.

Љубо је нашао Паца завученог у дно кучећег дома, у који, колико се знало, није улазио годинама. Пас није имао рана, али је седмицама потом храмао укриво, вукући клецаве задње ноге, увијајући хрптом. Опоравио се ипак, чак би се рекло да је наново грануо, ваљда осокољен својим подвигом.

Живнуо је Пацо, одиста. Навалио је да једе, орно као никад. Свашта су му приносили, Небојша, син наследник, добављао је храну из радничке кантине у фабрици електрода у којој је радио, стрина је љуске од јаја отапала у сурутки, у чанак сипала размућена жуманца, брчкала кукурузне каше обогаћене овчијим лојем и младим кајмаком. Над псом се изненада наднело злаћано озрачје старе славе. Дивно је било гледати га.

Донео је одлуку једног јутра пред зиму, кад је по сувом грабовом лишћу, још неопалом, заискрило прво иње; лајао је громко, извијајући грло увис, све док се двоје старих није окупило на дворишту, као у сеоски збор пред објављивање политичког програма задружних галамција. Зиркали су у говорника не знајући шта им је чинити, ни шта то треба да схвате и прихвате. Пацо је наставио слаткоречиво, испод језика извиривали су му доњи очњаци, шиљати десни и сломљени леви, гргољао је окрећући се овамо и онамо, као да се обраћа планинском одјеку, са њим се надгорњава и убеђује.

У суштини ствар једноставна: Пацо је најављивао да ће некуда да крене.

„Те ћеш на Јасике сад пред снег, аветињо, оли да се скочањиш неђе, ко' залутали брав?" – питао га је господар. – „Шта горе тражиш? Нема никога тамо, без ако нијесу стари васкрснули!"

Пацо није зарезивао те подсмешљиве примедбе. Кренуо је укосо, ка гумну на заравни, опречно правцу који води ка Закамену и Јасикама, застао је, осврнуо се, махнуо репом као да шапће детињасту утеху: „Вратићу се, мој староста, не брини".

Отиснуо се јаким плећима, енергично. Тада је стриц, не знајући откуда и зашто, сипко довикнуо ону бестрагу псовку, ону клетву: *aaa нууст остоооо*.

Господин Пацо се укопао у месту, али није напустио правац, остао је тако да зуре ка напред, накратко, као пред философским питањем, некаквом зачкољицом парадокса. Није имао одговор. Наставио је својим путем, меког корака.

Неки младић из села, страсни ловац на дивље свиње и дивокозе, дојавио је Небојши како је у планини, под каменим висом Ковиоца, наишао на смрзнуту стрвину, псећу или вучију, није се дало

разабрати, окружену крвавим попрештем на плитком снегу. Укочена глава мртвог створа била је неразазнатљива, али попрсје и стомак му беху бели, у пуном контрасту са мрким леђима, боковима и репом, што није вучија одора, бар колико општи појмови о томе говоре. Нигде у окружењу није било ни таквих паса. Једино је господин Пацо, надалеко позната псећа величина, имао та обележја.

Бојазан о његовом страдању тад се учинила коначном и необоривом. Остало је да важи како је то био јуначки крај тог четвороножног одличника. То је било његово ултимативно решење, да се отисне у последњи бој, у њему да сконча.

На крају скаске са коротним епилогом стриц је клонуо, заспао седећи за столом.

По ко зна који пут те ноћи морао сам да олакшам бешику, пре него што најзад легнем и утонем у безнан. Протиснуо сам се кроз кућна врата, испуњен страхом, мада припит, не од нечега конкретно телесног, већ атавистичком стравом пред планинском тмушом из које се бесни звездарник одозго нагиње ка очима, зева страшним аргументима. Напољу беше зацарила боја индига, утешитељска, милосна, светлост шупља и мека обрисала је сазвежђа, окупала обресе јаве. Коракнуо сам преко дворишта, па низ косу травнату грбину, према оронулим стајама понад угасле дедовске куће чија се плава фарба, ољуштена и испрана, још дала назрети, чак и у помрчини. Чинило се да је свет поново питом и благ. Тад сам на хрбату наспрамног брежуљка, видиковцу поврх шљивика, угледао стаситу силуету. Уши јој ушилиене, вучије.

Одиста је то био вук, никаква аветињска опсена. Мировао је. Струна његовог погледа пружала се равно ка мени. Чудан час, накострешен, али без непријатељства. Крочих напред још који метар, обесно, радосно, па још десетину. Раскорачио сам се на средини заравни и мокрећи обележио територију. У надирућем раздањивању спазио сам да вук на мрком крзну има белег, широку белу мрљу прсника. „Зар би то требало да значи... да ли је могуће...?”

Помислио сам да том дрзнику довикнем оно опако *aaaa нуууст остооо*, али није ми се дало, осећао сам да та клетва ту не пристаје, а и недостајало ми је даха. Вратио сам се до куће, корак по корак уназад.

Вук је лагано окренуо главу, остао је тако, као сфинга у дубокој замишљености.

Љубо се пренуо на звук паљења шибице.

„Јеси ли га видио?” – промрсио је буновно.

Рече како та зверка долази надомак кућа има већ пета година, рече како га је испрва на десетине пута имао на нишану ловачке пушке коју је позајмио, кажипрст му се грчио на обарачу, али да окине није могао, вук је стајао кротко као жртва пред стрелање, онако глават и друсан, с белом марамом испод грла, смешно поверљив, неприродан. Стриц није хтео да ми то помиње сумњајући да бих му веровао пре него што се својим очима уверим.

„Тај не долази да би плијенио, свакако ни нема шта да приграби, двије краве и шест оваца су у стаји, под кључем, јагањце,

телад и ждребад одавно не држимо, кокоши за таквог вука нијесу плијен, дакле – разлога вучијих нема, нешто га друго овамо мами... несретни полутан, мучи га немир на размеђи свјетова, али шта човјек да ради с њим, ни да га припитоми ни да га убије. Но реци, на кога те подсећа?”

Пожурио сам напоље, у бледило зоре. Касно. Вук беше ишчезао.

„Пацо, – викнуо сам кроз смех – Пацооо!”

Бесмислено. Како би он могао знати име свог оца на зачучастом људском језику.

Бесмислу упркос очекивао сам да он однекуд дотрчи, да, вођен силом необјашњиве вајкадашње привлачности, у својој немуштој дубини препозна пријатељство.

Чекао сам да се понови прича из понорне давнине у којој се пас од вука оделио, да цивилизација почне испочетка, након поништења, на руинама.

Катарина Стевић: *Umbilical cord II*, комб. тех. 140X90cm, 2024.

Саша МИЉКОВИЋ

А, НЕМЦИ СУ ТО

Када кажеш, Немачка, неко помисли на Гетеа, аустријског песника Рилкеа, доктора Рајха, Ничеа, Баха и још понеког од оних који се провукоше оштром оку, цензури временској, а неко, опет...

О Русима и нашој опсервацији дотичних, иста прича.

При помену Владимира Владимировича, мало ко на великог Мајаковског помисли.

Али, добро је да још увек има оних који под тим `мало ко` могу да се притаје, у временима еволутивним, са човеком који је сасвим прерастао надчовека, па и Бога самог.

Ресторан, варошица надамак Минхена, Немачка, 2002. година.
Конобар, наш човек.

Власник, Немац српског порекла.

Два сата пре утакмице, Немачка : Бугарска.

Улице прилично пусте, тек покоји житељ паланке ужурбано, рутински приводи крају оно од обавеза зацртаних. Трапаво, пречесто оку посматрача уочљиво хватање за цеп, праћено страхом од губитка новчаника. Па чак и онај швиндлерски рефлексни трзај који потврђује да у људима, упркос свему, још увек има живота. Бар кад је примарна борба у питању.

Сат пре, полако, један по један, улазе људи, попуњавају најпре она места погоднија за праћење ове значајне утакмице у оквиру Светског првенства. Наш приповедач, човек који из прве руке добавља информације од људи поузданих и мање поузданих, различитих профила карактера, по образовању и опредељењу, ставом лимитираних или пак оних који лепршавије, дивергентније стварност креирају, фарбајући је притом бојама и маштом даровитијег појединца. Зоран Ч, илити, Зоки Чајковски. Служећи госте, прати монолог свог послодавца, супруга женине сестре.

Овај му каже: „Знаш, бацо, недавно сам постао сензор локалног клуба”, изговара с некаквим жаром. Конобар гледа, сад већ детаљније посматра наборано лице свог саговорника, делом чела негде изнад левог ока. Подвлачећи значај информацији коју саопштава. Конобар и даље посматра, у левој стабилно држи послужавник са

којег гостима разноси пиће, по потреби. Не журећи, не прекидајући гестове, потенцијалне, оне неизговорене речи. Мало се сагиње улево, глава ка напред, па пита:

„Како то, сензор, бацо?”

А глас овог, рекли би упућенији, лакрдијаша, константно офарбан сарказмом, помало повишен, продоран, као да провоцира саговорника на неку од својих дубоких, епохалних мисли, уз осмех који недвосмислено говори:

„Ајмо, голубе, да те чујем. Гукни. Та нећу ти ја ништа замерити, никоме о овоме ишта рећи, не дај боже нешто подругљиво и злонамерно.”

Мислећи, вероватно, паралелно са тим, оно њихово:

„Швајне, швајне...”

Власник и даље, попут кокошке која се разгоропадила, вребајући змију којој би да по глави кљуца, наставља појашњавајући:

„А купио сам им дресове, мајице, копачке и лопте. Утиснуће и име ресторана на њима, биће поменуто, бар тако кажу, и на ТВ-у.”

Сад се већ конобар исправља и прси:

„Па ваљда спонзор, бацо?”, додаје овај на течном српском.

Поентири, брилира, лице окупано сујетним смешком.

Овај померањем главе горе-доле потврђује, изговарајући оно уобичајено:

„Да, да.”

„Бацо, а да ја теби сипам један сок, шта кажеш?”, изговара Зоки, обраћајући се саговорнику и сабрату свом, који већ беше полако кренуо обавезама којих се у тренутку досети.

На екрану, у самом углу угоститељског објекта, лагано загревање фудбалера.

У самој кафани, погледи гостију и, некакво ишчекивање повољног резултата, праћено осмесима, али и повременим узвицима. Игра са пуно промашених шанси, пропуштених прилика да се навијачи једне од страна еуфоријом тријумфа подигну на ноге, одлепе са столица своје масне гузице.

На крају полувремена, ипак 1 : 0 за Бугарску, пардон, 0 : 1, пошто се утакмица одиграва у Немачкој. У ресторану, минутима претешким мерен мук. Слеђени погледи затечених следбеника репрезентације, надасве праћени неверицом.

Један, ипак, смогавши снаге и храбрости, раширених прстију, шака које једну од друге удаљавају, климајући главом лево-десно, изговара упитно и тихо:

„Како?”, гледајући час у свог колегу са леве, час у другог који здесна од њега погнуте главе гута делове репрезентативне кнедле.

„Невероватно. Наши момци, у поређењу са овим дивљацима, бандитима...” једнако зачуђено изговара овај мршави, лево од првопоменутог навијача.

Конобар, прилично неприметан, служи пиће и прати разговор. Приликом одласка изговара:

„Балкански менталитет”, погледи десетине присутних лагано клизе ка њему, Немци као да дубоким удахом покушавају да ублаже

шок изреченог, гледајући помало збуњено, намрштено, чак љутито овога што их у ресторану служи. Један од њих игровара упитно, нешто повишеним гласом:

„Бугарин?“ конобар померањем главе удесно негира:

„Најн, Србин.“

Онај дебели, по средини централног стола изговара цинично:

„Ооо, четник“, притом десном лагано одмахујући, померањем главе улево подржан гест руке. Лагани смех ремети прећутну сагласност, кроз мук уоквирену, у паралисаној маси присутних.

(...)

Добра запажања једног од наших:

„Лако препознам Немца у ресторану препуном људи различитих националности, вероисповести. Ако је храна укусна, он сит, добар знак да је све како треба, испрди се гласно усред хале. Без да се због таквог једног чина осети каква нелагода, стид. А, Немци су то.“

А један такав, без нелагоде, могао би вероватно пуно више знати о Гетеу, његовим контактима са Србљем тог времена, о Црњанском, Андрићу, чак о Домановићу, вероватно далеко више од онога, са можда другачијом провенијенцијом, који преноси детаље приповедачу ове обичне, једноставне приче.

А причама о Немцима и Србима, њиховом вековима уназад потврђиваном пријатељству, потомцима који са болом и тугом гледају на архаичне слике родитеља својих, о мешовитим браковима и нашим на привременом раду, логорашким договорштинама њихових родитеља, те одсуством мушког живља потераним потребама Немица. Довитљивим доскочицама доконих појединаца, никад краја.

Као и о циничним изливима оних, који би да за датум немачко-српског пријатељства, утемеље шести април.

Данијела Божичковић РАДУЛОВИЋ - Миланова

СА ПАРИЗОМ СЕ СВЕ ЗАВРШАВА

*Између Тријумфалне капије и Моста уздаха нема шале са
сладоледом од пистаћа*

У питању је био један тренутак који ме је асоцирао на ту причу. Причу за коју сам мислила да је заборављена. Тачније, за причу о којој нисам ни мислила.. Све време била је ту. Само се сакрила се у ладицу сећања, чекајући извештај тренутак да искочи. Као књига смеха и заборава. Не могу са тачном прецизношћу да разлучим шта ме је то повезало са њом, знам само да сам почела да се сећам неких занимљивих детаља. Заправо, видела сам, као на биоскопском платну. Младић и девојка путују аутомобилом. Пут је раван, времена има на претек и они га испуњавају разговором. Дијалози су, наравно, код двоје младих људи, што је потпуно природно и за очекивати, повезани са страшћу, еротиком и испитивањем територије. Све време се осећа страст у речима и наговештај жежења коже. Већ неко време су заједно, али се још увек не познају довољно. Не толико добро да једно друго не би могли да изненаде идејом, жељом или шалом. Шала. Мисао. Лош угао, погрешна реч. Бубње ми те речи у ушима, покушавајући да ме доведу до тражене приче. Знам да је у питању неки тренутак који им је променио живот. Окренуо га у супротном правцу од планираног.

Да, и мене таква прича упорно прати кроз живот. Стално ми се изнова, дешава. Различите ситуације али исти исход. Погрешан тренутак за праву реч или прави за погрешну. И тај преломни тренутак. Свакако, нешто што целокупан космос око и у мени усмери у неком другом, потпуно неочекиваном, правцу. После толико сличних искустава већ препознајем могућност проклизавања на путу, искакања из шина или пада у амбис. Треба бити спреман. Увек. План Б је битан за опстанак. Често важнији од оног, уобичајеног, на који се ослањамо.

Препознавши управо тај, описани, тренутак, застала сам у пола реченице и вратила се добро познатој, утабаној стази. Одахнула сам, готово да сам чула тупи ударац камена који је „пао са срца”. Без настрадалих. Важно да овога пута није било „жртва”. Завршен

телефонски разговор акупултирао ме је право међ полице са књигама. Знала сам, готово математички тачно, где је она која ми је тог тренутка била потребна. Црвено-црна корица, на слово К. Цепно издање, година издања управо она које сам и сама рођена. Па то је моја вршњакиња, помислих. Генерацијо, хвала ти што си се појавила у правом тренутку да ме спасиш од потенцијалних грешака. Сећање се вратило, потпуно цело, нетакнуто, из дубине заорава.

У рукама држим књигу Милана Кундере под називом „Смешне приче“. Не, нисам одлучила да строго водим рачуна о сваком свом кораку. Баш супротно. Препустићу „случају“, сваки свој следећи корак. Не престајем да се смејем. „Двоје заљубљених, издвојени од остатка света, то је прелепо“ мисао је која ме покреће, помера. Носи. Шарени кофер са лакованим *desigual* мотивима, отворен, лежи на кревету. Пакујем – неколико мајица, две три сукње, доњи веш... и купаћи, за сваки случај. Додајем прибор за хигијену, роковник и неколико оловака. Све што је ту, и јесте и није важно. Ако заборавим, купићу. Покрети у којима пакујем новац, картице и пасош су много значајнији. Без њих ми све остало не вреди. Приближавање аеродрому ме увек испуни оном фином, готово дечијом тремом. Заправо, трема је помешана са радошћу, јер авион је моје омиљено превозно средство. У њему се осећам баш онако, лепо, посебно и свечано. Ја нисам из оне приче – „Да је човек требао да лети, имао би крила“. Волим тај осећај изнад облака. Ма, лажем да волим – обожавам. Мој Марко, Маре, Маркони, љубав моја, мој доктор, више времена проведе на небу, него у кући, тако да је он потпуно смирен, поред мене, већ у мислима кад ћемо стићи у Париз. Њега тамо чека операција и његове су мисли усмерене у том правцу. Стјуардеса нас обавештава да проверимо појасеве и велика челична птица почиње да клизи по писти. Седим до прозора и очи ми се пуне лепотом а срце радошћу. Готово сам сигурна да чујем своје срце како пева. Тактови Либертанга су ми у грудима. Зграде се смањују, повезују са осталим кућама, грађевинама, и већ у следећем тренутку линије постају све правилније а површине мање... мешају са зеленим деловима трава и шума, кистом природе, прошаране плавим линијама воде. Затварам очи и уживам у сликама које остају испод капака. Марка држим за руку. Колица која клизе праћена неодољивим осмехом младе жене у плавом костиму и црвеној ешарпи, носе и високе чаше са пенушавим шампањцем. То је мој избор. Марку низ грло клизи сок од рајчица. Доктор мора да буде сталожен и трезвен. Ја желим и већ јесам – луда и опијена. Марко задовољно жмури и милује ми прсте. Уживам. Личи ми на Рај.

Не личи, јесте. Летимо.

Испод нас је Шарл де Гол. Птице се спуштају на тло. Слетели смо баш у оно доба, када се светлост сусреће са мраком. У том сутону, који има неку магију у себи, све је другачије. Издужене сенке имају сребрни сјај. Такси и кожна седишта белог таксија возе нас на одредиште. Завлачимо се у миришљаву постељину и загрљени проводимо прву ноћ у Паризу. Последње што памтим пре но што ме сан увукао у своје одаје је одсјај ноћног светла из оближњег париског

локала. Јутро је. Сунце нам отвара капке. Мој Маре пакује ствари и одлази у болницу, у којој често, по позиву оперише. Ја, облачим мајицу, тренерку, патике и излазим на улицу. Гладна сам звукова, боја и мириса његових улица.

Корачам према Сени. Гумени ђонови се готово нечујно стапају за осунчаним каменом поред реке. Пролазим поред прелепих фонтана. Успоравам корак и пуштам дами ситне капи дотакну вреле образе. Капљице се истог тренутка суше на мом лицу. Широм отварам очи у неверици слушам галоп коња и кочије на каменим улицама. Поред мене пролазе мушкарци са црним шеширима и даме у шуштавим хаљинама. Ствара се велика гужва око фонтане. Многи у рукама носе крчаге. Воду су пили из Сене, све док у 19. веку Ричард Волас није поставио стотину фонтана да би Парижани имали одакле да утоле жеђ. На свакој фонтани, и дан данас постоји четири фигуре. Оне представљају једноставност, милосрђе, љубазност и трезвеност. Отварам очи и читам управо те речи – *simplicite, charite, bonte and sobriete*. Понављам их, полугласно, да ми се урежу у памћење, и чух пријатан, мушки глас, поред себе. Леп, црномањаст господин, ми се уз наклон, обрати, на чистом немачком:

– Добар дан, да ли сте можда видели Црни Обеликс? Управо ми је упао у фонтану, али заплуснула ме је вода, а нисам понео наочаре. Необично ми је потребно да га нађем.

Насмејаш се, понових у себи натпис са фонтане – љубазност, – и одговорих му:

– Помоћи ћу Вам да га пронађете.

Завукли смо руке у воду, а ускоро су нам се придружила и деца. Ускоро је обелиск био у његовим рукама.

– Хвала Вам пуно на помоћи – рече ми – ја сам Равик, и управо сам пошао ка Тријумфалној капији. Ако желите да разгледате град, можемо тамо заједно.

Ухватих га под руку. Корачали смо ка одредишту, причали о људским врлинама и слабостима. Рече ми да *На западу нема ништа ново*, али свакако данас треба да се нађе са *Три ратна друга*. Сложих се са њим да за све у животу постоји право време.

– Да, у праву сте, рече и дода – постоји време за све. Најважнија су два времена. Време живота и време смрти.

Рекох му да ми је супруг доктор који повремено ради у Паризу, и установисмо да су колеге и да се познају. Ускоро нам се придружила и његова вереница Марлен Дитрих и баш ту, близу Тријумфалне капије поједосмо најбољи сладолед икада. Од пистаћа и лаванде. У повратку, нашла сам папирић у џепу. Писало је „Тешко је пронаћи речи када заиста треба нешто рећи”. У потпису, само Ерик.

Уморна али прилично задовољна, и још приличније, потамнела, вратила сам се у стан, где ме дочекао мој Маре са јамицама на образима, нежним прстима и белим зубима. И, да, схватила сам поруку, Речи ми и нису биле потребне. О, да, овај Париз јесте најсветлији град али није тачно да *Небо нема миљенике*. Има нас. Топим се у Марковим додирима, тонем у свилену постељину и у слатке снове. Сутра је нови дан.

Буде ме топле усне на још успаваној кожи. Већ је прилично најезена, а цело биће окупано чежњом. Грлим га. Припијам се уз његово тело, као да то чиним први и последњи пут. Кожа клизи под јагодицама. Боје се смењују, као у калеидоскопу. Није Нова година, али видим ватромет. Шареном сјајном светлошћу почиње ми дан.

Доноси ми хладан нес, уместо тацне испод чаше, папирић. Штампан. Приближавам га очима и видим две карте за Венецију. О, граде канала и гондола... Да ли то неко испуњава моје жеље? Баш сам то место желела да видим. Карте су за прекосутра. До поласка, решили смо, нећемо изаћи из собе.

Аеродром. Поново. Дај Боже да буде што чешће. Са Шарл де Гола, летимо ка аеродром Марко Поло.

Држимо се за руке. Испреплетаних прстију и прилепљених дланова. Пролазимо поред уличних тезги препуних сувенира, међу којима доминирају маске. Кринке у разним бојама, облика који се нису мењали кроз векове, Чује се жагор трговаца који нуде своју робу. Загледам гондоле и заљубљене путнике на њима. Мирише вода, која неуморно, ноћима и данима, вековима, запљускује зидине шарених кућа. Дивим се тој архитектури и људима. Стижемо на велики камени трг, Трг Светог Марка. Ограђен са три стране прелепом архитектуром и светлим нијансама фасаде од које застаје дах. Не могу да се отмам утиску да је на тим зидовима заправо окачена најфиније рађена филиграфска чипка. Голубови лете око мене а ја сам од лепоте тренутка занемела. Посматрам и памтим ту лепоту. Требаће ми када дођу они сиви дани. Да их обојим веселим бојама и емоцијама усхићења и дивљења.

– Дођи, хоћу нешто да ти покажем – Маре ме повуче за руку и почесмо да трчимо ка обали мора. Испред мене је камени мост. Прелеп.

– Знаш ли шта је ово? – упита Марко.

– Не знам, али је неописиво леп.

– Зове се Мост Уздаха

– Мост за заљубљене? – потпуно опијена романтиком, претпоставих.

– Не, не никако. Са овог моста су осуђеници последњи пут видели копно. Саграђен је почетком 17. века вољом венецијанског дужда Марина Гримана, са циљем повезивања дуждове палате са, тада, новоизграђеним затвором. Мост је изграђен од Истарског камена у барокном стилу. Није у то време, било тешко завршити у затвору, али је било готово немогуће, из њега изаћи. Најпознатији затвореник Венецијанског затворе био је Ђакомо Казанова. Он је и један од ретких који је успео да побегне одатле... што нас превише и не зачуђује, с обзиром да је имао висок ниво интелигенције и сналажљивости и да освоји све те жене по којима је познат.,

– Оооо, шта ти све знаш, мој Казаново... рекох и утиснух сочан пољубац свом драгом на каменом мосту, мосту уздаха, поред бистрог и тиркизног Јадранског мора. Венеција или Млеци, како год да се звала и сада зове, јесте место које треба видети, бар једном у животу. Кажу – „Види Венецију, па умри”. Видећу је, ускоро. А то

умирање, нека чека. Што би рекла моја сестра – „није ово тело за опело” ал је огладнело... идемо да ручамо неки морски специјалитет. Да не бих почела да гризем ове туристе... уз вучју глад, одговорих.

Обома нам се, у низу локала у старој каменој улици, баш тај допао. Погледали смо се и застали. Нисмо ни морали ништа да кажемо једно другог. Прећутно смо се сложили да је то право место за ручак. Била је то фина, ненаметљива комбинација сивих нијанси и сунчано жуте. Столице од кованог гвожђа давале су неку патину читавој слици, а спој рустичног и модерног, појачавало је осећај правог тренутка и правог места и потребе да се баш ту застане и наручи нешто што ће задовољити сва чула. Једини проблем је што су сва места била заузета. Спретан конобар нас је у моменту прочитао, бацио поглед и искусно снимиио ситуацију. Нудио нам је два слободна места за једним столом. Двоје људи већ је седело ту. Био је то занимљив пар. Он сед, старији човек, али врло шармантан а она, рекла бих доста млађа. Ипак, деловало су јединствено и складно. Осмесима и речима су нам пожелели добродошлицу. Рекоше да је ово њихово прво путовање у Венецију, и да је баш ту желео да доведе своју музу, како је, очито опијен од љубави, називао своју партнерку. Она му је инспирација, као ни једна до сад, рече нам. Јели смо козице умачући их у пикантан сос и као омађијани слушали причу о њиховој љубави. Рече да већ десет година није написао ништа, али од кад је упознао Андријану, инспирација извире попут гејзира. „Преко реке па у шуму” је написана управо по њој а роман на коме сада ради никако да добије прави назив. Има неколико варијанти, време ће искристалисати ону праву. Њихови погледи су били пуни љубави и страсти а речи врцаве и заводљиве. Уживали смо и у храни и у неочекованом друштву, које нам је веома пријало. И све је било весело и светлуцаво као *покретни празник*, нисмо се чак ни упитали када смо их чули „За ким звоно звони”.. али сам сигурна да се *Сунце поново родило* када је млада девојка свом мудрому витезу узвратила љубав баш ту, у Венецији. Поздравили смо се срдачно са овим необичним паром, а ја сам упитала може ли да пише од толико лепоте.

– Можеш увек писати ако те људи оставе насамо и не сметају ти. Али, најбоље се ипак пише када си заљубљен. То, колико је најбоље и колико истине има у томе потврдили су и Пулицер и Нобел. Он није био старац али је своје дело насловио тако и додао опојну реч море.

Са испреплетеним прстима, усклађеног корака, идемо ка хотелу. Прија ми длан вољеног човека. Сваки корак препун је снаге, сигурности и адреналина. Убрзавамо. Почињемо да трчимо, са једнако усклађеним корацима. Небо мења боју. Постаје сребрно. Сунце су заклонили облаци у облицима Дизнијевих јунака. Поглед ка њима, враћа ме у детињство. Лепо ми је. Смејем се. Кап, ситна и топла, пада ми ма нос. Смејем се, још. Капи се убрзавају. Множе. Друга, трећа, стота... падају на баријеру моје густе локнасте косе. Чује се грмљавина, окрећем поглед ка звуку. Небо прошараше трагови светлости. Зачу се плусак. Муња. Град. Град пада на град. Не престајем да се смејем. Тај кикот је потпуно заразан. Марку се смеју очи и зуби и бутине у

трку. Стајемо испод једне стрехе, али залутали комадић ледене капи, пада ми право на ужарен и насмејан језик. Грцам, кашљем, не могу да удахнем. Марко ме удара по леђима, чујем његов уплашен глас који каже.

– Шта ти је? Смири се, диши...

Гутам плувачку, престаје кашаљ, отварам очи. Лежим у кревету, у нашој соби. Поглед сусрећем са забринутим очима свога мужа.

– Мила, шта ти је? Нешто си ружно сањала? Имаш ли још температуру?

Узима топломер, притиска бело дугменце и ставља ми га испод пазуха. Чекамо неколико тренутака, док се не чује познати звук. Извлачим малу пластичну справу. Он чита 36, 2. Добро је, спала је. А данас би и требало да изађеш из карантина. Мука ми је више од ове короне и неизласка из куће. Једва чекам да се заврши изолација па да прошетам поред реке. Ужелео сам се свежег ваздуха, запарложили су ми се мишићи.

– Него, шта си то сањала?

– Јао, Маре, ма све је било тако лепо, као на филму... Починем да му причам делове којих се сећам, у собу улази наш син.

– Мамице, је си ли добро? Да ли ти се вратило чуло мириса?

– Делимично – насмејана одговарам.

– Кухиња мирише на срећу, када си ти у њој. Мислим, мирисаће ако умесиш оне твоје прелепе кифлице са кремом – инспирисано додаје малиша.

Устајем. Обувам вунене чарапе. У овом тренутку, одлично се слажу са памучном спаваћицом. Мрвим свеж квасац прстима, додајем топло млеко и шећер, пуштам музику, а под непцима још увек осећам укус француских кроасана. Посуда се пуни мехурићима, моје срце срећом, а са радија чујем тактове песме „Пароле, пароле” и диван спој гласова Далиле и Алена Делона.

Биће ово перфектне кифлице. Праве, Париске.

Де жави.

Déjà vu.

Павле ОРБОВИЋ Вагандолов

ТАЈНА ВИЛЕ ВЕЛЕШКЕ

А каквога пута, Боже драги. Помишљао је само. Из равнице, у љуте крше. Ногу пред ногу. Сањар туђих снова, табанција туђих путева, луталица туђих земаља, просјак туђих имања, старац туђе младости, жалопојац туђих тугованки, туђ човек. Ни отуд, ни одонуд. Газио је читав век. Трошио је туђе стопе и време, туђу обућу и туђ језик. Седео је на туђим ушима. Слушао туђе приче и веровао срцем и душом. Истина је оно за чим је трагао. Бридели су га табани тако силно. Камен је носио у ципели да би га жуљање подсетило куд је пошао и да се не би занео. Марамицу са девет чворова носио је у џепу од сакоа и како би руку спустио, сетио би се ње. Није му требало много да о њој не мисли. Сваки чвор био је девет пута превезан тајнама које су о њој кружиле. Нису то биле бапске приче, него читава наука о последњој вили на свету.

Колико је он био озбиљан у својим наумима и пословима, толико га други нису разумели. Руком су само одмахивали за њим и често олако и са подсмехом говорили. Нити је марио, нити слушао. Очи су му биле упрте високо, пут висина на којима је Вила живела. Умом је био негде у њеној близини, а животом и снагом само је стопе покретао да би је сустигао.

Вила. Ко је она? Цео свет о њој прича, али нико не верује у њено постојање. Шушка се од ува до ува, али нико осим њега јавно не говори о Вили и њеним моћима. Вила ко Вила. За све је Вила само за њега Вила над Вилама.

Туговао је кад му се у сну не јави. Изјутра би се сузама умивао и ширио очи, не би ли кроз стварност продро у снове и тамо био близу Ње. Није му полазило за руком. Била је потребна чаролија за тако нешто. Али без Виле, ничега није могло бити.

Своја истраживања започео је далеко у равници. Па се потом спуштао корак по корак све до земље њене, до града њеног, до планине њене. Причао му је старац од стотину четири године, вилу је видео на небу док се спушта низ облаке. Упамтио је боју хаљине која је лепршала. Ваистину, понављао је после сваке реченице. У тефтеру су стајали сви детаљи, које му је старац испричао. Потом се срео са

једним слепим човеком из околине Невесиња, који му се исповедио како је Вилу уходио по велешким странама. Шуњао се ноћима, а данима прикривен чекао да је из неког прикрајка уочи. Вели да га је изморила и исцрпила, па скоро да је одустао. А онда право нос у нос се сретеше под врхом Вележа. Од тих доба не види ништа. Само му је она пред очима. Сусрео се и са човеком кога зову Гавран јер је црн и тако груб глас има. Крештећи му је исприповедао како је стигао у град у сред ноћи. Није имао куд, него се спустио до Неретве и хтео се умити. Зачуо је неке чудне кораке како се приближавају обалом. Удари му срце све јаче, а он се склони иза некаквог дрвећа и остаде да чека и види ко ће избити. Такву светлост још није спазио. Пролетела је као комета. Спустила се ниже обалом. Колико сија, не да очи отворити. Шкиљио је не би ли могао уочити о чему се ради. Између трепавица видео је само дугу златну косу која вијори на ветру крај реке. Затим је угледао руке које захватају воду. Опет му је бљештава светлост очи замаглила. Чуо је песму за коју је од баба сазнао да је виле певају. Е, то је била она. Дошла да се умије на Неретви. Наједном, као бљесак неста. Ујутру свака влас на његовој глави била је бела баш као та светлост. Нико Гаврана не препознаде. Тефтер се претварао у књигу. Сви су знали шта њега занима и сви су трчали да му испричијају све што о њој знају. Једна жена се клела како је Вилу видела у брду далеко, како се успиње и нестаје у облацима.

И док је забележена сведочења пажљиво ишчитавао, направио је план свог путовања. Спуштајући се ка старој вароши, газећи по калдрми, уочио је отиске неких необичних стопа на њој. Једва приметне. Одмах их је пресликао и установио да су њене. Чаршија иначе приповеда да се она шета градом када је пуст и нигде никога нема. То је био први знак да у причама има истине. Изнајмио је собу на главној чади и у њој ковао планове. У њој је сањао Вилу, и ноћу, и дању. Тако је покушао два пута током ноћи да је ухвати у шетњи, али безуспешно. Јака киша га је омела, али је на калдрми открила њене трагове. Мокар до голе коже пратио их је, али је убрзо схватио да иде у круг. Спустио се испод старог моста и гледао кишу како прави кругове у реци. Сваки круг је носио неки чудан запис. Изучавајући вилин језик успео је само делимично да прочита поруку коју му је оставила. Морао се повући у своје одаје да направи нови план. Ноћ је била светла. Отворено небо. Зраци пробали таму. Није затварао очи. Пратио је светлост кроз прозор. Месец је куњао, звезде су зевале, а из врхова велешких као да је са светионика допирала светлост, на коју су повремено жмиркали и прекидали своје снове. Баш као и он. Његови снови су га давних дана напустили. Уместо њих, велешка вила била је та која се указивала. Више пута стајала и осмехивала се. Све што је чуо и сазнао о њој, у сновима је све јасније виђао. Испод облака се чула песма. Опет се поигравала са васионом, са небеским телима и њим самим, који је све пратио са прозора старе вароши. Песма се спуштала неким чудним скалинама и шапатом газила низ велешке стране. На обали је била тиха и једва чујна, а онда је заплвила реком. Упоран, пратио је погледом путању којом се креће песма. Пратио је док му капци нису отежали и прекрили уморне очи. Био је то трен.

Трен између ноћи и сванућа. Пропустио је тренутак у коме се вила јавила и нестала. Пропустио је све оно о чему су му причали да се може доживети. И поред оваквог пропуста, он је веровао да ће је видети и да ће успети да упрати место и траг одакле долази и куда нестаје.

Није га напустила нада и вера у вилину лепоту. Докопао је ранац и спремио се за пут који је вешто учртавао на мапи живота. Следио је све оно што обичан човек не може видети, чути и осетити. Једини инструмент који би му показао да је на правом путу, било је његово срце. Капци су само били спуштени формално. Његов ум је био будан. Чекао је зору. Премећући се у кревету само се сетио да Вила највише сличи зори и заруделом небу и да тај тренутак не сме пропустити, јер је то још један једини знак како стићи до њених одаја. А њене одаје нису ништа друго до Вележ. Многи су покушали, трагали, али без икаквог успеха. Вилу треба препознати баш као што и она препозна свакога ко јој се у походе упути. Све је она знала о старом истраживачу и његовим сновима. Када се ноћ опраштала од јутра, шапнула је нешто само његовом уху знано. У трену је био на прозорским окнима која је брзином отворио. Удахнуо је летњу свежину и груди испунио енергијом коју му је она лично послала. Угледавши додир таме и светла у зорин свит, међу облацима препознао је њене румене образе. Стари добри табандија није часио. Газио је чаршијом, па потом неким стрмим улицама док се није почео успињати уз велешке стране. Засут првом јутарњом светлосћу, на лицу му је зарила радост, а из срца је извирала песма која се простирала и орила камењаром Вележа. Ваљање каменчића под ногама, производило је буку на дворима велешке господарице. Смешкала се седећи у престолу, кога је видео на једној фотографији. Кома год би показивао, сви би се дивили природној лепоти, али без трунке веровања да је то њен престо. Није се трудио ни да их увери, јер је знао и осећао. Пустила га је да лута високим голетима и да се уздиже и спушта пропланцима и уживала је посматрајући његов живот и неуморност са којом се кретао. Ко би рекао да ће се Вила играти са истраживачем и да ће се премишљати да му испуни жељу. У подне, када је сунце загрејало сваки камичак, осетио је лагани умор који је, у ствари, данак који мора да плати како би стигао до циља. Обасипао га је зној који му се сливао са чела и спуштао му се право ка очима и штисао их. То га је по мало бринуло, али непоколебљив, сам би себи признао како је у страху да ће му мисија попасти. Био је спреман да је у тренутку сретне и види, и да у следећем заспи заувек. Спремио се да ово буде његово последње истраживање, а успех и цена нека буде и смрт. Љубав која га је водила Вили, била је она исконска и знао је шта год да се деси да ће срце предати њеном срцу. Газећи под тежином сунца, испуцале усне од жеђи, помицале су се и са њих су се могле ишчитати речи молитве упућене Свевишњем. Тог поднева два пута је у незнању окружио њене одаје и њено престоље, не видећи га у шумским врлетима и висинама Вележа. Учинило му се као да је чуо неко чудесно шуштање, а то је заправо био ветар који се поигравао вилином хаљином. Успео је да све природне и

небеске силе приволи и замоли да му помогну, како би је пронашао. Управо је ветар то чинио, али Вила се само смешкала и уживала, посматрајући његове кругове који су деловали као путовање небеских тела васионом. И облаци су се наклањали и начинили велику сенку вилиног обриси, коју је вешто уочио и радосно ускликнуо осетивши њено присуство. Разумела је све. И допустила да му сви помажу и одлучила да га не омета у његовој животној мисији. Одлучила је да га сачека. Извадивши тефтер, почео је да прецртава сенку која је била ту поред њега и пред повлачење последње линије престашио се када је видео да црта њен лик. Да, њен лик. Збуњен и слуђен подигао је главу и изнад шумарка, под којим је стајао, угледао престо. Сунце се испречило. Златне вилине власи су таласале. Осмех њеног лица био је најлепша појава икад виђена. Видео је Неретву на небесима, а то је био сурет са њеним погледом. То је био само тренутак. Очи су му заблештале. Вртоглавица. Бележница и оловка биле су на земљи. Из његових груди чуло се звоно. Немо је са висине гледала и слушала тај звук. Срце је певало. Неретва из њених очију се сручила на њега. Душа му је небом запловила.

У белини велике болничке собе, отворио је очи и гледао у болничаре којима је био окружен. На питање откуда ту и шта се дешава, рекли су да је пронађен под врхом Вележа без свести и да га је довезла једна висока лепотица, дуге златне косе, у белој хаљини. Придигао је главу и гледао кроз прозор са сетним погледом у планину. На велико изненађење, угледао је ореол који је окружио Вележ. Изнад су пловили облаци са њеним ликом и осмехом. А онда је срце почело да му удара све јаче и јаче. Било је то њено срце у његовом. То је био једини начин да преживи.

Светозар М. МАРЧЕТА

*ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ УНУТАР „САБИРНОГ ЦЕНТРА”
И ИЗВАН ЊЕГА¹*

У књизи Петра Марјановића: „Југословенски драмски писци XX века”, аутор у целини преноси писмо Душана Ковачевића, из кога тражи одговоре на многа питања о Ковачевићевом животу и књижевном стваралаштву. У том писму Ковачевић саопштава да је себе почео да сматра писцем тек након објављивања „Сабирног центра”:

Од Сабирног центра сам постао писац, с истинским и правим сазнањем зашто се бавим писањем² (Марјановић 1985: 207).

Уколико бисмо „Сабирни центар” упоредили са претходним Ковачевићевим драмама, увиђамо и зашто је то тако – драма „Сабирни центар” (објављена 1982. године) далеко је комплексније, сложеније и озбиљније дело од претходних Ковачевићевих остварења, у коме он сасвим свесно и циљано износи озбиљне критике на рачун друштва и генерално негативних људских особина. Ова драма специфична је по много чему, а нарочито по подели на два места радње и на две групе ликова који се у њима налазе. Два места радње су у међусобној интеракцији, па тако са једне стране имамо дешавања у кући (и око куће) професора Михајла Павловића, а са друге Сабирни центар³ – који је нека врста лимба или оностраног света, односно света мртвих. На истом принципу направљена је и подела ликова на „личности у кући” и на „личности у Сабирном центру”.

Могли бисмо рећи да сви ликови у драми имају свог партнера (или више њих), оличеног у лику блиског рођака (брата, супружника,

¹Рад је настао приликом израде мастер рада „Породични односи као тема у драмама Душана Ковачевића” на Одсеку за српску књижевност и језик на Филозофском факултету у Новом Саду под менторством проф. Др Љиљане Пешикан-Љуштановић.

²Писмо Душана Ковачевића Петру Марјановићу.

³„Паралелни ток радње збива се у ‘Сабирном центру’ – пешчаном пејзажу обасјаном прозачном плавом светлошћу – небеском пребивалишту покојника овог малог града” (Марјановић 1985: 210).

ћерке или сина) са којим су у сталној интеракцији, те с тога можемо сматрати да су кључни сегмент овог драмског дела управо породични односи и сукоби унутар породице. Сви проблеми у односима настају када се земаљски живот једног лика заврши, а други настави да живи без икакве свести о могућој егзистенцији након смрти. Тада се контакт између сродника окончава (осим у сновима живих – што видимо на примеру пекарке и њеног покојног мужа) до оног тренутка када професор, археолог Михајло Павловић оживи након клиничке смрти, те на тај начин повеже ова два света. Михајлова смрт и долазак у Сабирни центар јесу средиште и носећи заплет драмске радње: он мртвима доноси вести из света њихових живих рођака (махом непријатне⁴) што изазива бес, љутњу, огорчење и разочарање. На овај начин, ми присуствујемо сукобу света живих и света мртвих, где су једни безбрижно несвесни својих грехова, а други, замишљени и над својим огрешењима и над греховима својих ближњих, разматрају безначајност земаљског живота насупротив оном вечном.

ЈАНКО: Од наших далеких рођака, деда-Адама и баба-Еве, светом је ходило, пузало, јурило и скакало око осамдесет милијарди људи; сад је у животу пет милијарди, што значи да је седамдесет пет милијарди напустило мајку Земљу. Историја човечанства је историја мртвих, коју одржава и пише мали број тренутно живих (Ковачевић 1985: 197).

Породичне релације ћемо анализирати преко четири различите категорије односа, класификујући их по врстама родбинских веза, и то: односи између браће, односи између супружника, односи између очева и ћерки и односи између очева и синова.

1. Односи између браће – берберин Симеун и погинули ратник Стеван Кесер

Однос браће приказан је у ликовима Стевана Кесера, погинулог у Другом светском рату, и берберина Симеуна – који је у време одвијања драме, неколико деценија касније, још увек жив.

Први утисак који лик Симеуна Савског оставља у драми јесте тај да он настоји да у свакој могућој прилици истакне своју доброту. Присталица је традиционалних метода лечења, па тако, критикујући лекаре, додаје да је свој берберски посао остављао недовршен како би могао да помогне људима пијавицама које увек носи са собом у теглици. Да он и није нарочито добра особа, наслућујемо из успутне расправе са лекарком Јеленом, где сазнајемо да берберину мемерају то што је обављао свој посао током Другог светског рада, односно што је бријао Немце. У послератној Југославији такав чин се сматрао изузетно неморалним, чак и издајом и колаборационизмом. Симеун, насупротив томе, сматра да није радио ништа лоше, а као доказ истиче да му после рата нису затворили радњу и да су му Немци поломили

⁴Једини коме професор доноси лепе вести је лекар, саопштивши му да је његова ћерка Јелена одабрала управо очеву професију, наследивши га тако.

кичму и ногу батинама. Његова узбуђена и љутита реакција на ове оптужбе указују на то да му савест није сасвим чиста, јер он чак и непосредно након професорове смрти наставља да се брани и расправља са лекаром.⁵ Разлог зашто му савест и те како није чиста проналазимо у поруци његовог покојног брата Стевана (који је исповеда професору Михајлу у тренутку када овај оживљава), а она гласи:

КЕСЕР: А мом брату Симеуну поручите да му нисам опростио што ме новембра месеца, четрес друге, пред нацистичком хајком, није примио у кућу. Реците му, све ово време овде, прогањају ме пси, чизме и узвици и његова дрека иза закључаних врата: „Бежи Стеване, обесиће ме ако сазнају да си свраћао код мене!” То његово „Бежи, Стеване”, не могу ни овде да заборавим (Ковачевић 1985: 194).

У наставку исповести сазнајемо да је Стеван те ноћи и страдао, али и да га издаја брата боли више од метака. Толико да ни у загробном животу не жели да га види, нити да га зове братом. Када поново оживи, професор Михајло саопштава оштру и тужну братову поруку Симеуну, овај се поново брани, готово идентично као и на почетку драме:

БЕРБЕРИН: Мени су у полицији, због њега, ногу пребили и кичму искривили! Он је водио свој рат, ја сам водио свој мир. Шта су њему због мене икад учинили? Да сам га те ноћи примио, разапели би ме ко јарећу кожу усред центра. Јел мало ово што сам жртвовао за њега, што сам већ четрес година богаљ?! (Ковачевић 1985: 207).

Гледаоцу / читаоцу остављено је да сам размотри колико је Симеунов чин оправдан. Поред саме издаје, због које је један брат још увек жив, док други није – Стевана боли и његов постхумни статус у новом систему. Није задовољан признањем које је добио (не допада му се споредна улица која носи његово име), пошто сматра да су они који су преживели добили више, а уложили далеко мање. Можемо претпоставити да је основ Стевановог гнева заправо љутња због неправде, те тако и ову драму можемо озбиљно анализирати у контексту Ковачевићеве друштвене критике.

2. Односи између супружника

2.1. Пекарка Лепосава и њен супруг Марко

Пекарка Лепосава своју љубав према мужу исказује изразито нападно, и то на самом почетку драме. Прва ствар коју сазнајемо од ње јесте то да је на тај дан, након дванаест година, први пут скинула црнину од смрти мужа – Марка пекара. Непосредно након тога сазнајемо да је Марко умро из „ината” и „здрав к’о дрен”, због

⁵„БЕРБЕРИН: Мислите ли ви да сам ја овако ћопав могао да се борим, да трчим, јуришам, носим оружје... Ви сте љути на све који су преживели рат, јер су вашу родбину одвели у логор” (Ковачевић 1985: 147).

пекаре – тачније због жалости што су му је одузели.⁶ Разлог Лепиног појављивања у професоровој кући јесте свадба њеног сина, која се дешава у комшилуку. Свадба је описана раблеовски раскалашно и са много чудних обичаја, али и помало бекетовски апсурдно, најдоминантнији облик забаве заснива се на малтретирању, физичком и психичком међусобном насиљу или насиљу над музичарима.⁷ Проблематика односа покојног Марка пекара и његове породице оличена је управо у тој свадби – његов син се жени ћерком оног човека који му је узео пекару, послератног комунисте задуженог за колективизацију приватне имовине. За разлику од покојног мужа, Лепина Пекарка има помирљив и крајње „либералан” став према свадби: Шта ја ту могу, деца се воле, време прошло, а пријатељ вели: „Ето, да је поживео, опет се стимулишу приватне пекаре”... Уводи се „мала привреда”, „обнавља се знатство”. Мислим се ја, ако сазна мој Марко да смо се ородили, повампириће се истог тренутка... (Ковачевић 1985: 148).

Из наведених речи будућег пријатеља,⁸ стичемо утисак да је смрт Марка пекара била потпуно апсурдна, а сама чињеница да се његова породица спаја са породицом његовог „убице” – убија га по други пут, у оностраном животу. Лепине речи остварују се попут пророчанства – Марко од покојног професора сазнаје за синовљеву свадбу и разочарава се у жену. У тренутку када му професор у Сабирном центру саопштава ко му је будућа снаха, Марко не може да сакрије свој бес. За разлику од жене, Марко је непомирљив, он сматра да је невестин отац једини кривац за одузимање његове пекаре и одбија да кривицу пребаци на „време прошло”, народ и послератну политику:

МАРКО ПЕКАР: Које, бре, друштво?! Он хтео, он издо решење, он га донео и рекао: „Доста си нас ранио, иди кући, пеци себи и својима!” Он се прогласио за друштво! „Друштво” долазило сутрадан да купи леб, није имало појма да је радња затворена (Ковачевић 1985: 166).

Илија Рајковић (човек који је Марку одузео пекару) био је пре рата Марков шегрт и мајстор га је тукао „као вола”, те стога одузимање

⁶ „ЛЕПА ПЕКАРКА: [...] Умро је из ината, када су му узели пекару” (Ковачевић 1985: 147). И у овом примеру видимо Ковачевићеву критику комунистичког режима. Марко пекар је умро због национализације његове имовине, те га је тако власт на неки начин убила. Ово није изолован случај у Ковачевићевом драмском опусу – драма „Маратонци трче почасни круг”, у којој су Топаловићи оличење изопачених моћника, завршава се управо масовним убијањем (гажењем) случајних пролазника, односно било кога ко се Топаловићима нађе на путу.

⁷ „ХАРМОНИКАШ: Госпођа Лепа, дођите да нас спасете, молим вас. Тера нас гос’н Рајковић да му свирамо наглавачке...” (Ковачевић 1985: 212).

⁸ Лепина Пекарка ота младе ословљава са „пријатељ”, као обележје новоуспостављеног родбинског односа.

пекаре можемо сматрати неком врстом личне освете.⁹ Марко је у овим тренуцима дубоко разочаран у своју породицу због сазнања о свадби и „орођавању” са његовим непријатељем, чију нарав и „манире” сагледавамо из понашања на свадби. Толико је бесан да жели да се врати на земљу само да би својој породици наметнуо додатни терет кривице због своје преране и безразложне смрти:

МАРКО ПЕКАР: Да ми је да банем на свадбу само на два минута, да приупитам жену и децу, што сам ја умро пре времена? Јебем ти децу и ко и измисли. Што дете може да те разочара, то не може нико (Ковачевић 1985: 170).

Додатни бес изказује и нешто касније, када од Петра сазнаје да је посао у вези са професоровом кућом и званично обављен: „Лепа, Лепа, јебем ли ти наћве лебове! Доћи ћеш ти мени овде кад-тад! Нећеш знати како ће ти смрт бити тешка!” (Ковачевић 1985: 172).

Специфична је и комуникација супружника која се одвија путем снова. Лепа Пекарка сања Марка и они на тај начин комуницирају. Ово Марко готово сваки пут користи покушавајући да жени прочита буквицу, премда неуспешно.¹⁰ И код овог пара видимо заборављање драге особе након дужег времена – супруга га сања све ређе, а на крају и не жели више да га сања. Додатни разлог за овај прекид какве такве комуникације јесте то што се Лепосава осећа кривом. Марко користи поновно „оживљавање” професора да би упутио јасну и оштру поруку (чак и претњу) својој супрузи:

МАРКО ПЕКАР: Ја би вас замолио да свратите у моју кућу и поручите Лепосави¹¹ да више не прави глупости. Реците јој да сам опасно љут на њу, да ме је разочарала и као жена и као пријатељ. Реците јој нека се потруди да живи што дуже, јер кад дође овамо неће се добро провести. И нека не тргује с вашом кућом од онолико кућа у граду. Моме сину пренесите нека гледа како зна да се што пре разведе и нађе неку девојку из честитије куће. Чујете ли ме професоре? ... А Лепосаву кад призивам у сан, реците јој нека дође и нека се не буди одма, нека ме саслуша до краја (Ковачевић 1985: 195).

Да Лепа Пекарка и дефинитивно не жели да саслуша покојног мужа „до краја” сазнајемо на самом крају драме – где она поново заузима помирљив став према синовљевој женидби и прави јасну разлику између прошлости и садашњности. Она је жена која проживљава сваки моменат и жели да на свој начин проживи живот до краја. Лепа бесно одбацује мужевљев предлог да се убије, односно

⁹ „МАРКО ПЕКАР: А знаш ли ти, Стеване, зашто је тај твој Илија Рајковић лично дошао са решењем? КЕСЕР: Знаш, и имао је право. Док ти је био шегрт, у пекари, тукао си га ко вола” (Ковачевић, 1985: 168).

¹⁰ „МАРКО ПЕКАР: Јесте, била Лепосава. Сањала ме је. И увек кад желим да јој прочитам буквицу – она се пробуди. Побегне. Нестане” (Ковачевић 1985: 179).

¹¹ Дужи облик имена указује на љутњу и појачава претећи тон.

да му се придружи.¹² Она је, истовремено, једина особа која верује¹³ професору Михајлу и његовој причи о Сабирном центру, што додатно наглашава њену чврсту одлуку да истраје у својим намерама и поред очигледног веровања у живот после смрти.

2.2. Милица и професор Михајло Павловић

Постхумни сусрет професора Михајла и његове прерано преминуле супруге у драми одвија се у Сабирном центру. Професор умире и збуњено открива живот након смрти и свет Сабирног центра. Из првих професорових реплика сазнајемо да га је његов син Иван пред крај живота „мало и разочарао” (Ковачевић 1985: 164), а управо то разочарење јесте кључно у његовим постхумним односима са супругом. Жена не подржава његову одлуку да се од куће направи музеј, и тако стаје на страну сина Ивана: „МИЛИЦА: А шта би било са нама и са нашом децом да је твој отац поклонио кућу? О томе ниси размишљао?” (Ковачевић 1985: 169).

Поред деце, оно што највише компликује однос Милице и Михајла јесу приче (које су дошле до Милице) о вези између Михајла и њене сестре Ангелине, након њене смрти. Чињеница је да су они заиста живели заједно, али у драми није јасно дефинисан њихов однос, те се више наслућује истинитост приче које је Милица чула. Уколико су те претпоставке тачне, а рекло би се да јесу – онда ни професор Михајло није у потуности позитиван лик! Напротив, он сам себе сматра грешним:

ПРОФЕСОР: Мало је непријатно, ал’ кад већ хоћеш, да ти кажем. Сви овде испадосе нешто криви и дужни, само нас двоје ошадосмо безгрешни, а није тако ... Сестра Милица те се одрекла. На растанку ми је рекла, како су јој људи причали о теби и мени ... од пре сијасет година... (Ковачевић 1985: 211).

Ипак, ако на крају драме сагледамо лик професора, можемо се сложити да је он, у суштини, више позитиван него негативан лик, управо због унутрашње промене коју доживљава с повратком из Сабирног центра. На крају живота, он одлучује да никоме ништа не прећути, да свима саопшти горку истину (па на неки начин и сам себи) и да их суочи са њиховим, али и својим неделима. Драма „Сабирни центар” је једна од ретких Ковачевићевих драма која се заправо

¹²„ЛЕПА ПЕКАРКА: Како није?! Оће у лудницу да ме отера! Пијем лекове за смирење већ пет година, идем по лекарима, ништа ми физички не фали, а живци начисто пропали због угурсуза и проклетиње! Он ме пре десетак година стално звао да дођем код њега: ‘Дођи Лепа, тешко ми је без тебе.’ Како то мислиш Марко? ‘Разболи се и умри.’ Кад ми је то рекао умало стварно нисам умрла. Испитујем га ја да видим докле ће, па га питам: ‘А ош да се убијем?’ А он поскочи: ‘Убиј се, убиј се!’ Ма море носи се у врају матер, с опростењем, и завитлам кристалну пепељару на њега, ал’ не мош ти духа погодити, већ разбијем двокрилна стаклена врата. После тога је мировао, није долазио у сан две године...” (Ковачевић 1985: 206).

¹³Или бар једина која то јавно манифестује.

завршава директним и транспарентним разоткривањем негативних особина ликова и на тај начин остављања јасне поруке читаоцима.

3. Односи између очева и ћерки

Душан Ковачевић је ову релацију доста специфично и недвосмислено приказао као једини потпуно позитиван однос у драми. Било да је реч о односу доктора и његове ћерке или професора Михајла и његове ћерке Соње – ови односи су пуни љубави, топлине, саосећања и поноса.

3.1. Доктор Влада и докторка Јелена Катић

За разлику од „Маратонаца“, где жене имају апсолутно инфериорну улогу у односу на мушкарце, у лику Јелене Катић видимо чврсту, еманциповану, образовану и независну особу,¹⁴ која је спремна да настави породичну традицију. Потенцијалну проблематику односа оца и ћерке можемо наслутити у чињеници да је доктор Катић за живота био изузетно цењен лекар, што само отежава Јеленину каријеру. Често је потцењују и критикују, нарочито берберин Симеун – који, будући надрилекар, има негативан став према званичној медицини (због чега се сукобљава са докторком Јеленом). Он сматра да се медицином може сматрати само хирургија, а да је остало пука срећа и игра судбине.¹⁵

СИМЕУН: [...] У овом граду је био један лекар, покојни Влада Катић, отац ове наше докторке Јелене. Такви више нема. Ово што је остало, то је лекарско дилетантско друштво (Ковачевић 1985: 145).

У овоме има елемената родне, а можда чак и националне предрасуде.¹⁶ Симеун замера медицинским радницима и због тога што имају свој хор, односно зато што певају док људи умиру. Он овај пример користи као доказ да су доктори некада били бољи, али у наставку драме сазнајемо да је и доктор Влада некада певао у хору, те да и у Сабирном центру пева – с разлогом се онда поставља питање у чему је заправо проблематика у односу ћерке и оца, односно да ли је уопште и има. Када професор умре, он упознаје Јелениног оца доктора Катића и саопштава му да је она била уз њега до последњег даха, као и то да је веома цењена лекарка. На ове речи, отац поносно реагује: „ДОКТОР: Нисте могли ништа лепше да ми саопштите. Баш сте ме обрадовали, професоре” (Ковачевић 1985: 163). Нешто касније, сазнајемо да је Јелена организовала и очево лечење у Швајцарској,

¹⁴Сличан поступак демистификације мушкараца као водећих личности видимо и у драми ”Лари Томпсон: Трагедија једне младости”, у којој је жена управник позоришта.

¹⁵„Медицина је хирургија, све остало је судбина” (Ковачевић 1985: 146).

¹⁶„А ви, госпођо, вашу јеврејску муку испразните на неком другом. У овом граду има бољих ’случајева’ него што је мој, ако имате храбрости” (Ковачевић 1985: 145–146. Подвукао С. М.).

што Јанко пребацује доктору.¹⁷ Непосредно након тога, доктор се хвали са својом ћерком (како учи да свира клавир) и ми до краја драме не проналазимо никакав траг евентуалног дубљег сукоба оца и ћерке. У овој драми, њихов однос је потпуно позитиван.

Преко професора Михајла који оживљава и враћа се међу живе – доктор шаље поруку и савет својој ћерки Јелени да се бави проучавањем коме и клиничке смете, како би потенцијално открила човечанству овај феномен контакта живих и мртвих.¹⁸ Нажалост, Јелена (у маниру особе која верује у знање и науку) професорове речи сматра чином лудила.

3.2. Михајло Павловић и Соња

Иако се професорова ћерка Соња не појављује директно у драми, присутна је посредно – остали ликови је у неколико наврата спомињу, а са оцем води и телефонски разговор на самом крају драме. Сазнајемо да њој професор више верује него Ивану, а доказ за то је чињеница да се Михајло њој поверио око питања куће, док Ивану није.

Позитивнији женски лик у односу на свој мушки „пандан” је и фигура професорове кћери Соње која има више разумевања за очево животно дело од свог материјалистички настројеног брата Ивана. Кроз ту осећајност и она је у суштини стереотип (добре, осећајне кћери) супротстављен другом стереотипу, безосећајном, материјалистичком наследнику – сину (Цидилко 1996: 466).

У другом чину професор износи забринутост за Соњино стање због породичних неслагања око куће, сматрајући је изузетно добром и нежном особом – тако правећи јасну дистинкцију између ње и Ивана:

ПРОФЕСОР: Да. Све ће јој то скратити десет година живота. Била је сувише везана за мене, кућу, наше ствари. Као да нису одрасли заједно. Увек ме је то чудило: расту два детета, исто их васпитаваш, исту храну једу, исто их волиш, а на крају, једно као да није твоје; одметне се, отуђи се и ради баш оно што не волиш ... (Ковачевић 1985: 179).

Телефонски разговор на крају драме је, заправо, једини директни контакт оца и ћерке. Соња је, примивши телеграм који ју

¹⁷ „ЈАНКО: И ћерка вам је лекар. Како ми обични људи да имамо поверења у вас, кад ви лекари немате поверења у себе. И мој отац је право из Женева дошао овамо. Велики сте ми ви родољуби: умирате за земљу у иностранству. Чим вас нешто жигне, разлетите се по белом свету: куку, браћо странци, нешто ме овде пробада...” (Ковачевић, 1985: 184).

¹⁸ „ДОКТОР: Хтео бих нешто да вас замолим: ако се вратите међу живе, позовите моју кћерку Јелену и испричајте јој све о нама. Реците јој нека се посвети проучавању коме и клиничке смрти, јер је то једина могућа веза са несталим милијардама људи. И још јој реците да се мане апарата, компјутера и остале ’свемогуће’ технике...” (Ковачевић 1985: 193).

је обавестио о очевој смрти, назвала кућу да би неочекивано сазнала да јој је отац ипак жив. Код овог разговора нарочито примећујемо професорову реакцију на Соњин позив описану у дидаскалији:

(На помен кћеркиног имена старац се задовољно, блажено осмехну. Брзо прихвати слушалицу и повика, колико га изнемогли глас служи) (Ковачевић 1985: 208).

Однос између професора и његове кћери топлији је и приснији од односа доктора Катића и његове кћери Јелене, па тако сматрамо да је најпозитивније приказани породични однос у овој драми. Истина, као особено наличје овог односа стоји професорово емотивно одбацавање сина, које би се, можда могло и психоаналитички тумачити као знак непревазиђеног ривалитета.

4. Однос очева и синова

4.1. Професор Михајло Павловић и његов син Иван

Однос професора Михајла с његовим сином Иваном веома је сложен, а питање ко је за то крив дискутабилно. У првом чину (под насловом „Умирање професора Михајла Павловића”), син Иван од очевог ученика Петра сазнаје да ће кућа бити поклоњена граду и преправљена у завичајни музеј, као круна професоровог животног дела и легат, и у част археолошком раду професора и његове жене Милице, за коју се чак помиње да је свој рад платила животом. Племенита одлука професора Павловића има велики јавни значај за историју, археологију и културу града, или чак читаве нације, али се његов син Иван са њом никако не мири, сматрајући да кућа треба да припадне њему и његовој породици.

Специфичност Ковачевићевог „Сабирног центра” огледа се у томе што читалац тешко бира страну у свим представљеним породичним сукобима, јер је свака позиција добро и аргументовано образложена. Тако Иван сматра да лоша финансијска ситуација у Републичком заводу за заштиту споменика није његова нити очева одговорност, те да је и он у лошој финансијској ситуацији и зато стамбено необезбеђен. Поред тога, Ивана је, можда, више погодило то што га отац, одлучујући о кући, уопште није консултовао нити обавестио, док сестру Соњу јесте. Љут је и захтева да се све пронађене ствари изнесу из куће:

ИВАН: Немате где? Онда их вратите тамо на то римско гробље и поново закопајте! Направили сте ми од куће мртвачницу! Уселили сте пепео и кости, копља и секире: човека је страх да се креће овуда. А ја ћу сутра отићи до председника општине, нека плочу за музеј прикачи на своју кућу. Има два спрата, може да бира на који ће. Нек пресели и ово код њега. Лако је бити хуманиста и добротинитељ на туђ рачун. [...] А град, ако жели музеј, нека га сазида – или нека купи ову кућу. Град је сигурно богатији од мене. Династија Павловића се мало прерачунала. Да није отац оставио аманет да му се у дворишту подигне бронзани споменик... Је л вам јасно да то тако не може? Годинама долазим овамо, поправљам кров, реновирам кућу, одвајам

сваки динар од плате, летујем ринтајући, док Соња обилази Европу... И сад, на крају, шупаљ нос до очију. Завичајни музеј?! Где од толиких кућа баш ову изабрасте?" (Ковачевић 1985: 157).

Иако су Иванови ставови добро аргументовани, он их изговара само неколико тренутака након смрти оца, што наводи на закључак да он далеко више жали за изгубљеном кућом него за изгубљеним оцем. Сем тога он се оглушује о очеву тестаментарну жељу и у веома кратком року симболично га избацује из куће избацујући његово животно дело. Да се понаша непримерено саопштава му и лекарка Јелена једном кратком реченицом: „Отац вам је умро” (Ковачевић 1985: 158). Иванову страну, у извесном смислу, држи касније и његова мајка Милица. У Сабирном центру она говори мужу да је погрешно што је поклонио кућу, те да су њих двоје за живота довољно задужили националну културу:

МИЛИЦА: Јеси, погрешно си. Довољно је било што смо годинама копали, што си ти од своје пензије плаћао раднике, што си спасао онолике вредности. И што сам се ја разболела... (Ковачевић 1985: 169).

Додатна компликација око куће настаје када, само пар тренутака након изјављивања саучешћа, комшиница Лепа Пекарка казује Ивану да су њена деца заинтересована за куповину куће. И овај чин можемо тумачити као наговештај да је Лепој кућа преча од драгог комшије, али, јасно је, пошто знамо њен став од раније да се живот мора наставити и да време прогиче без обзира на смрт – да она мисли на будућност своје деце. Иронија читаве ситуације јесте у томе што паралелно са „сељењем душе” професора Павловића на други свет, комшиница наваљује да купи кућу, па чак и предлаже Ивану начин плаћања. Из овога видимо да је њено жаљење за професором ако не лажно, а оно бар површно, па се са правом можемо питати колико је било искрено и њено дугогодишње жаљење за мужем. Себичност и материјални интереси брзо потискују тугу за преминулима. Када Петар дође у Сабирни центар сазнајемо да је трговина на крају заиста и обављена, да су и све професорове ствари изнете у сандуцима и да су радници готово уништили налазиште. Професор постаје огорчен, јер је смисао његовог живота и стваралаштва доведен у питање.

У појединим деловима Балкана и данас је заступљен став да је велики грех продати породично имање. Корене овог веровања и сав симболични значај куће, као породичног огњишта које треба сачувати по сваку цену, тражимо у традицији и веровању старих Словена:

Код Словена је масовно раширено веровање да се одређених дана → душе умрлих враћају кући. У многим словенским областима, посебним бајањима су позивани преци на вечеру уочи → Божића (→ позивања). При томе се пећ, праг, ћошкови куће везују за представе о томе да су то места боравка умрлих предака, уп. обичај сахрањивања покојника, поготово деце, испод прага (на улазу или испод пода)... (Толстој, Раденковић 2001: 322).

О тесној вези Ковачевићевих драма са митологијом и народном традицијом говори и Филип Давид:

У некој равни било би занимљиво истражити колико Душан Ковачевић дугује митологији народне традиције, оној области културе која се често назива и поткултуром, где су садржани различити видови понашања, елементи новоградског фолклора и новостворене митологије свакодневног живота... У ту врсту митологије уклапа се и тема о одржавању илузије повратка у завичај, Ковачевићу тако драга, који у таквом облику више не постоји. Том свету припадају и живописни ликови из „Сабирног центра” (Давид 1985: 302).

Имајући ово у виду, Михајло се продајом куће огрешио о оца. Ипак, намеће се и питање колико се и отац огрешио о сина, бринући се више о свом делу и посмртном угледу него о његовим интересима.

4.2. Стеван и Јанко Кесер

Постоје два разлога због којих овај однос можемо сматрати најзанимљивијим у Ковачевићевој драми. Први је то што се обојица Кесера од самог почетка драме налазе у Сабирном центру, па је њихова комуникација увек директна, а други што је у овом пару син старији од оца.¹⁹ Оваква бизарно-комична ситуација чест је извор комике:

ЈАНКО: ... Могу отац да ти будем! У твојим годинама, ја сам људима у мојим годинама скидао капу и љубио руку... (Ковачевић 1985: 170).

У наставку сазнајемо да је Јанко умро од алкохолизма, што је потпуна супротност његовом оцу који је херојски погинуо у рату. Сем тога, Стеван је тек након смрти свог сина добио улицу, јер је Јанко својим недолечним понашањем скрнавио лик и дело свог покојног оца.²⁰ Отац Стеван и син Јанко су потпуно различити и сем породичне везе немају ништа заједничко. Док је Јанко рат проводио пијући и певајући у кафани, његов отац је био на бојном пољу. На овом примеру видимо две различите филозофије или два различита погледа на живот. Разлика између оца и сина види се и у заузимању различитих страна у расправи између Милице и професора Михајла око куће: Јанко сматра да је Милица у праву – да је професор морао мислити на свог сина (помиње и то да његов отац није мислио на њега), док Стеван сматра да човек мора да се уздигне изнад „ситносопственичких” жеља. Стеван истиче да син није испунио његова очекивања, већ је цео живот живео на његов рачун и био дангуба:

¹⁹ „ЈАНКО: Ово је мој отац, чувени Стеван Савски Кесер... Немојте се чудити што сам старији од њега двадесет година, овде је то могуће. Он је умро у четрес петој, а ја ухвати шездесет и неку. Сад му дођем ко отац...” (Ковачевић 1985: 163).

²⁰ „ПРОФЕСОР: ... Прича се, ви се Јанко нећете љутити, да су чекали да ви умрете, па да по вашем оцу назову једну улицу. Веле, правили сте скандале, вређали сте оца...” (Ковачевић 1985: 166–167).

КЕСЕР: Вратио сам се из рата, нисам имао где да легнем! Бараба све продала, и кревете! Пролумповао чак и старе рамове породичних слика. Сlike после прикуцо ексерима на зид! Деду кроз чело укуцо (Ковачевић 1985: 170).

Из Јанковог одговора оцу, видимо да је за његове проблеме била одговорна управо породица, односно њен недостатак:
ЈАНКО: Ако једну породицу ништа чвршће не везује од рамова на сликама, онда та породица треба да се распадне (Ковачевић 1985: 170).

Као и у већини породичних односа у овој драми, обе стране су готово подједнако разочаране. Разочаран је отац у сина, али и син у оца. Њихова супротстављеност приказана је и у најбаналнијим стварима, попут расправе о положају Земље у односу на Сабирни центар.²¹ Иако је Јанко свој живот провео у кафани као боем, он је ипак живео дуже од свог оца, те тако његову животну филозофију можемо, са једне стране, сматрати зрелијом од филозофије релативно младог војника који је погинуо за идеале. Јанко себе не сматра Стевановим сином, већ далеко зрелијом особом:

ЈАНКО: ...Запамти шта ћу ти сад рећи: на оном свету сам ти био син – овде сам ти отац, не због година, већ због памети, јер деца се праве главом а не оним што свака будала има! (Ковачевић 1985: 170).

Душан Ковачевић је управо овом лику дао да кроз своје монологе износи главне поруке драме Сабирни центар, па тако у једној комичној сцени Јанко кроз хумор износи и тему и основну мисао овог дела:

ЈАНКО: Батерија од 4,5 волта сигурно немате?

ПРОФЕСОР: Батерије?

ЈАНКО: Саранили ме са транзистором без батерија. Тек кад умреш видиш с ким си живео... (Ковачевић 1985: 166. Подвукао С. М.).

Та носећа идеја би се, дакле, могла формулисати као немогућност да се током живота уоче све учињене грешке и неправде, као и немогућност да се види права истина о људима са којима смо провели живот:

ЈАНКО: Не. Често се и кајемо, како смо били луди за живота. Како смо се нервирали, кидали, јели, бојали, како смо се издавали, како смо се плашили да кажемо шта мислимо, како смо живели како други хоће, једном речју – трчали смо, јурили смо овамо, па тек кад смо овде стигли, схватили смо све – и све нам је било јасно, али касно! (Ковачевић 1985: 175).

²¹ „ЈАНКО: ...Ја тврдим да је Земља негде тамо, између оних маглина, мој отац има, наравно, супротан курс...” (Ковачевић 1985: 174). У овом комичном цитату нагласили бисмо реч „наравно”, јер она истиче чињеницу да су отац Стеван и син Јанко у свему подељени.

ИЗВОР

Ковачевић, Душан. 1985. „Сабирни центар”. Балкански шпијун и друге драме. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 139–217.

ЛИТЕРАТУРА

Давид, Филип. 1985. „Поговор”. Душан Ковачевић. Балкански шпијун и друге драме. Београд: БИГЗ, 299–303.

Марјановић, Петар. 1985. Душан Ковачевић: Сабирни центар (1982) и Балкански шпијун (1983). У: „Југословенски драмски писци XX века”. Нови Сад: Академија уметности.

Толстој, Светлана – Раденковић, Љубинко. 2001. Словенска митологија: енциклопедијски речник. Београд: Zepher book world.

Цидилко, Весна. 1996. „Женски ликови у делима Душана Ковачевића”. Драма у српској књижевности. Научни састанак слависта у Вукове дане. Књ. 1 св. 25, Београд: МСЦ.

Наја Чајкаш: *Before the wish*, комб. техника, 90x70cm, 2024.

Софија ЈЕЧИНА

ПТИЦЕ

Птице су одлетеле са крова, а њихове сенке су остале, задржавши се на зиду у пурпуру сунца на заласку.

Задржале су се таман толико, колико је потребно да се заустави време и заувек ухвати њихов слободни лет.

Птице су узлетеле, а зграда је остала прикована за земљу, разорена тешком увредом.

Птице су отпрхнуле (чак ни небо није сачувало њихове трагове), и већ су се вратили у првобитно стање крилима засечени облаци.

Птице су нестале, као и мој измучени наговештај снова, остављајући за собом само притајену озлојеђеност.

Јурили су се, зачикавали, и нестајали у беличастој геометрији плафона. А несаница је остала прикована за моје слепоочнице, болно пулсирајуће у свитање.

Остало их је таман толико, да нови дан никада неће моћи да сване.

АВГУСТ

Време расипа и време сакупља.

Камење, које људи скидају с отежалих срца, у трену постајући безгрешни.

Жаоке које осе, умирући од жеље, остављају у заруделим смоквама.

Јабукe – набрекле под августовским сунцем, испуњене соком божанског искушења.

Из сићушног семена израста цео живот, од меса се одваја ребро, а смежуране осе разлажу се у мед што се лепи за зубе, да би се вратиле и постале део грумена земље који прашта све.

У башти је све сазрело, како би управо данас био испечен колач.

Август – време рађања и умирања.
Како коме данас буде пошло за руком.

ЗА ДВОЈЕ

Пробудити се, протегнути се, и пре но што дођеш себи почети да куваш кафу.

Велика џезва – за двоје; велика кашика – супена, одједном, уместо неколико кашичица.

Шоље – две, руке – такође, али је човек у огледалу само један.

Проклета моћ навике.

Или већ...

Отворити очи, окренути се на други бок, вратити се у почетни положај. С муком, али ипак устати, навући панталоне и дукс, и поћи до пекаре Хлеб и кифле иза угла.

Кафа – не за себе, кафа за вољену у кревету, без шећера и млека, како она воли.

Тачније, „као што је волела”, сагоревши срце, полијеш се на булевару врелом течношћу.

Још кафе боговима несанице.

Још кафе од бога самоће.

Још кафе за бога кафе – заливеденог мртвим жаром, спаљеним на прошлогодишњем црном олтару.

Без шећера и млека – брутално и горко, како смо одувек волели.

Однедавно се безумно плашим да ћу се оклизнути. Спотаћи се, заплести ноге, неспретно извити стопало и пасти; уз прасак треснути право на клизави под, на који нико није имао обзира да положи сламу.

Зато у последње време сама простирем сламу, било за то разлога или не. Обазирем се, сто пута преиспитујем, постављам сугестивна питања, како би ми разјаснили да ли је безбедно кренути тим путем. Кад тамо – критски лавиринти у мраку туђе душе, а Аријадна је оставила замршене каблове уместо спасоносне нити.

Ни сама не знам зашто, али више не верујем у спасоносне нити.

Не верујем сопственим табанима, срцу, искуству, и уопште ничему из домена магловитог „шта ће даље бити”.

Има више истине у врачариној кристалној кугли, него у мојој подигнутој ноzi, спремној да начини следећи корак.

Превише крхко, превише тамно, превише брзо да би се могао избећи пад.

ПОБЕДА НАД СУНЦЕМ

Сасушен, неправедном судбином похабан фломастер – најбољи је пријатељ сликара.

Баш као што је и ружна, чврста, храпава, олињала четка,
Као мастило потамнело од дугог стајања и замрло на уснама,
Као неуспело платно, толико ружно да те очи заболе кад га погледаш.

Знате, све ове помодне оловке за калиграфију, као за борбу наоштрени танки палета-ножеви, нераспакована лепеза нових четкица – то је превише једноставно.

Не постајете сликар, већ хирург, а сваки од инструмената – медицински техничар који је завршио све могуће медицинске школе.

А требало би бити шаман који лупа у добош и верује да ће једино тако призвана киша пасти.

Правити нелогичне везе међу елементима, то је судбина уметника.

Четкица за зубе уместо киста.

Зарђали нож за оштрење дрвених оловки.

Победа над Сунцем као црно, црно платно.

Белешка

Софија Јечина је свој нови дом пронашла је у Београду 2016. године. Рођена је на далеком истоку 1990, на острву Итуруп, највећем острву Курилског архипелага. Ликовну академију завршила је у Курску, где је одржала и своју прву самосталну изложбу.

Постала је члан Сликарског удружења Русије, као и члан Унеска 2012. године. Добијањем стипендије у Немачкој почела је њена уметничка каријера у Западној Европи.

Највеће изложбе ове уметнице одржане су у Немачкој, Аустрији, Русији и Србији. Њене слике се налазе у званичној збирци Белгородског уметничког музеја (Русија), Курског уметничког музеја (Русија), Музеја наивне уметности „Илианум“ (Шид, Србија), у приватним збиркама у Аустрији, Немачкој, Русији, Финској, Србији, Кини. Софијини радови су такође увршћени у званичну збирку Rajn-Pfalz-Krajs, Немачка. Од 2023. године почасни је члан писача Бангладеша. Чланица је и неколико престижних уметничких и књижевних удружења, укључујући Удружење уметника Русије, Међународну асоцијацију уметника Унеска, Удружење књижевника Србије...

Превод Драгица УЖАРЕВА

Силвија ПЛАТ

TATA

Немаш сврху, немаш сврху
Више, ти црни ципелку
У ком сам живела као стопа
Тридесет година, јадна и бела,
Једва смела да дишем ил` *апћиху*.

Тата, морах те убити.
Умро си пре но сам могла—
Мермерно тежак, врећа пуна Бога,
Грозна статуа на нози сивога прста
Велика ко фока из Фриска

А глава у грдном Атлантику
Где се слива грах зелена по плавој
У водама надомак прелепог Нозета.
Молила сам се да те повратим ту.
*Ach, du.*¹

На немачком говору, у пољскоме граду
Сравњеном цилиндром
Ратном, ратном, ратном.
Али име града је уобичајено.
Мој пољачки друг

Каже да их има туце или два.
Зато где нисам погодила
Си стао, проклијао,
Теби шта рећи нисам могла.
Језик у вилици запео.

¹прим. прев. (нем.) *Ах, ти.*

У замку бодљикаве жице запе.
Ich, ich, ich, ich,²
Једва реч изустих.
Мислих да си сваки Немац ти.
А језик најскареднији

Један строј, један строј
Шиканира ме ко Јевреја.
Јеша у Дахау, Аушвиц, Белсен.
Почела сам да причам ко Јеша.
Мислим да врло могу бити Јеша.

Снегови Тирола, бистро пиво Беча
Нису баш чисти ни истинити.
С мојом циганском преткињом и уврнутом срећом
И шпилом Тарока и шпилом Тарока
Можда и јесам малко Јеврејка.

Тебе сам се увек плашила,
С тим твојим Луфтвафеом³, твојим тандара трућ.
И твојим кицошким брцима
И аријевским очима, светлоплавим.
Панцер-ман⁴, Панцер-ман, Ох Ти –

Не Бог, већ свастика
Тако црна да се небо не да провући.
Свака жена слави фашисту,
И цокулу у фацу, и грубу
Грубу душу грубијана као ти.

На слици твојој што је чувам, тата,
Пред мрком таблом стојиш,
Са усеком на бради место у стопалу
Али не мањи враг због тог, не ти
Ниси мање тај човек црни који

²прим. прев. (нем.) *Ja, ja, ja, ja*,

³*Луфтвафе* (нем. *Luftwaffe*) је назив за ратно ваздухопловство немачког Вермахта током Другог светског рата (1935–1945), као и за модерне ваздухопловне снаге Бундесвера. Овај термин се дословно преводи са немачког језика као „ваздушно оружје“.

⁴*Panzer-Man* (оклопник/тенкиста) генерално се односи на члана посаде немачког тенка (*Panzertruppe*) из Другог светског рата, а изведено је из немачке речи за оклоп (Панцер), одакле води порекло и реч панцир. Овај израз често означава војника који носи црну тенковску униформу.

Ми изједе срдашце и преполови.
 Било ми је десет кад су те сахранили.
 Са двадесет сам пробала да умрем
 И да се вратим, вратим, вратим теби.
 Чак и кости, мислих, послужиле би.

Али су ме из цака извадили,
 И саставили ме лепком сву.
 И ту сам знала шта ћу.
 Излих по твом калупу
 Човека са Мајнкампф⁵ изгледом у црном

И да воли сисе и јebачину⁶.
 И рекла сам му хоћу, хоћу.
 Па тата, ја најзад нећу.
 Црни се телефон из базе искључио,
 Гласови више не могу да цвркућу.

Ако сам једног убила, и другог ћу –
 Крвопију што је рекао да је ти
 И годину ми сисао крв,
 Седам година, ако хоћеш да знаш,
 Тата, сад можеш да одмараш.

Колац ти вири из твог мрачног срца
 И сви те сељани презиру.
 Газе те док плешу, док се радују.
 Ти си, увек *знали су*.
 Тата, тата, ти гаде, ја нећу.

12. октобар 1962.

ЛАЗАРИЈА⁷

Опет сам успела.
 Једном у сваких десет година
 То постигнем—

Некакво ходајуће чудо, моја кожа
 Светла као абажур нацисте,
 Моја десна стопа

⁵„Мајн кампф“ (нем. Mein Kampf), у преводу „Моја борба“, је књига Адолфа Хитлера То је комбинација аутобиографије и политичког манифеста која износи темеље нацистичке идеологије.

⁶прим. прев. Игра речима у којој “rack” и “screw” имају двојако значење. Прва носи значење *справе за мучење* и жаргонског израза за женске груди, док друга значи *ираф* или глагол за вршење сексуалног чина, једнако у жаргону.

⁷(ориг. енг. *Lady Lazarus*)

Папир-утега,
Мој лик безлична, фина
Јеврејска постељина.

Згули марамицу
О непријатељу.
Страшим ли?

Нос, очне дупље, комплет читавих зуба?
Кисели задах
Ишчилеће за дан.

Скором, скором месо
Што га је гробна шпиља изјела биће
Коткуће на мени

А ја – смејуљива жена.
Мени је свега тридесет.
И као мачки девет ми је пута мрети.

Ово је Број Три.
Смећа ли
Да се збрише свака декада.

Милион ли филамената.
Маса кикирики крцкаваца
Збија се да види

Како ме љуште од главе до пете –
Велики стриптиз.
Господо, даме

Ово су моје руке
Моја коленца.
Можда сам кост и кожа,

Ништа мање, ја сам иста, идентична жена.
Првога пута било ми је десет.
Несрећан случај.

Другог сам пута наумила
Да изгурам с тим и уопште се не вратим.
Каменито сам се склопила

Као шкољка.
Морали су да зову и зову
И требе црве са мене као лепљиве перле.

Мрети
Је уметност, као и све друго.
Тако сам изврсна у томе.

Тако да је осећај паклен.
Тако да се осећа ко право.
Па могло би се рећи да имам позив.

Довољно је лако за починити у ћелији.
Довољно је лако за починити и ни макац.
Пак тај театрални

Повратак у зенит дана
Истом месту, истом лицу, истом немилосрдном
Разгаљеном покличу:

„Чудо!”
Руши ме и обара.
Ту је наплата

За проматрање мојих ожиљака, ту је наплата
За ослушкивање мог срца –
Стварно иде.

И још је ту наплата, заиста велика наплата
За реч или додир
Или малко крви

Или делић моје косе или одеће.
Тако дакле, Хер⁸ Докторе.
Дакле, Хер Крвниче.

Ја сам ваш опус.
Ја сам ваша драгоценост,
Беба од чистог злата

Што се стапа у врисак.
Ја сам у огњу и окретању.
Не мислите да потцењујем вашу бригу вајну.

Пеп`о, прах –
Боцнеш, па промешаш.
Месо, кости, ничег ту нема –

Комад сапуна.
Венчана бурма.
Златнога зуба.

⁸прим. прев. Негг (нем.) — господин.

Хер Боже, Хер Враже,
Паз'те се
Кажем.

Из праха
Се дижем косе риђе јарке
И ко ваздух гутам мужјаке.

АРИЈЕЛ

Мрачна станица.
Онда бестварно плаво
Истиче вис и раздаљина.

Бога лавица,
Колико смо једно,
Кретање пета и колена! – Заорано

Пролази и цвика, посестрима
Смеђем славолуку
Врата што га не хватам,

Црнооке
Бобице бацају по мраку
Куке –

Пуна уста крви слатке мрке,
Сенке.
Нешто треће

Кроз ветар носи ме –
Власи, бутине;
Окруњено с пета.

Бела
Годива, скидам, тоалета –
Мртвих шака, мртвих стега.

И сад ја
Пеним на жита, морски одбљесак.
Плач дечија

Топи се сред зида.
А ја
Јесам стрела,

Роса што се распршава
Суицидна, с подстреком сједињена
У рујно

Око, тај казан свитања.

РУБ

Жена је усавршена.
Њена мешина

Мртва носи осмех успеха,
Илузија се грчке нужности

Слива у повојима њене тоге.
Њене голе

Стопе као да кажу:
Довде смо стигле, готово је.

Свако мртво дете повијено, бела змија,
По једно на свакој

Малој амфори млека, сад празној
Свила је

Назад у своје тело налик на латице
Никтинастије⁹ ружа када се башта

Следи и прокрваре мириси
Из слатких, дубоких грла ноћнога цвета.

Селена нема за чим да жали,
Док пиљи испод апостолника од кости.

Она је свикла на овакве ствари.
Њене црнине се вуку и шуште.

⁹Никтинастија је биолошки феномен познат као „спавање биљака“. То је ритмичко, циркадијално кретање биљних органа (листова и латица цвета) које се јавља као одговор на смену светлости и таме.

ОГЛЕДАЛО

Ја сам сребрно и тачно. Немам предубеђења.
Шта год да видим ја гутам у трену
Баш како јесте, незамагљено љубављу ил' срџбом.
Ја нисам округло, само истинито,
Око маленог Бога, с четири ивице.
Већину времена медитирам на супротном зиду.
Ружичаст је, с туфнама. Гледам га толико дуго
Да мислим да је део мога срца. Али оно трепери.
Лица и тама одвајају нас изнова и изнова.

Сада сам језеро. Жена се нагиње нада мном,
Истражујући моје домете за оним што заиста јесте.
Онда се окреће оним лажовима, свећама и месецу.
Видим јој леђа, и одражавам их верно.
Она ме награђује сузама и узрујаношћу руку.
Важно сам јој. Она долази и одлази.
Свакога јутра њено је лице што замењује тмину.
У мени удавила је младу девојку, и у мени стара жена
Израња к њој из дана у дан, као ужасна риба.

Превев Игор ВЕСОВИЋ

Белешка

Силвија Плат је рођена у Бостону 1932. године. Налик Кафки, умрла је не оставивши за собом никакво значајно признање, сматрајући себе пропалом списатељицом и минорном песникињом, чију поезију практично нико неће читати. Дело јој је било толико одбијано да је њен лик прихватање потражио у непосредној близини плинског пламеника са свега 30 година живота. Једанаестог фебруара 1963. године, умрла је, припремила деци доручак, оставила га крај њихових кревета, обложила врата њихове собе тракама и пешкирима, потом се вратила у кухињу и укључила гас, гурнувши главу у рерну.

Априла 1982. године, додељена јој је Пулицерова награда за поезију, чиме је постала прва песникиња којој је та награда припала постхумно. Признање које је закаснило најмање деветнаест година, два месеца и један дан. Историја књижевности је памти настојећи да исправи неправду савременика.

Славица ЖАРКОВИЋ

*52. ПАЛЕТА МЛАДИХ:
УНУТРАШЊИ СВЕТ КАО НОВА РЕАЛНОСТ*

У времену у којем спољашњи свет носи терет константних нових догађаја, информација и убрзаних промена, он постаје исувише комплексан и неухватљив. Због тога се млади уметници све више окрећу ономе што могу да контролишу и разумеју, усмеравајући свој поглед ка унутра. Зато, уместо да директно тумаче стварност која их окружује и преплављује, они је филтрирају кроз лична искуства, сећања и емоционалне слојеве и граде сложене унутрашње пејзаже. На сцену ступа генерација која не покушава да објасни свет, већ да мапира унутрашње просторе. На радовима уметника одабраних за 52. Палету младих нема директних реакција нити наглашених ставова; они бирају суптилне, често интимне приступе, усмерене на лична унутрашња стања. На тај начин отварају просторе за промишљање о човеку, његовој психи и начинима на које доживљава свет. Овај изостанак јаких наратива никако не значи да се они од њих дистанцирају, већ је то начин да обраде ове сложене теме кроз успоравање - инсистирајући на томе да се прво створи простор у коме је могуће зауставити се, посматрати и постепено разумети.

У том унутрашњем простору 11 одабраних уметника за 52. Палету младих (Јелена Алексић, Анђела Амићић, Ана Делић, Јана Делић, Марко Докић, Катарина Дошић, Марија Јеремић, Ивана Маринковић, Невена Серенчеш, Катарина Стевић и Нађа Чајкаш) третирају човека као сложено и слојевито људско биће, чији се идентитет обликује кроз сећања, емоције и личне доживљаје. У настојању да продру у све видљиве и невидљиве слојеве, често као полазну тачку користе фигуру, лице или тело. Ту оно није више само форма, већ постаје носилац памћења, емоција и идентитета; или човеку приступају посредно, кроз друга бића, атмосферу, материјал или фрагменте простора који указују на његово присуство или одсуство. Сећање и детињство се јављају као фрагменти који се изнова преиспитују и обликују. У свим овим процесима, материјалност самог дела постаје носилац значења и гради различите визуелне и емотивне наративе. Оваква разноврсност приступа указује на могућност

сагледавања искуства из више перспектива, задржавајући притом заједничку усмереност ка унутрашњем простору као месту из којег све полази.

Без обзира на различите приступе и индивидуалне поетике, радове на 52. Палети младих повезује заједничка усмереност ка унутрашњем искуству као полазишту уметничког промишљања. У времену које често не оставља простор за заустављање, ови уметници управо инсистирају на томе – на успоравању, контемплацији и разумевању. Управо у тој могућности да покрену тиху, али продубљену комуникацију лежи вредност ове изложбе, али и Палете младих као простора у коме се обликују и препознају нове уметничке позиције.

Невена Серенчеш: *Снага у нежности*, уље на платну, 70x50cm, 2024.

Милутин Ж. ПАВЛОВ

ТАЈНЕ УНАКРСНИХ СУДБИНА
У ПОТРАЗИ ЗА МИНУЛИМ ВРЕМЕНОМ

(Синиша Ћосић: *Изгубљена међу тајнама*; ИК Прометеј, Нови Сад, 2024)

Има тако сушних читалачких година и жедних месеци у потрази за жудном књигом, а онда се у тој читалачкој степи минулог времена догоди раскошна оаза душевно испуњена бојама, озоном и судбински значајним биљем и обиљем у рашчитавању. Управо, такву књигу написао је Синиша Ћосић и та његова рукописна калеидоскопија насловно гласи *Изгубљена међу тајнама*. Наслов је журнал или ти успутна етида онога што у књизи следи (о судбини сламке међу олујним вихорјем – из живота породице Штурле). То животно тумбање, могло би бити у неким временским околностима, обележено и твојом судбином, јер никд се не зна где ћеш се наћи у залуту времена премреженог историјом трусних дана свенашег живљења. Квадратуру у књизи прате налосвни досијеи: *Доба метежа*, *Доба одрастања и зрења*, *Доба вртложјења* и *Доба откровења*. Ту квадратуру чине судбински упоришне тачке иследника официра ОЗНЕ Луке Ковача; Аните Штурле, шармантне и заводљиве Немице, рођене 13. маја 1925. године, улица Грнчарска 11, Нови Сад; Вере Поповић, партизанске болничарке и ванбрачно рођене Јелене, од матаере Аните Штурле са упитном енигмом законитог оца. Ако би у тој квадратури изукрштали две црте, центрифугални неспоредни играч у роману могао би бити Александар Иванович Токарев алијас Арпад Тот, обавештајни официр Црвене Армије. То су ти кључни вртложни међаши тајновито осенченог романа о дами *Изгубљеној међу тајнама*.

У самом старту треба казати да су саплети и расплети у роману мајсторски изведени до епилогних збивања у садашњем времену.

У обрисном ратном фајронту, окидачу ове сажето распричане романескне саге, глава породице Штурле, Анитин отац Франц инсистора да се породица придружи повлачењу Вермхтових војника из Југославије. На крају фамилијарно и породично одлучују да отац Франц и син му Алберт оду за Немачку, и да се врате, када им то прилике дозволе, јер нису дозволили себи да буду увучени у ратну

интригу и из те хаварије изиђу чистих руку. Анита са матером Зитом остаје у Новом Саду. Сплетом темпераментних и страсних околности Анита се нашла у емотивном загрљају Арпада Тота, који потом, нестаје из Новог Сада. Настаје конфузија у конфузији (по)ратне пометње.

Ислеђујући Аниту Штурле официр ОЗНЕ Лука Ковач, претреса и њене контакте са Арпадом. Ислеђујући Аниту официр победничке војске као да ислеђује и сопствене емоције пред неумољивим шармом даме коју уздуж и попречке претреса. Елем, Лука се заљубљује у Аниту и тако бива затечен на упитном раскршћу да ли ће бити одани слуга отаџбинских идеала или ће свој мушки чамац привезати за сукњу. Из те тајне романсе у трајању рађа се, након неколико месеци, женско дете, које ће илегално (зашто и како) бити крштено руком и гласом православног свештеника као Јелена. Укратко, Лука прихвата тек рођено женско чељаде, омогућава фалсификованим документима Анити да преко Мађарске отпутује, илегално, за Немачку. Анитина матер Зита умире у радном сабирном центру за фолксдојчере у Гакову. У свом том дрмежу, златни ланчић матере Зите са иницијалима њеног имена и презимена, Анитином заслугом, завршава у цепу иследног официра Луке, ето, као значајна шифра за праг будућег времена пред Јеленом.

Саплетно скројену причу у расплету сведочи стари велики кестен у дворишту национализоване куће породице Штурле, гранати кестен који ће заједно са кућним одајама Лукином заслугом бити уступљен Вери Поповић која ће преузети бригу као фалсификат бака тек рођене Јелене. За спокој будних ноћи Лука и Вера су усадили у Јеленином сећању да су јој отац и мати погинули у рату.

Те исте 1947. године када је Јелена крштена Лука на обавештајном курсу у Београду, чију су обуку држали совјетски обавештајци, упознаје Александра Ивановича Токарева алијас Арпада Тота с којим се фотографише за успомену и дуго сећање. Упоређујући ову заједничку фотографију са иследном преузетом фотографијом Аните и Арпада, Лука препознаје обавештајца Токарева као Анитиног негдашњег љубавника. Вешта интрига у роману која вуче читаоца за рукаве.

И како то већ бива, ислеђујући сопствени живот, негдашња студенткиња медицине Јелена Поповић временом залази у рукавце сопствене судбине. Пензионисани високи официр Лука Ковач, својом вољом доспева у Старачки дом Новог Сада где је, стицајем околности, Јелена директор. Он јој, у сентименталном тренутку наталожених година признаје нит очевине. Јелена, у тим својим узнемирима, крадом проверава ДНК – установивши да јој Лука Ковач није законити отац, иако је био у романтичној вези са њеном матером Анитом.

Уговором о поклону бака Вера је кућу Франца Штурлеа преписала, судским путем и оверила, на Јеленино име и презиме уз важну напомену Луке Ковача да је Франц Штурле, Јеленин деда по матери.

Читањем наслеђених мемоарских рукописа Луке Ковача, Јелена долази до сазнања о обавештајцу Токареву, под лажним именом Тот. Сетила се фотографије нађене у подруму наслеђене куће, приликом распакивања картонске кутије, на чијој полеђини је писало на мађарском језику: *Za Anitu, Ujvidek, oktobar 1944, Arpad Tot*. Довољно штуро за једног обавештајца. Дакле, нови траг. И само распричавање трагова опет је изнова мистерија за себе. Драгоцен досије књижевног умећа Синише Ћосића.

И приликом реституције куће породице Штурле, Јелена схвата коначно да живи у кући своје матере Аните. Блиски рођак Фридрих одустаје од *потражње имовине*, а Јелена тако улази у епилогни *траг* који ће је одвести до кућног прага њене матере Аните Штурле у Бечу. Тиме се разјаснила и очевина у Русији за чијим обрисима је престала трагати.

И тако, како то у животу већ и бива, претраге трају и трајаће. Многе тајне остају саплетене, губе се у магли времена бремених мистеријама. Да и у изукрштаним друмовима тмине постоји судбински расветљен битак тврдања јесте овога романа и како се у вихорним данима ваља снаћи и трајати окружен свеколиким замршцима.

Ово је роман упечатљивих судбина. Стварност је ту – ваља је препознати и издвојити.

Марко Докић: *Портрет*, акварел, 100x70cm, 2023.

Ранко ПАВЛОВИЋ

ХИМНА ЉУБАВИ

(Жељка Гавриловић: *Где те боли, небо моје?*; ауторски издање,
Ваљево 2026)

Мање је важно да ли ћемо пјесничко остварење *Где те боли, небо моје?* Жељке Гавриловић окарактерисати као збирку од тридесет мотивски сродних пјесама или као поему коју твори тридесет пјевања, битније је да се каже да је пред читаоцем душом писана химна љубави. Љубави која не гасне, која ништа не губи у протицању времена и све ватренија траје у сјећању. Очигледно је да су стихови који заокупљују сва читаочева чула настајали у дужем периоду, мада у пјесничком исказу нема неравнина, као да је све записано у једном трену и једном даху.

Где те боли, небо моје? пјев је исткан женским рукописом у коме су и основа и потка натопљене неспутаним осјећањима у којима Она и Он постају једно биће. То се јасно види из прошлости пјесме:

*Испуњаваш ме слатком и болном тајном пролазности,
Обухватам те горком и грешном чежњом да трајеш довека...*

...

*Испуњаваш ме неизрецивим трептајима своје тихе ватре...
Обухватам те прастаром податношћу да плодности служим
Потврду двополном бићу налазимо и у епилошкој пјесми
исписаној стиховима сасвим другачијег метра,*

*лирским плетивом
сличном источњачкој поезији и Тагориној поетици:*

*Узми ме за руку
И води у своје шуме.*

...

*Причај ми приче извора и биља
Крај реке и врба
Нек нас месец венча*

Све што се налази између тих фиктивних „корица”, између пролошке и епилошке пјесме, душа и тијело је Посједонове кћери, која је – ево лијепе метафоре – „со морских дубина”, па кад изрони из мора с путиром вина, пјесникиња (а она јест та Посједона кћи) свом драгану, као у стихованим античким драмама, запјева кроз александринац *Ја наздрављам твојој плоти пехар први*, па наставља:

*У кошници твога узаврелог срца
Кад се ово вино у свети мед згусне
Опхрвана страићу и сузом што врца
Скинућу ти усном кап рубина с усне.*

Симбол соли веома је присутан у поезији Жељке Гавриловић, па није чудо што со преточену у лирска зрнца на трпезу изобиља доноси и древна пјесникиња Сапфо са Лезбоса, повезујући тако вијекове и миленијуме, показујући да неограничено човјеково трајање од постања до данас исписује једну једину љубавну пјесму у коју Ж. Гавриловић, као градитељ камен у Кулу вавилонску, уграђује стихове: *Осети да растем чврстом/ Снагом твога узбуђења*. Пловећи „податним водама” кроз „свилену меку паучину”, пјесникиња стихом буди свога драгана:

*Пољупцем ноћ
ти скидам с чела.*

Планина је висока и „бела као Тишина”, али није несавладива, јер: *Сољу мојом/ Осоли се/ Хлебом мојим/ Причести се*, запјеваће пјесникиња четверцем, као да исписује народну поскочицу.

Уз осјећања, пјесникиња врло вјешто, на сасвим природан начин, дочарава атмосферу чекања, осамљености, тишине у срцу и тијелу. За то јој је, као у XIII пјевању/ пјесми, потребно тек неколико ријечи, дисциплиновано „постројених” у катрен који ће бити цијела пјесма:

*Сама са собом
И ништа више
Замире час
Тишина дише.*

У поезији Жељке Гавриловић, у дубоким језерима тишине, у океанима самоће, човјек се сједињује с природом, у којој су увијек Он и Она, сами или заједно. Нека то илуструју само примјери из једне пјесме/ пјевања (XXII). Док ловци у мутном, клонови и фарисеји *Цепату тишину поноћнога мира*, свуда около „веје месечина”, а вјетар, по тонској скали, бруји све ниже и ниже. И тако све до краја. Као у библијској „Пјесми над пјесмама” или „Слову љубве” Стефана Лазаревића – „Љубав превасходи све”.

У збирци / поеми *Где те боли, небо моје?* Жељке Гавриловић нема једноличности. Већина пјесама / пјевања остварена је у добро грађеном сонету, нешто мање је оних које сачињавају два, три или више катрена, још мање језгровитих цјелина испјеваних у дистиху. Поред споменутих четверца и дванаестерца, ту су разиграни петерац, седмерац, осмерац, десетерац, једанаестерац. Риме су брижљиво биране и функционалне, а значењска подударност чини да читаоцу не смета ни када су именичне, глаголске или придјевске. Све то пјесничку књигу *Где те боли, небо моје?* Жељке Гавриловић препоручује издавачу и читаоцу.

Ивана Маринковић: *Без наслова, комб. тех. на платну, 100x70cm, 2025.*

Стефан ЕЛЕЗОВИЋ

ТОПОГРАФИЈА СЈЕЋАЊА БОРИСА ЛАЗИЋА
(Борис Лазић: У једном даху; Агора, Нови Сад 2024)

У *једном даху* је пети роман Бориса Лазића. Роман се може одредити као аутобиографски, иако такво одређење није истакнуто на нивоу паратекста. Његов аутобиографски карактер имплицитно је уочљив кроз наравију у првом лицу, топониме, историјске догађаје и културне актере који су директно везани уз биографске факте. Фрагментирану и нелинеарну композицију романа чини низ наративних цјелина различите дужине, без стабилне фабуларне прогресије. Сваки фрагмент се може сагледавати као посебан чин. Ипак, ти фрагменти су саставни дио мозаика на којем је осликана духовна биографија једног човјека, као и једног доба. У *једном даху* је аутофикцијска проза заснована на мемоарској структури, што и овај роман, заправо, чини аутобиографским романом у фрагментима. Како није аутобиографија у класичном смислу, овај роман посједује отворен и легитиман простор за прожимање стварног и имагинарног у искуственом, фактографском смислу, но, дјелује као питка и непатворена истина једног човјека о самом себи и онима који су њега гледали. Отклон од документарне прецизности надокнађује стабилан естетски идентитет субјекта. Повратак у прошлост омогућава приповједачу осврт на кључне моменте властитог сазријевања, те околности и ситуације које су обиљежиле његов пут и то вријеме. Мотив кретања доминира кроз цјелокупно дјело. За разлику од прозних дјела Филипа Давида, Драгана Великића, Сретена Угричића, у којима можемо пронаћи структуралне сличности, те урбаним мемоарским фрагментима Владимира Пиштала и аутофикције Михајла Панћића, У *једном даху* се разликује по наглашеној мобилности. Ништа мање од просторног кретања, динамика се одвија у биографском, културном, политичком, социјалном и духовном смислу.

Приповиједање је у првом лицу једине. У наративу се прожимају успомене, сјећања, дијалогске минијатуре, документаристичке опсервације, књижевни и интертекстуални осврти, те импресије града и простора. Ауторов наративни приступ

комбинује документарно-мемоарску и лирско-есејистичку прозу. Стил је ритмичан и обиљежен унутрашњим преломима. Реалистички, понекад скоро репортажни описи прелазе у интимне исповијести, поетске пасаже и мисаоне дигресије. Текст је прожет лиризацијом простора, нарочито при описивању београдских насеља, улица и кафана. Језик одражава приповједачеву образованост, као и његову двоструку културну припадност (француско-српску). Карактеристична обиљежја текста су још интертекстуалност и носталгичност. Аутор цитира, парафразира и евоцира друге писце, чиме оцртава контуре властите културне генеалогije. Носталгија за дјетињством, предратном Југославијом, Београдом какав је некада био, је рефлексивна. Приповједач не изводи генералне закључке и коначан суд, већ, кроз властити естетски доживљај евидентира карактер једног културног миљеа и прелазне друштвене ситуације.

Приповједач се представља кроз неколико конституирајућих искустава. Та искуства су: породична, миграцијска, пријатељска, књижевна и интелектуална. Он ниједне у потпуности не припада. Између Београда и Париза, смјењују се не само простори, већ и начини кореспонденције, људи и облици припадања. Ненаметљиву меланхоличност наратора прати иронична (ауто)дистанцираност. Њега налазимо као актера и хроничара транзицијских ломова деведесетих. Кроз различите врсте односа и искустава гради се приповједачева субјективност.

Међу мотивима се издвајају стваралаштво и писање, путовања, носталгија, везаност за Београд, политички контекст Београда деведесетих, те књижевни кружоци и културна сцена. Фрагментарност, носталгија и просторна динамика подсећају на поетике Миљенка Јерговића, Даше Дрндић, Саше Станишића, али перспектива аутора остаје наглашено аутентична, усмјерена на интимне микросцене, сусрете с људима и градовима. Писање је представљено као насушна потреба. У фрагментима који говоре о књижевним круговима, уредницима и писцима, описују се процеси настанка текстова, естетске дилеме, те напетости које хране, али и угрожавају књижевно стваралаштво. Значајан дио стваралаштва о којем аутор пише веже се за Београд, који је један од кључних ликова дјела. Роман приказује Београд на крају претходног миленијума кроз призму сиромаштва и радничке класе, мјеста сусрета и бoемских кругова, политичких протеста, насиља и полицијске репресије, те живе урбане супкултуре. Сентименталну завичајност коју за писце представља Београд разбијају описи других простора, односно путовања. Просторна динамика је могућа метафора за унутрашњи немир, или тек збир околности које опстанак и мировање чине немогућим, нарочито за ствараоца и интелектуалца. Кретање у овом роману представља игру између простора и сјећања. У тој игри мјесто заузимају писци, умјетници, другари из интелектуалних кругова, као и они с бoемским педигреом. Из тих сакупљених крхотина живог сјећања назире се слика генерације писаца која се пробија кроз развалине културног и друштвеног поретка.

Београд деведесетих приказан је кроз антагонизам одумирућег и живости. То је град у којем се шире безнађе и отпор, политичко насиље и грађанска солидарност. Грађани чекају у редовима за основне намирнице, блокирају се мостови, студенти протестују, преовладава страх од бомбардовања. *У једном даху* улази у дијалог са текстовима Филипа Давида, Светислава Басаре, Биљане Србљановић, Михајла Пантића, Александра Гаталице и других, који описују Београд на прелазу из XX у XXI вијек. Приповједач своје присуство не политизује, мада проницљиво примијећује промјене на људима и мјестима важним за његову везаност за овај град.

У једном даху представља роман који се у контексту савремене српске књижевности може позиционирати на пресеку три поетике; аутофикцијске прозе, постјугословенских идентитетских наратива, те урбаних и документаристичких романа о Београду из позних деведесетих година прошлог вијека. Као аутофикцијска проза овај роман је класичан примјер представљања личне историје кроз мрежу асоцијација, интертекстова и микро-нарација. Елегантна и педантна изведба прожимања описа и стања (унутрашњег и спољашњег), укомпонована је у складу с естетским маниром аутора. Борис Лазић освједочава и документује битну компоненту културе једне генерације образованих, урбаних, младих људи на прелазу једног вијека у граду који губи одлике по којима је био препознатљив.

Лазићев пети роман може се тумачити као епистемолошки и естетски одговор на искуство прекида, дислокације и фрагментацију културног простора. Аутор овим представља аутентичан спој српско-француске перспективе, што представља раритет у савременим прозним остварењима српске књижевности. Фрагментарна структура чини се да не представља тек формални избор, већ и структуру осјећања. Писац нам открива начин на који човјек у сталном покрету и у различитим мјестима и културама, може мислити и артикулисати сопствену прошлост. Текст успијева да индивидуално искуство представи као искуство једне генерације, односно да га подигне на ниво колективног свједочанства. Синтезом мемоарске прозе, рефлексивног есеја и лирског урбаног записа аутор интимну причу претвара у универзалну. *У једном даху* је портрет једне свијести која се конституише у покрету, портрет свијести која се осврће на сопствени развој и тренутни ток, као и, истовремено, свједочанство једног времена.

Амина ХРНЧИЋ

*СВИ СМО СЕ РОДИЛИ ЉУБОМОРНИ НА ПТИЦЕ –
ПОЕТСКИ ЕКОСИСТЕМ КСЕНИЈЕ ГОЛУБОВИЋ*
(Ксенија Голубовић: Сви смо се родили љубоморни на птице;
Поетикум, Нови Сад, 2024)

Издавачка кућа „Поетикум” обогатила је српску књижевну сцену збирком поезије „Сви смо се родили љубоморни на птице” Ксеније Голубовић, која је награђена и књижевном наградом „Милан Ђокић”, на петом конкурс у Поетикума. Поезија Ксеније Голубовић грађена је као пажљиво умрежена целина лирских фрагмената у којима се интимно, телесно и друштвено непрестано преламају кроз призму природних, биолошких и космичких процеса. Њени текстови нису само песме у класичном смислу, већ густе семантички чворови у којима се искуство појединца разлаже и поново саставља кроз мотиве флоре и фауне, метеорологије, анатомије, урбане свакодневице и савремене митологије као скупа интернализованих наратива који структурирају перцепцију стварности. Њена поезија функционише као поетски екосистем: детаљи – пчела, снег, колена, гинкго, алепски бор, вода у базену или градски шахт, носе вишеструка значења и не постоје изоловано. Песникиња поседује изразиту способност да издвоји наизглед незнатан приказ или појаву и учини је тачком из које се шири читава мрежа личног памћења, колективне трауме, женског искуства, телесне рањивости и егзистенцијалног страха.

То је поступак микроскопирања стварности, где се у ситном открива универзално, а у биолошком – дубоко сукцесивно. Њена лирика је телесна, али не сензационална; бол, глад, менструација, кожа, крв и дисање нису ту ради шока, већ као основни језик постојања. Тело код Голубовићеве није метафора – оно је полазиште мишљења. Кроз њега се прелама однос према свету, љубави, смрти и моћи. Посебно је упечатљива доследна демистификација романтичних и друштвено прихваћених наратива (љубави, материнства, женствености, природе), при чему песникиња не заузима позицију цинизма, већ луцидне, често болне јасноће.

Временска и просторна раван у овим песмама остаје лиминална: субјекат се стално налази „између” – између детињства

и одраслог доба, природе и града, припадања и самоће, кретања и застоја. Мотив пута, повратка, транзита и привремених склоништа (аутобус, аутопут, простор од седам квадрата, карантин) гради слику савременог човека као бића трајне нестабилности, које покушава да пронађе упориште у свету лишеном чврстих значења. У том смислу, поезија Ксеније Голубовић стоји на раскршћу интимне исповести и шире антрополошке слике савремености.

Језик је огољен, али прецизан: слободан стих се гради ритмом унутрашњих понављања, набрајања и наглих семантичких резова. Честе су структуре налик на мисаоне експерименте или поетске извештаје, у којима се емоција не излива, већ контролише и сецира, чиме се постиже снажан ефекат суздржане напетости. Иза сваке слике помаља се нова, а значења се не затварају, већ остају отворена, често нелагодна, без коначног разрешења.

Њена лирика показује јасно ослањање на савремену, пост-конфесионалну поезију у којој се субјект не исповеда ради катарзе, већ ради прецизног мапирања сопствених пукотина. У том смислу, песникиња разграђује романтичну представу лирског „ја” и замењује је самосвесним, фрагментарним и често сумњичавим гласом, који не верује у јединство идентитета, али истрајава у његовом испитивању. Уочљив је и екокритички импулс, иако он никада не прелази у манифестни или активистички регистар. Природа код Голубовићеве није морални коректив човека, већ равноправни систем постојања, често хладан, индиферентан и немилосрдан. Овакав приступ дугује много савременим теоријама које бришу хијерархију између људског и нељудског, при чему се биолошки процеси (аутофагија, партеногенеза, раст, труљење, прилагођавање) користе као модели мишљења, а не као декор. Утицај научног и псеудо-научног дискурса (биологија, астрономија, екологија) додатно дестабилизује традиционалну лирску сентименталност и уводи хладну, готово лабораторијску оптику у обраду емоција.

Истовремено, снажно је присутан и наслеђени женски дискурс, али без ослањања на готове феминистичке паролe. Присутно је дубоко разумевање трансгенерацијског преноса трауме, тишине и научених образаца понашања („са колена на колена”), посматрајући тако женско тело својеврсном архивом историје. Утицаји овде долазе из простора усменог, породичног, пређутаног, из свакодневних реченица, забрана, страхова и малих ритуала, који се у песмама трансформишу у симболичке структуре, али задржавају своју сирову, неулепшану текстуру.

Формално, може се говорити о утицају англофоне и регионалне савремене поезије слободног стиха, где се ритам не гради метром, већ мисаоним притиском, понављањем, каталогизацијом и наглим прекидима. Песма се често развија као мисаони ток који балансира између наративног и медитативног. Тај хибридни облик омогућава Голубовићевој да се креће између интима и рефлексije, без потребе за закључком или поентом. Не треба занемарити ни утицај урбане културе и савремене свакодневице: јавни превоз, станови, карантини, промоције књига, бирократија, инфраструктура града, све то улази

у песму као легитимни поетски материјал. Међутим, ти мотиви никада не остају на нивоу социјалне слике, они се увек преламају кроз унутрашње стање субјекта, постајући метафоре унутрашњих механизма контроле, страха, прилагођавања и отпора.

У збирци „Сви смо се родили љубоморни на птице” постаје јасно да се њени утицаји не манифестују као спољашњи модели, већ као унутрашње усвојени обрасци мишљења и гледања. Већ у уводу песми („3. новембар”) присутан је снажан дијалог са историјским и цивилизацијским траумама, али без патоса и монументалности: слање Лајке у свемир. Голубовићева тако преиспитује мит прогреса и технолошке надмоћи, разоткривајући их као насилне наративе маскиране рационалношћу. Овде се осећа блискост са савременом анти-утопијском и постхуманистичком мисли, у којој човек губи привилеговану позицију, а етичка одговорност остаје неизмирена. У песмама попут „Лешници и боровнице” и „Пчеле су ме некад волеле” јасно се види утицај екопоетике и биолошког дискурса, али лишеног идеализације природе. Животињски и биљни свет нису алегорије људских емоција, већ паралелни системи постојања који разоткривају људску крхкост и насиље.

Мотив женског тела као места памћења и конфликта нарочито долази до изражаја у песмама „Осмомартовска”, „Касноцветајућа”, „Колена”, „На базену” и „Аутофагија”: тело је рањиво, често послушно, научено на бол и прилагођавање, али истовремено и место отпора. Колена која памте падове, улазак у воду као чин телесне борбе, глад која се претвара у самоуништење, све су то слике у којима се интимно искуство преплиће са друштвено наученим обрасцима контроле. Ови текстови јасно стоје у дијалогу са савременом феминистичком књижевношћу, али без теоријске експлицитности; поезија овде говори из тела, не о телу. У песмама које користе административни, технички или инфраструктурни језик, попут „Унутрашња бирократија”, „Топловод још значи срећа” и „Књижевна промоција” унутрашњи живот субјекта организован је као бирократски апарат, са уредником, маказама и грешкама у штампи, док се емоционални односи мапирају. Космички и научни мотиви, присутни су у песмама „Погребни обреди слонова”, „Терцијарни реликт” и „Сциенце фицтион”. Звезде које исисавају живот једна другој, гинкго који памти диносаурусе, све то говори о свету у којем је мит и даље неопходан, али више не функционише као утеха. У песмама попут „Лиминални простор”, „Милиметри” и „Повратак” субјекат се стално налази између одлазака и долазака, између могућих и пропуштених живота, између жеље за спајањем и страха од коначности. Овај лиминални статус није само тематски, већ и поетски: песме остају отворене, без закључка, одбијајући да понуде стабилно значење. Тиме се њена лирика сврстава у савремене токове поезије која не тражи разрешење, већ истрајавање у питању. У том смислу, конкретне песме из ове збирке не служе као илустрације унапред постављене поетике, већ саме генеришу поетске линије: из тела, из природе, из града, из страха и потребе за смислом. Утицаји су многоструки, али доследно филтрирани кроз аутентичан глас који не

позајмљује сигурност од традиције, већ је стално изнова проверава у додиру са сопственим искуством.

У целини, поезија Ксеније Голубовић може се читати као лирска феноменологија преживљавања: сведочанство о покушају да се у фрагментисаном, бучном и често насилном свету сачува унутрашња кохезија. Природа се у тим песмама не појављује као идила, већ као паралелни систем постојања, понекад суров, понекад лековит, у којем се огледа човекова борба за смисао, аутономију и право на рањивост. Поезија тако постаје привремено склониште, али и место отпора: простор у којем се тишина, бол и мисао још увек могу чути.

Ана Делић: Меморија, уље на платну, 70x50cm, 2025.

Владимир УВАЛИН

ГИМНАЗИЈА ВРБАС (1945-1951)

У овом раду дат је осврт на почетак и рад Гимназије у Врбасу након Другог светског рата, период 1945-1951. године. Школа је почела као Државна реална (Нижа мешовита) гимназија. Од школске 1946/47. године, након отварања свих одељења виших разреда, школа ради као Потпуна мешовита гимназија. При школи постоји ђачки интернат. Број ученика из године у годину се повећава.

Наредбом Команде места Врбас од 22. јануара 1945. године поново је отворена Државна реална гимназија у Врбасу.¹⁰ Команда места Врбас, тога дана упутила је управама школа и Месним народноослободилачким одборима (МНОО) на територији те Команде распис о отварању Гимназије у Врбасу, следећег садржаја: „Наредбом команданта места, бр. 346/45, поново је отворена Државна реална гимназија у Врбасу 1. фебруара 1945. године. О предњем нека МНОО или команде војних станица обавесте путем добоша грађанство, како би родитељи који имају уписану децу у ову школу могли исту упутити на дан 1. фебруара о.г. у 8 часова изјутра. Уједно известите да упис у школу није још закључен и да се ученици који се из било којих разлога нису до данас уписали у школу могу још уписати, а собом да понесу сви извод из матице рођених и сведочанство о положеном последњем разреду“.

Исту наредбу пренела је и „Слободна Војводина“, 29. јануара 1945. године.¹¹

До тог дана МНОО и Војна управа Врбаса послали су овој школи свега четири наставника, а школа је имала преко 500 уписаних ђака, распоређених у 10 одељења. На основу броја ђака и одељења Гимназији је тада било потребно најмање 10 наставника. Значи, недостајало је још шест наставника. О потреби за наставним кадром в.д. директора Гимназије, 2. фебруара 1945. године, обратио се МНОО Врбас:

¹⁰ИАГНС, Ф 284, К 1, 42/45.

¹¹ИАГНС, Ф. 309, К 75, Обавештење Команде места Врбас, бр. К 346, 22. 1. 1945.

„Управа ове школе моли МНОО да молбе које леже код тог одбора узме у разматрање на данашњој седници и њихово евентуално решење како би рад гимназије могао тећи нормално.

Олга Маринковић поднела је молбу код тог одбора те молимо да је решите како би је могао извести да што пре овамо дође. Она је професор на гимназији у Панчеву.

Живан Добрички, свршени факултет, пријавио се код ове гимназије за наставника, а шеф Војне области телефоном ми је дао овлашћења да га уведем у дужност. Његова молба је код тог одбора.¹²

Јанко Фејса, који се пријавио код ове гимназије за предмете вештина /цртање и писање/. Молим доделите га за рад код ове гимназије, јер наставника нема, а нећемо га ни добити, како сам обавештен из Н. Сада. И за њега имам овлашћење Војне управе, односно шефа просвете.

Милисав Јанић, учитељ, који би допуњавао часове на овој гимназији /гимнастика/.¹³ Њега је исто из Н. Сада, запослен код основне школе у Врбасу, упутила другарица Бајац на рад у гимназију /гимнастика/.

Станко Поповић, учитељ, који би предавао на гимназији певање. Донесите одлуку да поред свог редовног рада предаје и музику на овој школи“.

У потпису је, за директора, Љубомир Брешић (нечитак потпис).¹⁴

Од 1. фебруара 1945. године 84 ученика од V до VIII разреда ОШ у Врбасу наставило је школовање у Гимназији, а девет у Шегртској школи, како је забележено у Школској матици ОШ у Врбасу за шк. 1944/1945. годину.

Из записника са прве седнице Наставничког савета Државне реалне гимназије одржане 6. фебруара 1945. године види се да су у I разреду четири одељења са по 45 ученика; у II разреду су три одељења

¹²Живан, Лука, Добрички (Крчедин, 25. 2. 1913 - ?), завршио је Теолошки факултет. За време окупације био је свештеник у Станишићу и Врбасу. Из карактеристике МНО Врбас (1945), за Живана Добричког сазнајемо: „Поднео оставку на свешт. службу. Радио као наст. гимн. у Врбасу. Сада секретар Пољоприв. маш. станице“. Код Опште оцене: „Политичког и моралног владања исправан, покрет симпатише али активно није учествовао. Исти морално и материјално помагао“. ИАГНС, Ф. 309, К. 72. Пов. 83/45.

¹³Милисав Јанић (1916), на основу Решења министра просвете Краљевине Југославије, III бр. 4907. уведен у учитељску службу септембра 1939. Јавио се на дужност у ОШ Врбас 17. 1. 1945. Стручни учитељски испит полагао од 25. до 29. 5. 1948. у Мешовитовитој учитељској школи у Сомбору. Управитељ Дома пионира у Врбасу од 9. 2. 1949. Премештен у Гимназију 3. 12. 1949. да би поново био додељен ОШ у Врбасу 15. 3. 1950. Поново постављен за управника Дома пионира 28. 6. 1951. Оставку на положај дао 3. 8. т.г. Прешао у Другу осмолетку у Врбасу.

¹⁴Љубомир, Иван, Брешић (Макце, Срез рамски, 26. 6. 1913 - ?), за учитеља, чиновника припрвника у Дољашници, Среза рамског, Дунавске бановине, постављен је Одлуком министра просвете, О.н.бр. 70417, 21. 12. 1934. „Просветни гласник“, 1. 3. 1935, 130. Из врбаске гимназије прешао у Гимназију Стара Пазова. АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 15.

са по 36 ученика; у III разреду такође су три одељења са укупно 116 ученика, док је у IV разреду једно одељење са 34 ученика.

Настава је почела 8. фебруара 1945. године и одвијала се на српскохрватском језику.¹ Прво полугодиште трајало је до 20. маја, док је васпитно-образовни рад у другом полугодишту завршен 26. јула те године.

На другој седници Наставничког савета, 19. фебруара те године, утврђена је нова расподела одељењских старешинстава, с тим да је за њих утврђена и друга ваннаставна активност. Тада је Живојин (Жика) Добрички био књижничар ђачке библиотеке; Радмила Тодоровић чувар збирке за природне науке и библиотекар наставничке библиотеке; Јован Димитријевић васпитач у интернату; Јанко Фејса чувар збирке за цртање и уредник зидних новина и секретар Наставничког савета; Лили Хеђбели чувар физичке збирке; Олга Губаш чувар збирке за хемију и васпитач; Богдан Игић чувар музичке збирке и Наталија Рис чувар збирке за математику.

Љубомир Брешић, в.д. директора Гимназије, приметивши да у разредима још нема парола, мада је о томе већ било речи на седници Разредних већа, о томе обавештава Наставнички савет како би се одељењским старешинама ставило у дужност да ове пароле што пре ураде онако како су раније већ формиране.

Убрзо након формирања и почетка рада Државне реалне гимназије у Старом Врбасу, уз њу је отворен и Интернат за ученике. О здрављу ученика бринуо је др Владимир Николић. „На тражење Државне реалне гимназије у Старом Врбасу, која је исходила претходни споразум са Управом Војне болнице Др. Николић Владимир, лекар, постављен је за интернатског лекара при тој Гимназији“.²

„Слободна Војводина“, 2. марта 1945. године, пренела је:

„Пре кратког времена започела је у Врбасу са радом Нижа реална гимназија, коју полази око 450 деце из Врбаса и околине. У веома лепој, модерној згради која је грађена 1941. године ради 10 одељења са 14 наставника. За време окупације ту су се школовала деца из северне Мађарске, и у ту сврху је бивша Соколана била претворена у интернат.“³ Мађари су гимназију богато опремили

¹ИАГНС, Ф. 279, Државна реална гимназија Стари Врбас 1942-1946, Историја творца фонда

²ИАГНС, Ф. 309, К 77, ГНООВ Нови Сад, Одељење за народно здравље, број 1812/45, 23. 5. 1945.

³На ванредној седници Наставничког савета Државне мешовите грађанске школе у Старом Врбасу, 16. 2. 1939. „Г. управитељ јавља да је добио акт Општинског поглаварства, у коме се моли да даде следеће податке: 1. Број и величину просторија потребних за будућу Грађ. школу, која ће се градити у Старом Врбасу“. Квадртура свих просторија, по овом предлогу, износила је 1.004 м. Одобрење за земљиште на којем ће се градити зграда ДМГШ у Старом Врбасу дало је Просветно одељење Краљевске банске управе у Новом Саду, IV Бр. 28567, 11. 8. 1939. У недељу, 28. 7. 1940. извршиће се освећење темеља зграде. Ово је прва општинска школска зграда у Старом Врбасу, пошто су сва одељења Народне школе смештена у зградама црквених општина. Рок за изградњу одређен је на једну годину, односно до

намештајем и збирком учила. Све је то остало неоштећено и сада служи школовању деце овога краја. После првих потешкоћа рад у Гимназији одвија се добро и ђаци вредно уче. Осећа се нов дух рада и ђачке самосталности. Свако одељење и цела школа имају своје ђачке радне одборе, које бирају ученици, да би се и они имали удела у одлучивању о питањима која се тичу школе, дисциплине, учења, школских и ђачких потреба. То је једна врста ђачке самоуправе. Они у томе сарађују са наставницима. [...]

Око 180 ученика и ученица Гимназије у Врбасу живи у интернату уз школу. То су пострадали деца, већином из Бачкотополског среза, деца тамошњих насељеника и добровољаца, који су се 1941. године иселили у Србију бежећи пред терором мађарских окупатора. Многа од њих вратила су се сама, без родитеља, а сва су без разлике претрпела много и вратила се на порушена огњишта гола и боса. СНОО у Бачкој Тополи сместио је ову децу у врбаски интернат и брине се за њихово снабдевање. Уз помоћ Команде места и НОО интернат је опремљен најпотребнијим стварима. Остали ученици Гимназије повели су сабирну акцију за своје пострадале другове и донели од куће тањире, кашике, чаше и остали прибор. [...]

Деца у интернату сама одржавају ред и чистоћу. Изабран је засебан ђачки радни одбор од 5 чланова за интернат. Одборници контролишу да ли се сви држе „кућног реда“, који су заједнички саставили. [...] Прошле недеље ученици Гимназије под вођством директора Љубомира Брешића и својих наставника, посетили су рањенике и донели им пакетиће са колачима“.

МНОО Врбас обезбедио је за ђачки интернат следеће предмете: 200 кревета, 200 сламарица, 100 покривача, 164 чаршава, 48 навлака за јастуке, по четири навлаке за дуње и јорганске навлаке. Осим тога приложена је и значајна количина одеће.⁴

На седници ИО СНО Кула, 25. фебруара 1946. године, Лазар Милић, шеф Просветног одељка,⁵ изнео је: „Да је Одељак био стављен на тешак проблем да отвори интернат за децу колониста у Врбасу. Ипак, успело се и интернат ће ускоро бити отворен мада са 40 кревета, а осталих 10 чим се буду набавили кревети из Сомбора, док је остало већ набављено“.

При Гимназији је постојао ђачки оркестар, хор и дилетантска секција, а од инструмената имали су по једну виолину, хорну, кларинет, добош, клавир и хармонијум (у неисправном стању), по два виолончела и пианина, три бубња и осам труба. Шк. 1945/46. године наставника певања и музике имала је само Гимназија. Био је то Станко

јуна месеца 1941. Ову школску зграду окупаторске власти довршиле су и у њој је од јесени 1942. до 1. 4. 1944. радила Мађарска краљевска државна гимназија. Владимир Увалин, „Врбаски временлов (1919-1941), Историја Врбаса у периодици“, Врбас 2023, 171-172. Данас је то зграда ОШ „Светозар Милетић“.

⁴ „Слободна Војводина“, 22. 3. 1945, 6.

⁵ Лазар Милић завршио је Учитељску школу у Сомбору, шк. 1931/32. године. др Радомир Макарић, и Стеван Васиљевић, „200 година образовања учитеља у Сомбору 1778- 1978“, Сомбор 1978, 624.

Поповић, учитељ, „без нарочите музичке спреме”.

Тих првих година после Другог светског рата, поред Александра Коровина, од Руса емиграната у овд. гимназији радили су још Јакуб Демченко,⁶ Димитриј Перегордијев,⁷ Иван Максименков, Иван Сергејев и Александар Корчаков.⁸

Из Акта Персоналног одсека НОС Кула, бр. 1962/1946 од 15. фебруара 1946. године, којим је тражио карактеристике за наставнике, видимо да је в.д. директора Мешовите гимназије у Врбасу Александр Коровин, а наставници: Стана и Милорад Зечевих, Олга Маринковић, Јулијана Релић, Јакуб Демченко, Јанко Фејса, Ђорђе Коларов,⁹ Ангелина Стефановић и Ирина Кнежевић.¹⁰

Наставнички савет Гимназије, 1. марта 1946. године, донео је одлуку да се при Гимназији отвори течај за децу колониста из Бачког Доброг Поља. Течај ће почети са радом 2. марта т.г. Курс ће се

⁶Јакуб Демченко (Краснодар [Царска Русија], 21. 3. 1898 - ?), учитељ. У Краљевину СХС (Дубровник) дошао је 1920. Југословенски поданик, уверење о држављанству Министарства унутрашњих послова Краљевине СХС, Бр. 44528, 28. 11. 1924. Испит зрелости положио је у Београду 1922. а стручни државни испит у Сомбору 1927. За време окупације био је без службе и радио као обичан радник. ИАГНС, Ф. 309, К 78, Изјава Ј. Демченка. На основу Акта Просветног одељења ГНООВ, бр. 1303 од 20. 4. 1945. постављен је за наставника Руског језика. Јавио се на дужност 23. 4. 1945.

⁷Димитриј Сергејевич Перегордијев (Бјеловеж, 1890 - Сремски Карловци, 1962), кубански Козак. Димитриј Перегордијев Ђађа, струке: Музика и певање, шк. 1946/47. године поред хора у Гимназији водио је и хор Месног синдикалног већа. Септембра 1947. Димитриј и његова супруга Љубица, професор Историје, прешли су у Сремске Карловце, Димитриј у Гимназију, а Љубица у Учитељску школу. Димитриј Сергејевич Перегордијев предаје Руски језик, Певање и био је хоровођа ђачког хора. „Зборник Матице српске за сценске уметности и музику“, бр. 55, Нови Сад 2016, 148.

⁸Александар, Владимир, Корчаков (Радоишем [Камени брод] Царска Русија, 1888 - Врбас, 15. 4. 1975), учитељ, запослен непрекидно од 1922. Септембра 1940. је учитељ на салашу Мали Стапар код Старог Сивца. „Просветни гласник“, св. 9/септембар 1940, 945; Јавио се на дужност у ОШ у Врбасу, 28. 11. 1944. У одељењима V-VIII разреда, „готово сви ученици уписани су у Гимназију, а са њима ради Александар Корчаков-Сивицки“. АОШППНЂВ, ШМ; Декретом додељен на рад у Гимназију 10. 9. 1947. У Првој осмолетки од 1. 9. 1951. АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 26. Предавао Руски језик и Цртање. Пензионисан 19. 1. 1954.

⁹Ђорђе, Милован, Коларов (Сомбор, 10. 7. 1900 - ?), завршио је једногодишњи курс за наставнике физкултуре. По молби Ђорђа Коларова, учитеља вештина Мушке реалне гимназије у Осијеку, донет је Указ о његовом премештају у II мушку реалну гимназију у Новом Саду. „Просветни гласник“, 1. 9. 1939, 976; У Мешовиту Гимназију у Врбасу поставио га је ГНОВ Нови Сад, бр. 6409/45. Списак наставника Мешовите гимназије Врбас, бр. 776, 22. 9. 1945. Види: АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије, ред. бр. 18.

¹⁰ИАГНС, Ф. 309, К 79,1781/46. Ирина Кнежевић (Врбас, 1915 - ?), наставник (ВПШ). Рат је затекао као студента V семестра ПМФ у Београду. Од 1. 9. 1951. у Првој смолетки, где изводи наставу Математике и Физике. За в.д. директора ОШ „Светозар Милетић“ у Врбасу именована је 1. 5. 1956.

реализовати за 100 радних дана.¹¹

По питању интерната „Слободна Војводина”, 11. марта те године, пренела је:

„Доласком колониста из Црне Горе у Кулски срез, требало је решити једно важно питање - Како помоћи деци која иду у гимназију. Да би могла учити, деца су морала ићи у Кулу или Врбас, јер су само у тим местима среза постоје гимназије. Међутим, материјално стање колониста није било такво да им плаћају приватан стан и храну. Просветни одељак НОС Кула дао је иницијативу да се оспособи интернат у Врбасу. Одмах се прешло на акцију. У овој акцији нарочито су се истакле чланице АФЖ из Врбаса, као и Управа гимназије. За врло кратко време интернат је, на добровољној основи, оспособљен. Интернат је могао да прими 100 ученика. Инвентар као и део хране прибављен је на добровољној основи. Исхрана ученика у интернату била је бесплатна“.

Свој допринос за изградњу и опремање овог интерната омладина Гимназије у Врбасу дала је две успеле приредбе за свој интернат, који ће да прими 100 нових ђака.¹²

На дан 16. јуна 1946. године у Гимназији је на редовној настави 313 ученика и на Гимназијалском течају 111 полазника.¹³

Одлуком Одељење за просвету ГИО АПВ, те школске године отворена су сва одељења виших разреда. Министарство просвете Србије одобрило је претварање Ниже мешовите гимназије у Потпуну мешовиту гимназију у Врбасу.

Редовна настава почела је 15. септембра 1946. године. На почетку шк. године у школи је 910 ученика. У први разред на српском наставном језику уписано је 306 ученика, распоређених у пет одељења и на мађарском наставном језику 76 ученика, распоређених у два одељења. Од VI до VIII разреда је по једно одељење. У VI разреду уписана су 52 ученика, VII разреду 30 ученика, и у VIII разреду 23 ученика.

Актом Окружног народног одбора у Сомбору бр. 4649/46, шк. 1946/47. године отворена су паралелна одељења на мађарском наставном језику у оvd. гимназији.¹⁴

То нам потврђује сведочанство Марије Онхази о завршеном IV разреду ОШ у Врбасу, шк. 1945/46. године. На основу броја Уписнице 288/46, пронашао сам у Школској матици именовану ученицу, под текућим бројем 288, а у рубрици Примедбе, податак: „Издато сведочаство 28.VI 46“.

На полеђини сведочанства налази се забелешка:

„Накнадно уписан у I раз. Гимн. мађ. одел. 10. IX 1946. године. Дел.

¹¹ИАГНС, Ф. 23, Књига записника са седница Наставничког савета, седница 1. 3. 1946.

¹²ИАС, Ф. 226, К 17, Извештај СО УСАОВ Кула, бр. 74/946, 25. 2. 1946.

¹³ИАГНС, Ф. 309, К 80, Акт Месног народног одбора Врбас, бр. 6337/1946, 16. 6. 1946.

¹⁴ИАГНС, Ф. 23. Књига записника са седница Наставничког савета, седница, 23. 8. 1946.

број 953/46“. У потпису је разредни старешина Шароши Иштван (читак потпис);¹⁵ оверено печатом, са текстом исписаним у концентричном кругу око грба ФНРЈ: *ДРЖАВНА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА* У СТ. ВРБАСУ.

Наставник физкултуре Ђорђе Коларов на седници Наставничког савета Гимназије, новембра 1946. године, изнео је потешкоће око организовања физкултурног рада у овој школи.

„Ми не располажемо са физкултурном двораном, а уз то тешко је због малог ходника, са којим ми располажемо и у коме изводимо наше физкултурне вежбе. Имамо разреде који су бројно велики, па је тешко са њима радити“.

Даринка Сјеклоћа, председник МО НОВ Врбаса, на Среској конференцији НОВ Кула, 9. фебруара 1947. године, изнела је: „У раду са средњим школама слаб рад се осетио у учењу, а нарочито у осморазредној гимназији у Врбасу где велики број ђака има слабе оцене“.

Школа није радила: од 8. до 15. фебруара 1947. године због семестралног распуста; од 11. до 14. априла због ускршњег празника; 1. маја због прославе празника рада; 6. маја на Ђурђевдан; 9. маја због прославе Дана победе; 22. маја на Спасовдан и 24. маја на Дан Ћирила и Методија.

Од 6. до 15. априла ученици VII и VIII разреда извели су екскурзију на Јадранско море. Ученици на мађарском наставном језику, 26. априла, били су на једнодневном излету у Суботици и на Палићу, под вођством разредног старешине Иштвана Шарошија и Маргите Јуришић.

Фестивал средњошколске НОВ Сомборског окружја одржан је почетком априла 1947. године у Сомбору. То је од ослобођења била најзначајнија смотре културно-уметничког рада средњошколске Народне омладине овог дела Бачке.

Гимназија у Врбасу учествовала је са фолклорном групом, која је извела 12 разних кола. Код драматизованих рецитација ученици су говорили стихове из: „Комсомолске песме“ Мајаковског; „Светлих гробова“ Ј. Ј. Змаја; „Јаме“ И. Г. Ковачића и „Разговора са сетом“ Б. Ћопића. Наступио је хор са неколико тачака, док је позоришни

¹⁵Иштван И. Шароши, наставник (учитељ по звању) Потпуне мешовите гимназије у Врбасу, настава на мађарском наставном језику. У оквиру ваннаставних активности био је: члан Културно-просветног савета Врбаса, председник мађарског КД „*Јозеф Атила*“. Извештај Државне гимназије Врбас, шк. 1946/47. година, 9-10. Шк. 1948/49. године радио је и даље у Гимназији. ИАГНС, Ф. 23. Књига записника са седница Наставничког савета, седница, 14. 10. и 3. 11. 1948. Наставио да службује у ОШ „*Кокаи Имре*“ у Темерину. Каснијих година стекао је диплому-звање наставника Руског језика и Ликовног васпитања. Био је директор ОШ „*Кокаи Имре*“ у Темерину. Пензионисан је 1983. Писана изјава Беле Сиверија, директора ОШ „*Кокаи Имре*“ Темерин, 22. 1. 2024. За нарочите заслуге и постигнуте успехе у социјалистичкој изградњи земље Шароши И. Иштвану 1961. додељен је Орден рада са сребрним венцом. „*Борба*“, 5. 12. 1961, 8. Иштван Шароши, директор ОШ у Темерину, додељено је признање „*Партизански учитељ*“ за 1980. *Исто*, 10. 9. 1980, 12.

комад омладина извела у народним ношњама и представила народне обичаје у Бачкој.

До краја маја 1947. године ученицима Гимназије приказани су совјетски филмови: „*Стварање нове Југославије*“ (8. марта); „*Камени цвет*“ (21. марта), „*Младост Максима Горког*“ (7. маја), „*Младост наше отаџбине*“ (11. маја) и „*У име народа*“ (23. маја).

Од 12. до 21. јуна одржани су Нижи и Виши течајни испити. Сви поправни, разредни и приватни испити обавили су се у периоду од 24. до 31. августа, а полагање Нижег и Вишег течајног испита, у јесењем року, обавиће се од 1. до 10. септембра т.г.

Директор Гимназије је Александар Коровин, а чланови Наставничког савета су: Љубица Перегордијев, професор; Владимир Божовић, професор; Иван Максименков, хонорарни професор; Стана Зечевић, суплент; Душан Станојевић, суплент; Ђорђе Коларов, учитељ вештина; Миљивој Матовић, наставник; Милорад Зечевић, наставник; Мара Бећин, наставник; Љубомир Брешић, наставник; Олга Маринковић, наставник; Олга Мијавец, наставник; Милена Павловић, наставник;¹⁶ Драгиња Станков, наставник;¹⁷ Славка Бркљачић, наставник; Ангелина Стефановић, наставник; Јакуб Демченко, учитељ; Станко Поповић, учитељ; Јанко Фејса, учитељ; Димитриј Перегордијев, хонорарни наставник; Ристо Краљевић, учитељ; Иштван Шароши, учитељ; професор Васа Мирков, директор СПШ;¹⁸ Сима Сиришки, инж. агрономије, СПШ; Барбара Штегер, учитељица; Дора Дусинг, учитељица и Маргита Јуришић, учитељица.¹⁹

У току првог полугодишта, шк. 1947/48. године, ученици (пионири и омладина) Гимназије присуствовали су филмским представама: „*Александар Невски*“ (8. октобра); „*Човек са пушком*“

¹⁶Милена, Павле, Павловић, рођ. 31. 7. 1913. у Дињашу (Румунија), завршила је Наставнички течај у Новом Саду. Из ОШ у Чуругу прешла у Потпуну мешовиту гимназију у Врбасу, 6. 9. 1946. АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 20.

¹⁷Хоровиц (рођ. Станков), Драгиња (Ашања, 1922 - ?), августа 1946. завршила је Наставнички течај на ВПШ у Новом Саду, на групи предмета: а) Историја, б) Српски језик. Наставник приправник у Потпуној мешовитој гимназији од 25. 8. 1946. Септембра 1951. из Потпуне мешовите гимназије у Врбасу прешла у ОШ „*Петар Петровић Његош*“ Врбас, где службује до 31. 8. 1955. Прелази у Нови Сад. Била је у браку са Иваном Хоровицом. АОШППЊВ, арх. јед. 35. В. Увалин, „*Прва осмолетка-Основна школа Петар Петровић Његош (1951-2016)*“, 305; АГЖЗВ, МК Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 19.

¹⁸Васа Мирков (Кикинда, 1914 - ?), завршио је Пољопривредни факултет у Земуну 1937. Био је директор СПШ у Вршцу од 1945. до 1. фебруара 1947. Забележемо је да је због тога што је довео попа у школу за школску славу Св. Трифуна, после тога позиван у ОЗН-у где је, како он каже, „био на разне начине рибан и зивкан целе године од стране власти, да би га на послетку телефонски послали да ради у Врбас. Преселили га затим у Смедерево, па у Врбас, Сомбор итд.“. инж. Драган П. Велимир, „80 година Пољопривредне школе Вршцу 1921-2001“, 58. Последњи директор СПШ у Врбасу (1952).

¹⁹Извештај Потпуне мешовите гимназије у Врбасу за шк. 1946/47. годину.

(10. новембра) и „Петар Велики“ (11. децембра). У току другог полугодишта организовано им је шест филмских представа: „Лењин у 1918.“ (19. фебруара); „Смотра младости“ (10. марта); совјетску бајку „Пепелуга“ (3. априла); а „Здравствуј Москва“ (29. априла).

„Данас, 29. априла 1948. г. после петог часа ова школа ће колективно посетити биоскоп. Одлазак је у 5 ½ ч. после подне. Вођа поворке је друг Коларов и другарица Стеванчев Теодора“. У суботу, 8. маја колективно ће посетити филмску представу „Фискултурна слет у Москви 1947“, док ће филм „Дело Артамонових“ ученици видети 21. маја те године.²⁰

Након завршетка првог полугодишта шк. 1947/1948. године, Срески одбор НОВ Кула сагледавајући рад Омладинске организације у средњим школама на територији Врбаса, за фискултуру у Гимназији, изнео је:

„У последње време фискултурном сектору мало се посветило пажње и на том пољу доста слабо се радило, али у последње време, а поготово после уписа за Значку „За Републу-Напред“ побољшао се рад на том пољу и обухваћен је скоро читав број омладинаца у фискултурни актив“.

У оквиру културно-просветног рада Актив Народне омладине Гимназије, у току школске 1947/48. године, дао је следеће позоришне комаде: „Кир Јања“, „Ожалошћена породица“, „Сумњиво лице“ (приказао пет пута у месту и два пута у срезу), затим „Часовник на Кремљу“, (приказан четири пута), те један краћи комад „Аналфабета“. Квалитет приредби био је на завидној висини. Приход је ишао у корист Задружног дома, ђачких екскурзија и летовалишта.

На крају наставне 1947/48. године у школи је 873 ученика, распоређена у 18 одељења. У I разреду је 307 ученика, пет одељења; у II разреду 201 ученик, четири одељења; у III разреду 99 ученика, два одељења; у IV разреду 83 ученика, два одељења; у V разреду је једно одељење са 33 ученика; у VI разреду су два одељења са 62 ученика; у VII и VIII разреду су по једно одељење са 43 (28) ученика.

У току школске године исписала су се 54 ученика, а 38 је напустило школовање. Највише осипања ученика по разредима (почетак-крај године), забележено је у I разреду њих 33, овом броју треба додати и 22 ученика овог разреда који су понављали. У II разреду, иако по бројности на другом месту (201), ово се није толико одразило пошто су се само четири ученика исписала, а њих седам је понављало разред.

Успех ученика на крају школске године био је: 73 са одличним, 209 са врло добрим и 285 са добрим општим успехом. Са једном слабом оценом било је 70 и са две слабе оцене 95 ученика. Највише слабих оцена поново је у I разреду 35 (22+13). На нивоу школе разред су поновила 53 ученика. Један ученик VII разреда изгубио је право на школовање за једну школску годину, док је један ученик VII разреда положио разредни испит.

²⁰ИАГНС, Ф. 23, Књига записника Наставничког савета, седнице: 3. и 29. 4. и 7. и 20. 5. 1948.

За средње стручне школе пријавио се 101 свршени ученик III и IV разреда.

На сваком наставном периоду истицани су графикони учења (успеха). Прелазна заставица додељена је само на полугодишту.

Пионирска организација, на почетку школске године, имала је 360 чланова. Формирана су два пионирска одреда, један је „*Сава Ковачевић*“, а други „*Пеко Данчевић*“.

Одржана је једна фискултурна академија. Ученици школе учествовали су на месним јавним часовима у Бачком Добром Пољу и Врбасу и на среском слету у Кули.

При школи су формирана фолклорна група, хор, дилетантске групе, литерарна дружина и дебатни клубови. Културно-просветни рад одвијао се према Правилима.

Омладински актив је пет пута учествовао на радовима око изградње Задружног дома. За радне акције, републичког значаја, јавила су се 22 ученика. Изразитих непријатељских утицаја на омладину није било, сем у религиозном погледу једног дела омладине, која се од цркве постепено одвраћа. Доказ је тај што те године било много мање ученика који су ишли у цркву, него претходне године.²¹ Матуранти Потпуне мешовите гимназије у Врбасу, шк. 1947/48. године: Драгомир Дулетић, Кирил Планчак, Јанко Фејса, Митар Пешикан, Бранислав Николић, Марко Маретић, Милорад Милатовић, Јулије Велењи, Петар Кустудић, Силвестер Иван, Лазар Шовш, Драгица Шиндовић, Стана Пејовић, Јелена Грубачић, Владимир Тимко, Радован Вукићевић, Михаило Колошњај, Живко Пивнички, Јулијан Хорњак Кухар, Кирил Будински, Велизар Бошковић, Радован Костић, Слободан Маловић. Директор је Коровин Александар, разредни старешина Грбавчић Бранко.²²

На самом почетку шк. 1948/49. године ће се извршити поновно инвентарисање књига и расхоровање дотрајалих књига - ђачке библиотеке и разредних књижница. Нове књиге набавиће се од добровољних прилога, а Школски савет је за ову сврху предвидео 2.000 динара. За набавку литературе за стручно уздизање и политичко усавршавање наставника предвиђено је 4.5000 динара.²³

На седници Наставничког савета Гимназије, 9. септембра 1948. године, предвиђено је да се у оквиру фискултурног сектора формирају следеће секције: одбојке, ногомета, гимнастике, лакоатлетска и клизачка.

Предлог наставника Нандора Лошонџија - да се сва мађарска одељења Гимназије одвоје у посебну зграду и да имају предавања само преподне, на седници Наставничког савета Гимназије, 3. новембра 1948. године, није усвојен. Решено је само да се мађарско одељење III разреда пребаци у зграду ОШ, у учионицу I-5 одељења,

²¹ИАС, Ф. 226, К 18, Извештај Актива НО Потпуне мешовите гимназије Врбас, бр. 289, 30. 7. 1948.

²²АГЖЗВ, матурски табло шк. 1947/48. године

²³ИАГНС, Ф. 23, Књига записника са седница Наставничког савета, седница 9. 10. 1948.

а то одељење ОШ да пређе у њихову централну зграду. У овим одељењима предавали су: Јелисавета Пејаковић,²⁴ Нандор и Маргита Лошонци²⁵ и Иштван Шароши. Јелисавета Пејаковић изводила је наставу у Гимназији од 3. септембра 1947. године.

Директор Гимназије од 15. децембра 1948. године је Никола Вукчевић.²⁶

Културно-уметнички рад омладине Гимназије, у првом полугодишту шк. 1948/49. године, огледао се у следећем: организовано је једно музичко вече; хорска секција, под руководством наставника Поповића, извела је запажене наступе на свим јавним приредбама у месту; Фолклорна секција увежбавала је четири кола.

У Дому културе изведени су програми поводом обележавања 29. новембра и Нове године. Позоришна секција извела је комад „Сумњиво лице“.

На крају првог полугодишта те школске године, ученици Гимназије организовали су приредбу у којој је наступио хор и дат позоришни комад (једночинка) „Просидба“. Иста приредба изведена је и у срезу.

Наставна 1948/49. година у Гимназији завршила се 31. маја 1949. године, а подела сведочанстава обављена 5. јуна. После свих реферата и поделе сведочанстава организоваће се свечани културно-уметнички програм, са најбољим тачкама појединих секција Ћачке дружине Гимназије. У припреми овога програма ученицима ће пружити

²⁴Јелисавета Пејаковић (Врбас, 1902 - ?), завршила је Учитељску школу у Сарвашу (Мађарска), априла 1921. Допунски испит за учитељицу положила је 10. 9. 1923. у Новом Саду.

²⁵Нандор, Ђерђ, Лошонц (Кањижа, 11. 12. 1919 - ?) из Непотпуне гимназије у Темерину прешао у Потпуну мешовиту гимназију Врбас, настава на мађарском наставном језику, 21. 10. 1948. Након Врбаса поново се враћа у Темерин. Маргита, Андраш, Лошонц (рођ. Бакош, Темерин, 7. 4. 1928 - ?), за учитеља ОШ Врбас постављена је 26. 1. 1946. У Потпуној мешовитој гимназији у Врбасу је од 12. 10. 1948. до 17. 3. 1949. У ОШ у Врбасу је од 18. 3. до 30. 12. 1949. Након тога одлази у Темерин. АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 23. и 25. Види: В. Увалин, „Летопис ОШ у Врбасу 1944-1951“, 89.

²⁶Никола, Лука, Вукчевић (Лијешње [Срез подгорички], 20. 12. 1907 - ?), ОШ завршио је у месту рођења, а Учитељску школу у Сомбору, шк. 1926/27. године. Практични учитељ испит положио је 1. 10. 1930. на Цетињу. Течај ВПШ у Загребу положио је 1935. Стручни испит за наставника грађанске школе на групи предмета а) Историја, б) Народна књижевност положио је 28. 5. 1937. у Загребу. Након службовања у Имотском, прво у ОШ, а затим у Грађанској школи, долази у Стари Сивац, 11. 8. 1938. Ту је наставник и управитељ Грађанске школе до окупације. Од 4. 4. 1941. до априла 1945. провео је у заробљеништву у Немачкој. Од 14. 5. 1945. директор је Ниже гимназије у Старом Сивцу. Из Старог Сивца добио је премештај у Потпуну мешовиту гимназију у Врбасу 15. 12. 1948., где службује до 31. 8. 1951. Решењем НОС Кула постављен је за директора Прве осмолетке у Врбасу. В. Увалин, „Прва осмолетка-Основна школа Петар Петровић Његош (1951-2016)“, 8-9, 285. Види: АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 1.

помоћ наставници и други стручњаци. У избору програма нарочито се водило рачуна о његовој идејности и уметничкој вредности. На овој свечаности поред ученика и наставника присуствовали су и родитељи ученика, те представници из Комитета Партије, просветних власти и Комитета Народне омладине, као и осталих масовних организација.

Матуранти Потпуне мешовите гимназије у Врбасу, шк. 1948/49. године су: Олга Филиповић, Марија Панковић, Стана Одановић, Паула Римар, Јелисавета Тузлић,²⁷ Мирјана Љубељски, Олга Прерадовић, Љиљана Роп, Милутин Недић, Бранко Даковић,²⁸ Рајко Контић, Јанко Сабадош, Блажо Булајић, Светозар Ненадић, Томислав Батаковић, Петар Голубовић, Владимир Бабовић и Душан Грбовић.²⁹

Директор је Никола Вукчевић, а разредни старешина Коста Јанчић.³⁰

Половином јула 1949. године Никола Вукчевић, директор Гимназије, у комисију за преглед дувачких инструмената, који су се налазили на школском тавану, одредио је наставнике: Јанка Фејсу, Богдана Игића и Ђорђа Коларова, о чему ће комисијски поднети налаз и мишљење.

Пошто је омладински хор Гимназије учествовао у активностима око прославе Дана Републике, те потпуно одговорио задатку, директор Гимназије својом Наредбом (бр. 16), 1. децембра 1949. године, похвалио је следеће ученике-чланове хора: Владимира

²⁷Јелисавета Тузлић након Потпуне мешовите гимназије уписала се на Филозофски факултет у Љубљани, где је дипломирала 22. 5. 1955. Радила је једно време као професор у врбаској Гимназији.

²⁸Бранко (Јованов) Даковић (Грахово [Никшић], 1929 - Врбас, 2001), након Потпуне мешовите гимназије, дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, Одсек за историју. Своју наставничку каријеру започео је у врбаској Гимназији 1. 9. 1956. Биран је за одборника Среског већа НОС Врбас 1957. На место директора врбаске Гимназије постављен је 1958. На том месту остао је све до почетка 1967. ИАГНС, Ф. 474, Матична књига службеника НОС Врбас, бр. 72, ред. бр. 14.

²⁹Душан Грбовић (Никшић, 1929 - ?), завршио је Медицински факултет у Београду, диплома бр. 39166/1957. Као лекар-приправник почео да ради 1. 9. 1957. Убрзо након тога, крајем године, НОС Врбас га поставља у Здравствену станицу ИПК „Врбас“, при шећерани у Врбасу.

³⁰Коста, Радослав, Јанчић (Бос. Костајница, 1908 - Врбас, 1984), завршио је Филозофски факултет. На вишем и нижем течајном испиту у књажевачкој Гимназији, јуна 1934, за српски језик и књижевност одређен је наставник Коста Јанчић, суплент. „Правда“, 26. 6. 1934, 8. Службовао је као професор Реалне гимназије у Старом Бечеју. „Просветни гласник“, 1. 3. 1940, 236. Из Потпуне мешовите гимназије у Новом Саду прешао у врбаску Гимназију 8. 11. 1948. Предаје Српски језик и Историју. Са њиме службује и супруга Мелита (Лаза) Јанчић, рођена 29. 7. 1912. у Новом Саду, професор Француског и Латинског језика. *Завршила је Филозофски факултет у Београду, диплома бр. 8891, 21. 10. 1936. Положен државни стручни испит, диплома бр. 156, 25. 3. 1941. ИАГНС, Ф. 474, арх. јед. бр. 05-2155/58.* Дошла из Потпуне женске гимназије у Новом Саду. Пензионисани су 31. 8. 1973. АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 7 и 8.

Хорњака, Рудолфа Лутрова, Наталију Симић, Наду Дулетић, Љиљану Вукчевић, Софију Канарев, Ирену Давосир, Марију Пенц, Славку Катона, Мирона Дудаша, Јована Раца и Јованку Милованчев.³¹

Директор Гимназије својом Наредбом (бр. 91), 24. августа 1949. године, за руководиоце збирки и учила шк. 1949/50. године одредио је: за наставничку библиотеку Косту Јанчића; за централну ђачку библиотеку Олгу Маринковић и за разредне библиотеке Стојанку Карлеушу.

Примопредају и попис наставничке, централне ђачке и разредне библиотеке обавиће Коста Јанчић, Стојанка Карлеуша, Олга Маринковић и Бојана Петковић.³²

Поступајући по Распису Министарства просвете НР Србије (бр. 66.083) од 9. децембра 1949. године, а у споразуму са Повереништвом за просвету НОС Кула, разредна већа и Наставнички савет Гимназије одлучили су - Сви они ученици виших разреда ове школе, који имају половину и више слабих оцена, удаљиће се из школе на крају I полугодишта, с правом полагања разредног испита, на крају школске године.³³

Пролећни крос у Врбасу одржан је у недељу, 2. априла. У књизи наредби и обавештења Гимназије (бр. 49) од 30. марта 1950. године, речено је:

„Потребно је да и наши ученици што масовније учествују на њему. Фискултурни референти разреда морају имати строгу евиденцију. На овај крос нека дођу и они ученици који не трче, како би при потреби били на услузи. Том приликом опоменути су фискултурни референти разреда да покупе фискултурни динар“.

На XI редовној скупштини НОС Кула, 27. маја 1950. године, изнето је:

„Најслабији успех у гимназијама нашег среза је у Гимназији у Врбасу где има 61,3% слабих оцена. Слаб успех долази као последица недовољног броја наставног кадра, његове нестручности, недостатка учбеника и школског прибора, а исто тако као последица кампањског рада и недовољног залагања самих ученика, у појединим случајевима

³¹У оквиру прославе 150-годишњице оснивања Гимназије у Врбасу, ШО и Наставничко веће Гимназије одлучили су да се одржи свечана академија, 22. 11. 1959. Програмом је био предвиђен и концертни део у којем су узели учешће уметници - бивши ученици те школе, као и ученици тадашње генерације. Од извођача учествовали су: Ирена Давосир-Матановић, члан Новосадске опере, Никола Ћириловић, ученик Музичке школе у Новом Саду, Иван Кнежевић, члан Новосадске опере, Нада Дулетић, наставница, Милош Раданов, студент стоматологије, Зденка Орос, студент права и хор Гимназије у Врбасу. Хор је наступио са три песме, међу којима је и песма посвећена 150-годишњици Гимназије, коју је компоновао Милорад Миња Вучетић, директор Музичке школе у Врбасу. Уметнике солисте на клавиру пратио је Карло Виндиш, пијаниста из Новог Сада. „Млади дани“, бр. 15, 22. 11. 1959, 7.

³²ИАГНС, Ф. 23, К 59, Књига наредби обавештења, поменута Наредба

³³Исто, Обавештење, бр. 20/1949, 16. 12. 1949.

исувише строг критеријум оцењивања“.³⁴

Никола Вукчевић, директор Гимназије, својим Обавештењем бр. 60, 11. маја 1950. године, препоручио је ученицима и наставницима Гимназије да у што већем броју посете изложбу Средње пољопривредне школе у Врбасу. Изложба је била постављена у новом Задружном дому и била је отворена преко целог дана.

Шк. 1949/50. године директор Гимназије је Никола Вукчевић, а разредни старешина једног одељења матураната Александар Коровин, VIII-б одељења. Матуранти су: Даница Мирков, Радмила Стинић, Душанка Стојановић, Мирјана Шијаков, Марија Перић, Отилија Лазар, Добрила Цвејић, Милица Радованов, Милена Стакић, Роксанда Бјелица, Емилија Костелник, Ирина Сегеди, Марија Арт, Славка Катона, Катица Гемчић, Олга Бабић, Наталија Вучуровић, Вероника Хафић, Данислав Ђирић, Драгослав Мићић, Александар Канарев,³⁵ Нада Радованов, Милијана Пешаљ, Станка Лесковац, Василије Булајић, Рудолф Лутров, Јанко Вујовић, Марко Бабић, Павле Ђапић, Владимир Хорњак, Петар Булатовић, Богдан Поповић, Бела Тешењи,³⁶ Чедомир Групковић, Миленко Шуваков, Миљивоје Иванчевић, Василије Радовић, Батрић Бакић, Ђуза Булатовић,³⁷ Душан Ковачевић, Корнел Колар, Светозар Деретић, Никша Булатовић и Павле Шиндолић.³⁸

³⁴ИАС, Ф. 218, К 20, Записник са XI редовне скупштине НОС Кула, 27. 5. 1950.

³⁵Учитељу Евдокиму Канареву у браку са Олгом Лесковац, сестром врбаског апотекара Милете Лесковца старијег, рођени су син Александар (Врбас, 1931) и кћерка Софија (Врбас, 1933). Александар (Саша) августа 1954. дипломирао је на ВПШ, смер Физика-Математика. Службовао је једно време у ОШ „Петар Петровић Његовић“ а затим у „Светозар Милетић“ у Врбасу.

³⁶Бела (Беле) Тешењи рођен је 11. 12. 1931. у Врбасу. Завршио је Медицински факултет, диплома 27. 6. 1956. Решењем НОС Врбас, бр. 11359/56 од 1. 7. 1956. примљен је у службу и постављен за службеника НОС Врбас, звање лекар-приправник, прво запослење. Обавезни лекарски стаж обавиће у Среској болници у Врбасу. Због одласка у ЈНА престао му радни однос по сили закона, 30. 9. 1956. По повратку из ЈНА поново почео да ради 1. 10. 1957. Крајем децембра 1957. др Бели Тешењиу, службенику НОС-а Врбас, престао је приправнички стаж и стављен је на расположење Среској болници у Врбасу.

³⁷Ђуза Булатовић (Мораково, 1926-1972), основну школу завршио је у Миољу пољу, а у Никшићу први разред Гимназије. Рат је прекинуо његово школовање, па га је наставио тек 1944. у Бугарској, где се нашао са великом групом југословенске деце, а затим у Зрењанину и Врбасу. *Дневник*, 6. 6. 1972, 5. Ђуза Булатовић, студент Медицинског факултета у Београду, био је стипендиста НОС-а Врбас, Уговор бр. 6115 од 15. 10. 1953. Факултет је завршио 27. 6. 1958. У служби као лекар-стажиста је од 1. 7. 1958. (Решење, бр. 9573/1) које је прекинуто због одласка у ЈНА. Из ЈНА се вратио 14. 9. 1959., када наставља са стажирањем. Са 31. 12. 1959. престаје му служба код НОС-а Врбас, пошто ће од 1. 1. 1960. прећи у Среску болницу у Врбасу. ИАГНС, Ф. 474, К 160, арх. јед. бр. 02-9573/58.

³⁸АГЖЗВ, Матурски табло, шк. 1949/50. године

У вези агитације за упис матураната оvd. гимназије на факултете одржано је, маја 1950. године, једно предавање у VIII разреду. На састанку Актива НО VIII разреда ученици су изнели своје жеље за наставак школовања на факултетима.

Највише је било интересовања за упис на Филозофски факултет, одсек за историју и књижевност, док је један део ученика изразио жељу за упис на ветерину. СК НОС Кула није посебно правио план за агитацију код ученика овог разреда, осим што је члан Комитета на састанку Актива утицао на матуранте да се упишу на оне факултете које је Комитет добио од виших инстанци НОС.³⁹

На крају те школске године у циљу заштите књижног фонда, директор Гимназије својим Обавештењем (бр. 65), 30. маја 1950. године, позвао је ученике који су узели књиге на читање из ђачке или разредне библиотеке да их врате, у противном неће добити сведочанство. Књижничари разредних библиотека за чија одељења је била организована настава у ОШ и интернату, морали су те библиотеке да пренесу у централну зграду.

Пошто су се дешавале немиле појаве од стране ученика Гимназије на улици (задржавање без дозволе, пушење, непристојно понашање), Управа ове школе на основу чл. 17. Правилника о владању ученика средњих школа својом Наредбом бр. 6, 16. октобра 1950. године, поново је скренула пажњу:

„Забрањује се ученицима кретање по граду после 20 часова. Изузетак могу направити ученици које су родитељи послали да заврше неки хитан посао као на пример: да купе лек, позову лекара итд. Посета биоскопа дозвољава се ученицима средом од 5 до 7 часова и недељом од 3 до 5 и од 5 до 7 часова. Посета приредби и игранки дозвољаваће ученицима управа школе посебно и одређиваће време докле се ученици могу задржати на њима. Скреће се још једном пажња ученицима, а нарочито онима у I и II разреду да се на улицама и јавним местима пристојно понашају, да не пуше, не свађају се, као и не говоре непристојне изразе“.

Том приликом позвана је Омладинска и Пионирска организација да у овоме дају пуну подршку Управи школе, како би се владање ученика поправило.

Да је Управа школе била доследна у спровођењу наведених мера говори нам и случај Ј. К, ученика IV-2 одељења, којег је Наставнички савет Гимназије, 11. новембра 1950. године, због вређања Омладинске организације и посећивања приредби без одобрења Управе школе казнио „Укором наставничког савета“ и смањењем оцене из владања на лоше (1).⁴⁰

Гимнастичко друштво „*Полет*“ при Гимназији, 8. новембра 1950. године, позвало је ОШ у Врбасу да узме учешће у Јесењем кросу.

³⁹ИАС, Ф. 226, К 20, Акт СК НОС Кула, бр. 216, 5. 5. 1950.

⁴⁰ИАГНС, Ф. 23, К 59, Књига наредби и обавештења, Обавештење, бр. 15, 13. 11. 1950.

„Јесењи крос одржаће се на до сада уобичајеном месту, испред Градског одбора између две цркве у Новом Врбасу, дана 12. новембра 1950. године пре подне у 10 часова“.⁴¹

Том приликом позив је упућен и Спортским друштвима: „Славија“, „Пролетер“ и „Јединство“, Средњој пољопривредној школи и Занатско-индустријској школи у Врбасу.

„У недељу, 12. XI одржаће се јесењи крос на који се позивају и пионери и пионирке и омладинци и омладинке да на истом узму што масовније учешће. Збор је пред градским одбором у недељу пре подне у 9h“.⁴²

Половином децембра 1950. године Гимназија је позвана од стране Среског повереништва за просвету, бр. 18918, да са ученицима посети изложбу „Сеоба народа“ и „Нови Сад кроз историју“.

На крају првог класификационог периода шк. 1950/51. године у Гимназији је 1.048 ученика, распоређених у 24 одељења. У I и II разреду је по шест одељења; III пет; IV два; V-VII разреду по једно одељење и у VIII разреду су два одељења. Без слабих оцена је 408 ученика (38,92%). Број слабих оцена по ученику: са једном слабом оценом 197, са две 171 и са три и више 264 ученика. По предметима број слабих оцена био је: Српскохрватски језик 269 и Математика 332 ученика.⁴³

Дочек Нове 1951. године за ученике из интерната у Врбасу организоваће се у самом интернату, а за омладину Гимназије у Дому културе. За пионире Гимназије, до 14. година, у заједници са пионирима ОШ на сам дан Нове године организоваће се прослава у Задружном дому.

У Радничком дому, 13. јануара 1951. године, ГД „Полет“ Гимназије одржало је фискултурну академију, са 12 тачака. Након тога организована је игранка.⁴⁴ Друго књижевно вече ученика Гимназије одржано је 10. марта т.г. у Радничком дому.

Матуранати Потпуне мешовите гимназије у Врбасу за шк. 1950/51. годину су: Софија Бабић, Анђа Лабудовић, Милена Стефановић, Милена Шуваков, Милица Бољановић, Љубомир Самарцић, Мирон Дудаш, Љубомир Милованчев, Владислав Николић, Милан Бабић, Радоман Жарковић, Љубомир Ђилас, Томо Петровић, Јулије Ивануши, Ђорђе Делибашић, Рудолф Тот, Јоаким Колошњај, Драга Маринковић, Мирјана Савић, Еуфимија Џуцар, Мирјана Косовац,⁴⁵ Десанка Тирнанић, Душан Премовић, Душан

⁴¹АОШППЊВ, Позив ГД „Полет“ при Потпуној мешовитој гимназији у Врбасу, бр. 34, 8. 11. 1950.

⁴²ИАГНС, Ф. 23, Књига наредби и обавештења, Обавештење, бр. 14, 10. 11. 1950.

⁴³ИАС, Ф. 218, К 20, Акт и табеларни преглед СК НОС Кула, бр. 426, 12. 12. 1950.

⁴⁴ИАГНС, Ф. 23, Књига наредби и обавештења, Обавештење, бр. 30, 13. 1. 1951.

⁴⁵Мирјана, Будимир, Косовац (Врбас, 1930 - 1985), након Потпуне мешовите гимназије у Врбасу завршила је Филозофски факултет у Београду, група

Стојановић, Михајло Кањух, Павле Жилник, Миладин Драгнић, Јанко Дудаш, Евгеније Чакан, Велимир Бјелица. Разредни старешина је Бранко Грбавчић.

Шк. 1951/1952. године уведено је обавезно основно осмогодишње школовање у Врбасу. Формиране су три осмолетке, како су се тада звале основне школе. Никола Вукчевић, директор Гимназије, постављен је за управитеља Прве осмолетке (ОШ „Петар Петровић Његош“) у Врбасу, а за директора Потпуне мешовите гимназије у Врбасу Богдан Морачић. Поред Николе Вукчевића премештај из Гимназије у Прву осмолетку добили су наставници: Ђорђе Аларгић, Нада Пецарски, Александар Корчаков-Сивички, Драгиња Станков Хоровиц, Јелисава Шкрбић и Јелисавета Пејаковић, учитељ приправник у мађарском одељењу Гимназије.

За време службовања у Врбасу Никола Вукчевић био је председник КУД „Ђура Јакшић“, члан МО Народног фронта, члан Управе и председник Народног универзитета у месту, члан и председник Савета за просвету и културу ГНО Врбас и Дебатног клуба, председник Савета пионира у месту. На лични захтев, Решењем СПК НОГО Врбас, 30. јула 1954. године, премештен је у ОШ Орловац у Загребу.

Септембра 1951. године премештај из Потпуне мешовите гимназије у Другу осмолетку (ОШ „Светозар Милетић“) у Врбасу добио је Душан Вулековић, учитељ. Именован је за управитеља школе.⁴⁶ На основу сагласности НОС Врбас, бр. 15919/56, 20. новембра 1956. године, Душан Вулековић, учитељ Друге осмогодишње школе у Врбасу, распоређен је у Болницу за лечење туберкулозе плућа у Врбасу, са 1. новембром 1956. године. Сагласност за прелазак у Болницу дао је Савет за школство, бр. 12060, 31. октобра т.г.⁴⁷

Историја (1957). Запослила се у Техничку школу, у саставу ШЦ у Врбасу, и ту остала до краја свог живота. Као студент радила је у Потпуној мешовитој гимназији у Врбасу од 12. 10. 1955. до 30. 6. 1956. АГЖЗВ, МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 78.

⁴⁶Душан, Сава, Вулековић (Барски Бољевићи, 14. 8. 1908 - ?), завршио је Учитељску школу. Као учитељ, у предратном периоду, службовао је у Рупљу, Среза власотиначког, Бановине вардарске (О.н.бр. 29246 од 5. 6. 1935). Љубица Пејновић завршила је Учитељску школу у Петрињи 1931. „Пејновић Љ. Љубица, учитељица у Кацабаћу, Среза јабланичког, Бановине вардарске, удала се за Вулековића Душана, учитеља, те је сада њено породично име Вулековић (О.н.бр. 67124 од 16. 10. 1935)“. АОШСМВ, арх. бр. 232, Матична књига службеника 1951-1967, ред. бр. 1; „Просветни гласник Краљевине Југославије“, Св. 11/новембар 1935, 1. 11. 1935, 829, 1194.

⁴⁷ИАГНС, Ф. 474, К 143, наведена Сагласност НОС Врбас; види: Акт болнице, бр. 920, 10. 11. 1956.

Извори и литература

Необјављени извори

Историјски архив града Новог Сада (ИАГНС)
Ф. 23, Гимназија „Жарко Зрењанин“ Врбас (1851-1962)
Ф. 279, Државна реална гимназија Стари Врбас (1942-1946)
Ф. 284, Војна станица Нови Врбас, Врбас (1944-1945)
Ф. 309, Народни одбор општине Врбас (1944-1960)
Ф. 474, Народни одбор среза Врбас
Историјски архив Сомбор (ИАС)
Ф. 218, Народни одбор среза Кула (1945-1957)
Ф. 226, Савез социјалистичке омладине Кула (1945-1968)
Архива ОШ „Петар Петровић Његош“ Врбас (АОШПШЊВ)
Архива ОШ Врбас (1945-1951)
Школска матица ученика ОШ Врбас (1945-1951)
Деловодник школе 1946.
Персонални досијеи запослених
Архива Гимназије „Жарко Зрењанин“ Врбас (АГЖЗВ)
МК запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас
Матурски таблои

Објављени извори

„Зборник Матице српске за сценске уметности и музику“, бр. 55,
Нови Сад 2016.
Извештај Потпуне мешовите гимназије у Врбасу за шк. 1946/47.
годину, Врбас 1947.

Периодика

„Борба“, 1961, 1980.
„Дневник“, 1972.
„Млади дани“, 1959.
„Правда“, 1934, 1937.
„Просветни гласник“, 1935, 1939-1940.
„Слободна Војводина“, 1945-1946.

Литература

Велимир, инж. Драган П, „80 година Пољопривредне школе Вршцу
1921-2001“, Вршац 2001.
Макарић, др Радомир и Васиљевић, Стеван, „200 година образовања
учитеља у Сомбору 1778- 1978“, Сомбор 1978.
Увалин, Владимир, „Летопис ОШ у Врбасу 1944-1951“, Врбас 2011.
Увалин, Владимир, „Прва осмолетка-Основна школа Петар Петровић
Његош (1951-2016)“, Врбас 2016.
Увалин, Владимир, „Врбаски времеплов (1919-1941), Историја
Врбаса у периодици“, Врбас 2023.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње
у обиму од десет штампарских табака
по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за
физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број
840- 98664-83 код УЈП са назнаком
„за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам
слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити на
email: tragvrbas@gmail.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни
уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Јавна библиотека
„Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407

